TUDOMÁNY ÉS HALADÁS

M. THOREZ

TANULMÁNYOK A FRANCIA FORRADALOMRÓL (1789)

25

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1949

TANULMÁNYOK A FRANCIA FORRADALOMRÓL 1789

A BEVEZETŐ TANULMÁNYT ÍRTA:
MAURICE THOREZ
A FRANCIA KOMMUNISTA PART FŐTITKÁRA

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1949

FORDITOTTA:
RÁBA GYÖRGY

Felelős kiadó: Aczél Tamás

Budapesti Szikra Nyomda N. V. I. sz. Telepe: VIII, Conti-utca 6.
Felelős: Radnóti Károly

A SZÁZÖTVENEDIK ÉVFORDULÓ*

A Kommunista Párt különleges pompával ünnepelte meg a nagy francia forradalom százötvenedik évfordulóját. Már a múlt nyáron is egyedül a kommunisták emlékeztek meg Grenoble-ban az 1788 június 7-i Cserepek Napjáról, valamint a dauphiné-i rendi gyűlés 1788 július 22-én Vizillesben történt összehívásáról. Ez a két esemény mintegy nyitányát jelentette az 1789-ben kitört forradalomnak.

Az utóbbi hónapokban számos előadást tartottunk szerte az országban. Ezek során ismertettük a panaszkönyveket, amelyeket a nép küldöttei százötven évvel ezelőtt a XVI. Lajos által összehívott rendi országgyűlés elé tártak.

Ma Páris népét és dolgozó külvárosát hívtuk egybe a Forradalom tiszteletére rendezett nagyszabású ünnepségre. Miért is ünnepli olyan lelkesen 1789 emlékét a munkásosztály és a Kommunista Párt? Feleletül meg fogjuk vizsgálni a különböző rétegek magatartását a francia forradalom irányában.

Kezdjük a munkásosztály és általában a nép nyílt ellenségeivel, a háborúra bujtogató fasisztákkal.

* Elhangzott Buffaloban 1939 június 25-én, megjelent a *Cahiers du Communisme* 1939 júliusi számában „Le 150 ième anniversaire" címen.

kal. Mussolini minden alkalmat fölhasznál, hogy kirohanást intézzen „1789 hallhatatlan elvei" ellen. Szembeállítja „a fasizmus világnézetét az Emberi és Honpolgári Jogok Kiáltványának alapelveivel". Megírta, hogy „a fasizmus szembeszáll mindenfajta jakobinus utópiával és újítással, továbbá reakciót jelent a XVIII. sz.-i fölvilágosodás mozgalmával és az Enciklopédiával szemben".

Hitler kijelenti, hogy „a demokrácia csupán hazugság". A pöttöm Göbbels így ír: „1789-et kitöröljük a történelemből." Göbbels nem ismeri, vagy el akarja feledtetni a német néppel Goethének, legnagyobb költőjüknek, a Valmy-i csata estéjén, 1792 szeptember 20-án kifejtett gondolatát: „Itt és ma kezdődik a világtörténelem új korszaka és ti elmondhatjátok, hogy tanui voltatok."

A francia fasiszták külföldi ügynökei és a tőke zsoldosai, természetesen ugyancsak haragot táplálnak a Nagy Forradalom műve, az egész világon kifejezésre juttatott és elterjesztett haladás, igazság és szabadság eszméi iránt.

A P. S. F. és P. P. F. emberei, de la Rocque, Henriot, Darquier de Pellepoix, Doriot magától-értetődően a hazaáruló koblenzi emigránsok hagyományait követik, akik a külfölddel szövetkeztek és a porosz királyt szolgálták az Első Köztársaság seregei ellen. Ugyanazt az álláspontot vallják, mint 1815-ben, a Restauráció ultra-reakciósai, akik megsértve 1793 forradalmárainak emlékét, Páris szívében azt a gyalázatos, ú. n. engesztelő kápolnát emelték, melynek lerombolását népünk mind a mai napig hasztalanul kérte.

Azoknak a polgároknak, akik nem rokonszenveznek a fasizmussal, más a véleményük a Nagy Forradalomról. Az ő szemükben 1789 szükséges volt és a köz javát segítette elő; mégis úgy vélekednek, hogy az 1789-es forradalom egyrészt minden kérdést véglegesen megoldott, másrészt a

Forradalom nagy napjai, a bátorság és forradalmi erély rendkívüli megnyilvánulásai legalább is sajnálatraméltó, ha nem éppen elítélendő „túlkapások."

Ez a felfogás tisztán és egyszerűen tükrözi annak a kapitalista középosztálynak az érdekeit, melyet a Forradalom juttatott hatalomra. A polgárság ideológusai örök kategóriákban akarják megrögzíteni a kapitalista társadalomban kialakult termelési viszonyokat. Örök igazságoknak tartják a burzsoázia gazdasági és politikai felsőbbségét kifejező elveket és gondolatokat. Ezek a burzsoák elfelejtik, hogy a nemességből és a papságból kikerült hűbérurak, bár a Forradalom megfosztotta őket javaiktól és kiváltságaiktól, szintén hitték, vagy úgy tettek, mintha hinnék a nép fölötti uralmuk örök igazságát. De mivel a föld nem szünt meg forogni, új társadalmi forma, a kommunista társadalom váltja föl a kapitalista társadalmat, miként a hűbériség nyomába a kapitalista társadalom lépett.

De, mint 1789-ben, most is segíteni kell a szülésnél. Ez a forradalom feladata. A nagypolgárság még úgy sem tud okoskodni, mint Clémenceau, aki a Forradalmat, ahogy mondta „mindenestül" tudomásul vette. A burzsoázia nem akarja, vagy nem képes megérteni, hogy 1789 július 14-e, 1792 augusztus 10-e, a Jóléti Bizottság, a forradalmi erőszak nélkül nem lehetett volna eltörölni, kisöpörni a dolgok régi rendjét, a feudalizmust, hogy helyet adjon az új, a kapitalista rendszernek.

A polgárság alapjában véve jól tudja, hogy a lényegében polgári-demokratikus forradalom szükségképpen megmozgatta a nép legszegényebb és legszerencsétlenebb rétegeit, amelyre, legalább is kezdetben, támaszkodnia kellett. Miután a kapitalista rendszer a feudalizmus béklyóiból kiszaba-

dult, nemcsak a burzsoázia hatalmának adott erőt és új lendületet, hanem tetemesen megerősítette „a kapitalizmus sírásói", az ipari proletáriátus osztályát is.

A munkásosztály öntudatos. Ismeri céljait és azt a történelmi feladatot, amely rá, mint a nép egyetemes érdekeinek, az egész emberiségnek a képviselőjére, vár. A munkásosztály már egy évszázada kibontotta zászlaját, a lyoni selyemszövőkét, 1848 párisi munkásaiét, az 1871-es kommünárokét egyaránt, azt a zászlót, amely ma már a föld egyhatodán diadalmasan lobog.

Igaz, akadnak egyesek a polgárság liberális szárnyán, akik ha nem is mennek el odáig, hogy elismerjék a munkásosztály iratlan jogát a forradalomhoz, legalább a legkövetkezetesebb polgári forradalmárok rendkívüli tetteit méltányolni tudják, különösen Robespierre és a jakobinusok esetében. Ez már figyelemreméltó haladás; Lenin számtalanszor hangsúlyozta, hogy „míg a polgári történészek a jakobinizmusban a bukást, a proletáriátus történészei az egyik legmagasabb csúcsot látják benne, melyet az elnyomott osztály a felszabadulásért vívott harcban elért. A francia jakobinusok a legjobb példát adták a demokratikus forradalomra és az ellenállásra az uralkodók ellenforradalmi koalíciójával szemben."

De azok a ritka, haladó polgárok, akik Robespierre érdemeit elismerik, elítélik Hébert-t és Marat-t és még inkább Babeuföt, azaz mindazokat, akik a forradalmi tömegek legharcosabb és leglelkesebb s egyszersmind legszegényebb és legszerencsétlenebb csoportjának érdekeit védték. Visszautasítják Babeuföt, aki korának megfelelően, szükségszerűen utópikus formában ugyan, de elsőként fogalmazott meg kommunista feleletet a kizsákmányoltak kérdésére.

Akadnak olyan „filozófusok", „szociális böl-

cselők" is, akik ú. n. gazdasági 89-et jósolnak. Úgy látszik, mintha arról volna szó, hogy 89 politikai keretei között tökéletesítsük a társadalom gazdasági szervezetét, szolgáltassunk igazságot és a kizsákmányolók, a társadalom heréinek fölöslegét lenyesve, osszuk szét a termelő munkások és parasztok között. Ezek okoskodásukban a multat veszik alapul és visszafelé tekintenek. Nem értik meg, vagy nem akarják megérteni, hogy a munkásosztály feladata a kommunista társadalmat kibontakoztatni, megteremteni azokból az elemekből, melyek jelenleg a régi kapitalista társadalomban érnek, miként 1789 polgári forradalmárainak küldetése volt a feudális keretek szétzúzása, hogy a technika fejlődése, a hűbériség szívében növekvő termelő erők által kikerülhetetlenné tett és szükséges kapitalista termelés rendszere kialakuljon.

A francia munkásosztálynak nem 1789-et kell befejeznie, hanem olyan 1939-et, 1940-et, 1945-öt, vagy 46-ot kell teremtenie, amely a francia nép 1917-e legyen; kezébe kell ragadnia a hatalmat, meg kell valósítania a proletariátus diktatúráját, hogy megkezdhessük a szocializmus építését a kommunizmus felé vezető biztos és elkerülhetetlen úton.

Látjuk tehát, hogy rajtunk, kommunistákon kívül, eléggé megoszlanak a francia forradalmat, annak művét és következményeit illető vélemények. Még azok is, akik állandóan a Forradalomra hivatkoznak, azon buzgólkodnak, hogy ezt, vagy azt az 1789-es forradalmár csoportot, ezt vagy azt a girondista, jakobinus személyt, vagy Dantont, Robespierre-t állítsák az előtérbe. Igyekeznek elvágni azt a láncot, mely a tegnap forradalmát a ma és a holnap forradalmához köti.

Olvassuk el újra a nagy Victor Hugo sorait: „Mirabeau érzi megmozdulni az ismeretlen mély-

ségből Robespierre-t, Robespierre Marat-t, Marat Hébert-t, Hébert Babeuf-öt."

Mi, akik a dolgokat és az embereket kommunista szemmel, a munkásosztály képviselőiként nézzük, igazságot szolgáltathatunk, mint Hugo, mindnyájuk művének. Ugyanannak a halhatatlan és termékeny munkának az alkotóit látjuk bennük. A francia forradalom minden derék munkása emlékét az őt megillető mértékben tiszteljük. Köszöntjük azt a Mirabeau-t, aki így szólt a király követéhez: „Mondja meg az urának, hogy mi a nép akaratából vagyunk itt és csak a szuronyok erejének engedünk."

A múlt évben Barnave, a kiváló haladó polgár, a feltörekvő osztály képviselőjének emlékét ünnepeltük Grenobleban, annak a girondistának az emlékét, akit a forradalom menete letiport és eltaposott. Két hete Troyesban, szülővárosában idéztük jelmondatát annak a Dantonnak, aki szintén elbukott: „Bátorság, megint csak bátorság, mindig csak bátorság." Szülőhelyén, Arrasban ünnepeltük a diesőséges emlékezetű Robespierret; róla mondta Mirabeau: „Sokra fogja vinni, mert hisz abban, amit mond."

Különböző mértékben mindannyian a haladás szószólói, népünk nagyszerű eposzának éltetői voltak.

Hívek maradunk emlékükhöz, alkotásukhoz, tanításukhoz. Mikor előre haladunk, mikor az új forradalomra készülünk, hívek maradunk hozzájuk, mint a tengerbe ömlő folyó a forrásához.

Maurice Thorez,
Szajna megye képviselője,
a Francia Kommunista Párt főtitkára.

A FRANCIA FORRADALOM ÉS A NÉPTÖMEGEK[1]

A francia forradalom leglényegesebb történelmi eredménye a feudalizmus szétzúzása és a burzsoázia hatalomra juttatása volt. Ezt azonban csak a néptömegek közreműködésével érhette el. A francia forradalom „népi forradalom volt, amely győzelmét annak köszönhette, hogy hatalmas néptömegeket lázított föl a feudalizmus ellen, és megvédte a Harmadik Rend érdekeit". (Sztálin)

A párisi körzetek és a forradalom alatt kialakult népi társaságok tanulmányozása kézzelfoghatóan megmutatja, hogy vettek részt — éspedig döntő részt — a tömegek a küzdelemben és hogyan támaszkodtak a forradalom legprogresszívebb és legkövetkezetesebb vezetői a tömegekre.

A párisi körzetek

A párisi körzetek elsőrendű szerepet játszottak a forradalom alatt. Kezdetben csupán közigazgatási szervek voltak, de rövidesen megváltozott a jellegük. Páris népe eszközt látott bennük az önvédelemre és a habozó kormányzat befolyásolására. Ezt

[1] A francia eredeti címe: La revolution française et les masses populaires. Megjelent a Cahiers du Communisme 1939 júliusi számában.

a fejlődést egyébként tökéletesen meghatározza a kérdés legjobb történésze:

„Bár kezdetben — írja —, az egyszerű választási szervezet szerepére szorítkoztak, a körülmények hatására csakhamar valóságos községekké alakultak át, úgyszólván teljes autonómiát élveztek, és szervezett cselekvéssel rákényszerítették akaratukat a törvényhozó hatalomra."[2]

Roppant egyszerű annak a története, hogyan hasznosította a főváros népe a körzeteket. Hasonlattal élünk, hogy könnyebben megértessük magunkat. Alkotmányunk értelmében a párisi választók, mint minden francia honpolgár, a képviselőválasztás alkalmából bemennek egy szavazóhelyiségbe, ahol leadják szavazócédulájukat. Honpolgári kötelességüknek eleget tévén, visszatérnek szokásos elfoglaltságukhoz. Képzeljük el, hogy egy ízben ugyanazon szavazóhelyiség szavazói, a választások estéjén, az urnák lezárása után, találkoznak. Általános gyűlést szerveznek és testületet jelölnek ki a csoport irányítására az általános gyűlések szünetelésének idejére. Így születtek meg Páris körzetei.

Az 1789 április 13-án kelt királyi rendelet Párist 60 kerületre osztotta. A választások után a kerületek továbbra is üléseztek és vitákat folytattak állandó jellegű üléseiken. Beavatkoztak a politikai életbe. 1790 januárjában a Cordeliers-kerület tiltakozott az üldözött Marat letartóztatása ellen. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés helytelenítette ezeket a megnyilvánulásokat, megszüntette tehát a kerületeket és 48 körzetet állított föl. Az intézkedést, értelmi szerzői reakciós rendszabálynak szánták. A kerületekben szokássá vált, hogy permanenciában ülésezzenek; bár Robespierre közbenjárt érte, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés ezt mégis megszüntette. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés a

[2] Ernest Mellée: A párisi körzetek a francia forradalom alatt.

körzeteket választási összeírások szempontjából szervezte meg: szavazniok kellett volna és utána nyomban föloszlaniok.

A párisi polgárok csakhamar kijátszották az Alkotmányozó Nemzetgyűlés intézkedéseit. A körzetek tiltakoztak az aktív (gazdag), és passzív (nincstelen) polgárok közötti megkülönböztetés ellen. 1791 június 8-án a Sainte-Geneviève-körzet (Panthéon-negyed) rendeletileg két biztost nevezett ki, akiknek az volt a feladatuk, hogy más körzetekkel együtt, Robertspierre (így!) beszéde alapján, folyamodványt készítsenek és nyujtsák be a Nemzetgyűlésnek. A folyamodvány a honpolgárok közötti megkülönböztetéseket tartalmazó határozatok eltörlését kéri. Louvre körzete ugyanebben az értelemben tesz javaslatot egy évvel később, 1792 július 25-én.

„Szükségszerűen meg kell adnunk az aktív honpolgári jogokat mindenkinek, aki a legesekélyebb adót fizeti, különben jogosan zúgolódhatnak, hogy a hatalom semmibeveszi őket, noha karjukkal, asszonyukkal, gyermekükkel szolgálják a hazát. De meg kell fosztanunk ezen jogoktól olyan honpolgárokat, akiket a többiek rossz erkölcsűeknek, haracsolóknak, nyerészkedőknek ismernek..."

Ami a Théâtre Français (Odéon-negyed) körzetét illeti, még tovább megy és eltörli az aktív és passzív polgárok megkülönböztetését.

1792 augusztus 10-én Páris körzetei elégtételt nyertek. A királyság bukása után a Törvényhozó Nemzetgyűlés elhatározta, hogy az új országgyűlést, a Konventet az általános szavazati jog alapján választják meg. A párisi körzetek hadjárata erősen hozzájárult a győzelemhez, és továbbra is folytatódott. A Törvényhozó Nemzetgyűlés fönntartotta a két részből álló választás rendszerét: először minden körzet polgárai kijelölték az elektorokat, akik aztán a Városházán megválasz-

tották a képviselőket. A Vendôme-tér körzete (Robespierre-é) kijelentette, hogy „a nép valamennyi képviselőjét közvetlenül a népnek magának kell megválasztania". Azt kérték, hogy legalább az „elektorok" kiszemelését ne tekintsék véglegesnek és a „körzetek ősválasztói vizsgálják felül az elektorok által behívott képviselőket oly módon, hogy a többség akarata elvethesse mindazokat, akik méltatlanok a nép bizalmára".

Az általános szavazati jog egyike a legfőbb demokratikus szabadságjogoknak. Részben a párisi körzetek nyomásának köszönhető, hogy törvényerőre emelkedett.

Hogyan működtek Páris körzetei? Permanenciában (állandó készenlétben) üléseztek, de értsük meg jól, mit is jelent ez a kifejezés. A tagok nem töltötték meg éjjel-nappal a körzeti üléshelyiséget; a körzeti gyűlések esti 5 és 6 óra között kezdődtek. 1792 júliusától az ülések nyilvános jelleget nyertek, ahol szavazati jog nélkül, az asszonyok és a fiatalemberek is megjelenhettek a karzaton. Összekötő iroda biztosította a főváros különböző körzeteinek kapcsolatát.

> „Ezáltal biztosították az összeköttetés gyorsaságát és pontosságát. A rosszindulat, a hűtlenség, vagy a hanyagság nem kerülhette el többé a polgártársak figyelmét."

A párisi körzetek tehát egyfajta Központi Bizottságot teremtettek. Egyébként a körzetek felhatalmazást kaptak arra, hogy megbízottaik a Városházán üléseezhessenek.

A párisi körzetek szervezték az 1792 augusztus 10-i felkelést. Tudjuk, milyen volt az akkori helyzet. A király árulására fény derült. Tárgyalt az ellenséggel, szabotálta a Törvényhozó Nemzetgyűlés határozatainak végrehajtását. Az elégedetlenség és a harag országszerte növekedett. A király

elleni első ellenséges érzelmű tüntetés június 20-án történt. Nem járt semmi eredménnyel. A mindinkább nyugtalankodó körzetek előkészítették a fölkelést és „az augusztus 10-i fölkelést alaposan megszervezték".[3] A megyék önkéntesei Párisban tartózkodtak; „federáltak"-nak nevezték őket, mert az 1792 július 14-i ünnepségre jöttek el, mint megyéik kiküldöttei. Csatlakoztak a párisi körzetekhez: a marseillei-ek a Théâtre Français körzetéhez, a brestiek a Saint Marceau külváros (Gobelins negyed) körzetéhez. Június 31-én a Mauconseil körzet kihirdette a trónfosztást; a körzet kijelentette, hogy nem ismeri el többé XVI. Lajost a franciák királyának. A Gravilliers körzet küldöttsége megjelent a Törvényhozó Nemzetgyűlés ülésén és bejelentette:

> Törvényhozók! Újra átengedjük nektek azt a dicsőséget, hogy megmentsétek a hazát. De ha ti ezt visszautasítjátok, akkor nekünk magunknak kell megmentenünk.

Hiába semmisíti meg a Törvényhozó Nemzetgyűlés a Mauconseil körzet határozatait: negyvennyolcból 47 körzet megszavazza a trónfosztást. Időközben vált ismeretessé Párisban Braunschweig hercegének kiáltványa. A herceg a porosz seregek főparancsnoka volt. Kiáltványt bocsátott ki, melyet tulajdonképpen Marie-Antoinette sugallt és az emigráns de Limon adott ki; a kiáltvány Párist teljes elpusztítással fenyegette. A szolgaság helyett a körzetek a harc kockázatát vállalták. Augusztus 4-én a Quinze-Vingts körzet ultimátumot tesz közzé: ha a nép kívánságára augusztus 9-én esti 11 óráig nem fosztják meg trónjától a királyt, „éjfélkor megkondulnak a vészharangok, megharsannak a kürtök és megindul az általános fölkelés". Augusztus 9-e közeledett és a

[3] Mathiez: Augusztus 10-e. 85. old.

Törvényhozó Nemzetgyűlés semmiféle intézkedést nem foganatosított. Augusztus 7-én Mauconseil körzet javasolja, hogy valamennyi körzet válasszon hat megbízottat, akik, egyelőre korlátozott hatáskörrel, a Városházán ülésezzenek. Augusztus 9-én esti 11 órakor a Quinze-Vingts körzet még döntőbb lépést tesz. Elhatározza:

> körzetenként három biztost kell választani, akik összeülnek és erélyes rendszabályokhoz nyúlnak, hogy megmentsék a hazát. E célból csupán a körzetek egybegyűlt megbízottainak többsége hozhat rendeletet.

A javaslatot minden körzet tudomására adták. Nyomban biztosokat neveztek ki, akik a Városházára vonultak. A 82 megválasztott biztos megalakította a Fölkelők Tanácsát. Megkezdődött a fölkelés. Páris körzeteinek föllhívására a főváros népe a megyei federáltak támogatásával bevette a Tuileries kastélyt: a monarchia megbukott.

Az esemény jelentőségét mindennél ékesszólóbban világítja meg néhány mozzanat ismertetése.

Mi történt tulajdonképpen a körzetekben augusztus 9-ről 10-re virradó éjszaka? Vegyük például a Poissonnière-körzetet, a mai Saint-Denis utca vidékén. A körzet lakói esti 8 órára egybegyűltek a Saint-Lazare templomban, ahol különben is ülésezni szoktak. A körzet elhatározza, hogy megbízottakat küld a többi körzetekbe és a Városházára. Elmozdítják a Saint-Lazare nemzetőrség valamennyi tisztjét, mert „nem akarnak többé olyan tiszteknek engedelmeskedni, akiket nem maguk neveztek ki." Nyomban új tiszteket választanak. Ez már köztársasági megmozdulás volt — a Köztársaság kikiáltása előtt. Az Alacsony-Alpok federáltjainak a Poissonnière uteában elszállásolt küldöttsége a körzet rendelkezésére bocsátja magát, elismerve ennek vezetőszerepét. Szónokuk kijelenti:

A föderáltak eljöttek a körzeti gyűlésbe, hogy fölajánlják karjukat és hazafiúi lelkesedésüket. Fölhívták a figyelmet arra, hogy kétségbe vannak esve, mert nem segíthetik és védhetik fegyverrel testvéreiket, a párisiakat, másrészt azért, mert lakóhelyükön, a kaszárnyában, a rosszakaratúak mindenféle ellenséges mesterkedésének vannak kitéve. Következésképpen kérik a gyűlést, foglaljon határozottan állást ügyükben.

A gyűlés a helyszínen elhatározta, hogy a federáltakat a Saint-Lazare kaszárnyában szállásolják el, továbbá fegyvereket osztanak ki közöttük „a közös védekezés erősítése céljából."

Hajnali 3 órakor a körzet gyülekezőt fuvat és 4-kor megkezdődik a fölkelés. Íme, a Poissonnière-körzet jegyzőkönyvének utolsó sorai:

Hajnali 4 órakor a gyűlés megtudva, hogy Páris különböző körzetei fegyvert ragadtak és készen állnak a zsarnokság elleni harcra, elrendelte a visszavonulást a Saint-Lazare térre s ott hadoszlopba rendeződve csatlakoztak a Saint-Antoine külvárosbeli testvéreikhez."

Ugyanez történt valamennyi párisi körzetben. Politikai érzéküknek, kezdeményezésüknek, lelkesedésüknek köszönhető, hogy a monarchia megbukott. Kijátszva a reakciós nagyburzsoázia üzelmeit, ugyanesak a körzetek biztosították 1793 május 31-én és június 2-án a Hegypárt győzelmét a girondisták fölött.

Ám a párisi körzetek nemcsak a nép nagy napjaiban vettek részt, hanem napi munkájuk által kitartással hozzájárultak a Forradalom hatalmának megszilárdításához. A forradalmi kormányzat legjobb munkatársai voltak. Önkénteseket küldtek a vendéei háborúba és biztosították élelmezésüket, fölszerelésüket a gazdagok terhére. 1793 május 3-án Gravilliers körzet a következő javaslatot nyujtotta be a Konventnek:

Népképviselők! Itt az idő, hogy megmentsük a hazát. Vesztére törnek legmegátalkodottabb ellenségei, azok, akik tönkretesznek, kiéheztetik és kétségbeejtik a népet, akik eltűrik a bűnt és segédkezet nyujtanak hozzá. Jó törvények nélkül nincs szabadság, és nincs egyenlőség, amíg az emberek egyik osztálya büntetlenül kiéheztetheti a másikat és büntetlenül elárulhatja érdekeit.

Népképviselők, azt akarjátok, hogy az egész ország föllázadjon? Sujtsátok halállal az önzőket, a monopóliumok élvezőit, akik az öregség és a gyöngeség miatt tétlenségre kényszerült honpolgárokat ezzel halálraítélik. Ezek az emberek üzérkednek, az emberiség háromnegyedét tönkrejuttatják, raktáraikban olyan elsőrendűfontosságú cikkeket halmoznak fel, melyekhez mindenkinek törvényadta joga van attól a pillanattól kezdve, hogy megszületett. A rátok bízott hatalmat fordítsátok e tigrisek ellen!

...A hazának joga van rendelkezni erőinkkel. De a nép képviselői segítsék a nemzeti vagyonból azokat, akik nélkülöznek és akik férjük távollétében nyomorognak. Meg kell tisztítaniok a Köztársaságot az árulóktól, akik haszonlesö üzérkedésből minduntalan halálos csapást akarnak rámérni. Végül számba kell venniök a nép óhaját, orvosolniok a bajait, ellátniok szükségleteit és mindent el kell követniök boldogulásukért, hacsak nem akarnak becstelenül élni és az árulók halálával halni, mint a franciák utolsó királya.

A körzetek kebelében alakult Forradalmi Bizottságok kinyomozták, szemmel tartották és letartóztatták a gyanus elemeket. Rágalmakkal illették őket, noha legtöbbször tulajdonképpen nagy politikai érzékkel jártak el. A Réunion-körzet bizottsága ezt tűzte ki jelszavául: „A följelentés oka csak közérdek legyen és sohasem személyes viszály". Az egyes körzetek jóléti bizottsága biztosí-

totta a segélyek szétosztását a környék ínségesei között. A *Katonai Bizottságok*, a *Löszer Bizottságok*, a nemzetvédelem ügyeivel foglalkoztak. A körzetek még *Mezőgazdasági Bizottságokat* is szerveztek a város belsejében parlagon fekvő földek megművelésére. 1793 júliusától kezdve minden körzetnek megvolt a maga *vásárlási biztosa*, aki a kereskedők élelmiszerkimutatásait átvette és igazolta; ő ellenőrizte az ármaximálás rendeletének végrehajtását is.[1]

A párisi körzetek sorsa a Forradalom haladó erőihez volt kötve. Robespierre bukása a körzetekét is jelenti. A thermidori reakció megvonja az 1793 szeptember 3-án engedélyezett 40 sou ülésdíjat azoktól a körzeti megbízottaktól, „akik csupán két kezük munkájából élnek". A körzeti gyűléseket tíznaponkint hívják össze, pedig azelőtt hetente kétszer, kedden és vasárnap, üléseztek. A párisi körzetek nem ismerik be vereségüket. Résztvesznek a nép utolsó megmozdulásaiban, a III. év germinal és prairial hónapjaiban (1795 április—május). De vereséget szenvednek, megkezdődik a Fehér Terror és 1795 október 9-én betiltják a körzeti gyűléseket.

A népi társaságok és a klubok

A körzetek mellett, néha a körzetek kebelében, valamint vidéken, a népi társaságok és a klubok voltak a francia nép leghatékonyabb harci egységei a Forradalom alatt. Természetesen közülük a legismertebb a Jakobinus-klub.

Kezdetben a Jakobinus klub csupán parlamentáris jellegű klub volt. A Harmadik Rend breton képviselői és az alsó papság Versailles-ban klubot alapítottak „breton klub" néven. A tagok folyt-

[1] Albert Mathiez: I. m. VII. fejezet (A drágaság és a népmozgalom).

tatták üléseiket azután is, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés Párisba költözött. Viszont új, egyáltalán nem breton-tagok is csatlakoztak, mint Robespierre, majd olyan polgárok, akik képviselők sem voltak: David, a festő, Fabre d'Églantine, az újságíró és Duplay asztalos, Robespierre későbbi házigazdája. A klubot azért nevezték el Jakobinus-klubnak, mert a Saint-Honoré utcai jakobinus-kolostorban volt a székhelye. A megyék követték a példát. 1790 augusztusában 152 fiókja volt már a párisi Jakobinus-klubnak, Lille-ben, Strassbourgban, Metzben, Lyonban, Marseille-ben, Toulouseban, Bordeaux-ban, stb. Kezdetben igen magas tagdíjat kellett fizetni: 24 livret Párisban, ugyanannyit Nimes-ben, 26 livre 8 sout Toulouse-ban, 14 livre 8 sout és 6 livre belépődíjat Metzben. Mindamellett idejekorán intézkedtek, hogy a kevésbbé tehetősek előtt is megnyissák a klubot. Montauban városában a vagyonnal arányos tagdíjat állapítanak meg: 24, 18, 12, illetve 6 livret évenként, a passzív polgárokat pedig díjtalanul veszik föl. A metzi klub hasonlóképpen jár el. De a Jakobinus-klub tagjai főként a polgárok közül kerültek ki. Így programjukat is megérthetjük: hűségesek a Forradalomhoz, de félnek a néptömegektől. A Jakobinus-klubok számos tagja támogatta kezdetben, Robespierre-rel szemben, a Nemzetgyűlés által javasolt cenzusok szerinti szavazást.

A népi rétegek véleményének a népi társaságok adtak hangot. Párisban körzetenként egy vagy több is székelt. Marat, akinek oly éles érzéke volt a népmozgalmak iránt, üdvözölte a népi társaságok születését. Megérdemelte a *testvéri társaságok atyja* nevet. 1791-ben ezt írja a népi társaságokról:

> „Ha a népi társaságok jó hazafiakból alakulnak, akik megismerik és megszeretik egymást, a köz javát a szívükön viselik, akkor a pártoskodás nem fogja megbontani, az ármánykodás

rossz útra téríteni, a hazaárulás megtántorítani. Minden tag a közjót fogja kívánni, csak az lesz a kérdés, milyen eszközökkel érhetik el a legigazságosabban és a leghatékonyabban...

Következésképpen a társaságok nem fogják idejüket botrányos veszekedésekre, hiábavaló vitákra, cselszövésekre, áskálódásokra fecsérelni, hanem élénk tevékenységet fejtenek majd ki, ami felbecsülhetetlen előnyt jelent valahányszor a közügy kockán forog. Ugyanesak ebből következik, hogy jó tanulási lehetőséget adnak a polgároknak. Ezeket a polgárokat, ha eljárnak a körzeti gyűlésbe, nem fogják többé rászedni azok a semmirekellők, akik előbb mindig becsapták, aztán föláldozták őket. A szóbanforgó kérdésekről szilárd véleményt és szemléletet fognak kialakítani, és szükségképpen a közjó javára billentik a mérleget."[5]

A népi társaságok nem tettek különbséget aktív és passzív polgár között. Mindenki könnyen megszerezhette a tagságot, még az asszonyok és a fiatal emberek is. Az első népi társaság valószínűleg a *Mindkét nembeliek testvéri társasága* volt, melyet a Jakobinus-klub mellett Claude Dansart penziótulajdonos alapított. 1790 februárjában alakult és a *Chronique de Paris* ez év novemberében a következő jegyzetet közölte róla:

Egy penziótulajdonos, hazafiúi érzelemtől vezetve, a jakobinusok Saint-Honoré utcai termeinek egyikében számos munkást és a környék zöldségkereskedőit gyűjti össze asszonyostul, gyermekestül, hogy olvasni tanítsa őket és megmagyarázza nekik a Nemzetgyűlés határozatait. Minden egyes alkalommal gyertyavéget hoz a zsebében, azonkívül taplót és tűzszerszámot. Amikor legutoljára kialvóban volt a fény, a jelenlevők közül többen pénzt adtak össze

[5] Mathiez egyik cikke idézi a „Forradalmi Évkönyvek"-ben.

másik gyertya vásárlására. Az ülést az egybegyűltek nagy megelégedésére esti tíz óráig meghosszabbították."

A társaságok megsokszorozódnak. Egyike a legtevékenyebbeknek: *Az emberi jogok barátai*, a Szajna balpartján. Befogadja a passzív polgárokat, engedélyt ad az asszonyoknak, hogy részt vegyenek az üléseken, és tagjaitól csupán csekély havi 2 sou tagdíjat kér. Mivel a ferencesek templomában székelt, ismeretesebb a Ferences-klub (Club des Cordeliers) néven. Tagjai között találjuk Camille Desmoulins-t, Fabre d'Églantine-t, a Konvent későbbi képviselőjét Marat-t, Dantont, Hébert-t, aki a „Duchêne apó"-t fogja kiadni. A „ferencesek" a jogegyenlőséget követelik, úgy, ahogy *Az emberi és polgári jogok kiáltványa* megfogalmazta. Általános szavazati jogot kívánnak.

Közben más népi társaságok is keletkeznek. Néhányat felsorolunk a párisiak közül. Saint-Antoine-külvárosban kettőt alapítottak, *Az emberi jogok barátainak és a zsarnokság ellenségeinek testvéri társaságát* és *Az emberi jogok barátainak klubját*. Egymásután születnek meg a Palais-Royal körzetben a *Törvénybarátok társasága*, a *Nemzeti Könyvtár körzetének hazafiúi társasága*, a Quatre-Nations körzetben az *Inségesek társasága*, a *Sainte-Geneviève körzet hazafiúi társasága stb.*

A különböző társaságok működése döntő kihatású volt. A cenzusos választási rendszer elleni hadjárat megszervezése az ő érdemük. Párisban, mint egyébként Lyonban is, elhatározták a szövetkezést és megalakították a *Hazafiúi társaságok központi bizottságát*. A passzív és aktív polgárok közötti megkülönböztetés föllobbanását keltett a népben. *Az Inségesek társasága* üdvözölte Robespierre-t abból az alkalomból, hogy a Törvényhozó Nemzetgyűlésben beszédet tartott az általános szavazati jogért. A „ferencesek" újranyomatták Robes-

pierre szónoklatait. A du Bac uteai *Szabadság barátainak klubja* folyamodványában világosan állást foglalt. Ezt olvashatjuk benne: „Olyan törvény, amely egyik vagy másik tisztségre megválaszthatónak csak azt tartja, aki bizonyos összeget lefizet, nem tekinthető törvénynek, mert az Emberi jogok VI. cikkelyében foglaltakkal ellenkezik, hogy annak nevezzük, vagy éppenséggel annak nyilvánítsuk. „1791 június 15-én a *Hazafiúi társaságok központi bizottsága* Páris minden falára hirdetményt függeszt ki, melyet 13 népi társaság biztosai írnak alá. Ime egyik részlete:

> ... akik nem magukalkotta vagy szentesítette törvényeknek engedelmeskednek, azok rabszolgák. Kihirdettétek, hogy a törvény csak a közakaratot fejezheti ki, és ime, a közösség többségét különös módon passzívnak nevezett polgárok alkotják. Ha nem tüntetitek el örökre a választói fokozatok különbségét, melyek nyiltan megsértik az Emberi Jogok Kiáltványát, a haza veszélybe kerül. 1789 július 14-én Páris városa 300.000 embert szólított fegyverbe. A községtanács jelenlegi névjegyzékén viszont alig 80.000 polgár szerepel. Vessétek össze a két adatot és ítéljetek.

A kimutatás pontos volt. Nagy izgalmat okozott a mérsékelt burzsoázia körében, amely nem kért abból, hogy a néptömegek részt vegyenek a politikai életben. Egyik ujságjuk, a *Hazafiak Barátja*, így fejezi ki elégedetlenségét: „Valamennyi utcasarkon kifüggesztettek egy hirdetményt, amelyen nagyon világosan zavargásokat helyeznek kilátásba arra az esetre, ha a Nemzetgyűlés nem vonja vissza határozatát... 300.000 fegyveresről olvashatunk benne. A hirdetményt a Párisban székelő 13 klub elnökei írták alá... Itt az ideje, hogy minden párt jóakaratú emberei összefogja-

nak a közös ellenség ellen. Már nem is a szabadságról van szó, ez egyenesen létkérdés."

Az általános választójogért vívott harcban tehát a népi társaságok az előőrs szerepét játszották, sőt egyesek még tovább mentek. Néha egyenlőségi követeléseknek adtak hangot, mint pl. a „Szociális Kör", melyet Marx is tisztelt.[6] Fauchet abbé alapította ezt a kört; több mint 4000 tagja volt. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés minden eszközzel igyekezett gátat vetni a népi társaságok fejlődésének. Robespierre közbelépése ellenére megvonta kérvényezési és plakátragasztási jogukat. Hatástalan eljárás: a népi társaságok továbbfolytatják és kiszélesítik a küzdelmet, mint ennek Varennes-ben, a király szökésekor, bizonyítékát is láthatjuk.

•

1791 júniusában XVI. Lajos kísérletet tesz Páris elhagyására, hogy csatlakozzék a pártütő Bouillé tábornokhoz, Metz parancsnokához. XVI. Lajos elutazása előtt kiáltványt intézett az országhoz. Megbélyegezte az *Alkotmánybarátok társaságát*, melynek tagjai „hatalmasabb és veszélyesebb testületet képeznek, mint a valaha is fönnállott társaságok". Akart-akaratlan tiszteletadás a népi társaságok működésének! Tudjuk, hogy a királyt Varennesben letartóztatták, ám a szökés, a király árulásának újabb bizonyítéka, köztársasági megmozdulást idézett elő, melynek élén a népi társaságok álltak. Mikor Párisban kitudódik a király szökése, a körzetek és a klubok készenlétbe helyezkednek. A „ferencesek" klubja módosítja a polgáreskü szövegét, ahonnan törlik a királynak tett hűségígéretet, továbbá elhatározzák egy kétségtelenül köztársasági jellegű hirdetmény kiszögezését:

[6] Marx: A szent család. Francia kiad. II. köt. 213. o.

„Törvényhozók, elosztogattátok a nemzeti hatalmat, melyet ti képviseltek. Mértéktelen hatalomhoz juttattátok XVI. Lajost; a zsarnokságot azzal szentesítettétek, hogy örökös királlyá kiáltottátok ki. Szentesítettétek a franciák szolgaságát azzal, hogy kijelentettétek, Franciaország monarchia.

A derék polgárok nyögtek, heves véleménykülönbségek támadtak, de a törvényt már becikkelyezték és mi engedelmeskedtünk neki. A haladástól, a felvilágosodástól, a filozófiától vártuk boldogulásunkat.

De megváltoztak az idők. Nem létezik többé a nép állítólagos megegyezése a királlyal. Lajos lemondott a trónról, Lajos többé semmit sem jelent számunkra, hacsak nem válik ellenségünkké."

A jakobinusok még haboztak. Azt követelték, hallgassák ki nyilvánosan a királyt, hogy „példát adjanak a föld zsarnokainak arról a szent jogról, amelynek alapján a nép ítélkezhet fölöttük". Am a forrongás növekedett. A mérsékeltek tisztázni akarták a királyt, de a nép ragaszkodott hozzá, hogy bírái elé állítsák és elítéljék. Július 12-én a Club des Cordeliers új felhívást intézett a nemzethez. A Mars-mezőn folyamodványt helyeznek el a haza oltárán és a polgárokat fölszólítják, hogy írják alá. Az összeütközések napirenden vannak és 1791 július 17-én agyonlövik az első köztársaságiakat. Az elnyomatás kora ez, de a visszaesés után a népi társaságok újra megsokszorozódnak.

Magának a Jakobinus-klubnak a jellege is megváltozik. Ahogy az események kibontakoznak, a Jakobinus-klub mindinkább megnyitja kapuit a népi elemek előtt. A Törvényhozó Nemzetgyűlés összeül, de a helyzet súlyosbodik. 1792 április 20-a, a hadüzenet óta, az ellenforradalmi tevékenység megerősödött. A király árulása napvilágra kerül. A népi társaságok, a Jakobinus-klub, amelyben

Robespierre tevékeny szerepet játszik, mind részt-vesznek a monarchia elleni küzdelemben.

1792 augusztus 10-e után új szakasz kezdődik a népi társaságok történetében; a forradalmi kormány támaszai lesznek, közvetítésükre jön létre a szükséges kapcsolat a kormány és a nép között. A Jakobinus-klub ettől kezdve a Hegypárt központja. Levelezés vagy közvetlen érintkezés útján állnak összeköttetésben a vidéki társaságokkal. Elnevezéseiket gyakran, a Forradalom minden új szakaszában megváltoztatják. De legyen bármi a nevük, a népi társaságok mindenütt ugyanazt a szerepet játsszák. Őrködnek a Konvent határozatainak foganatosításán, fölkutatják és följelentik a gyanus elemeket a Konvent tagjainak. Olyan korról van szó, amelyben a népnek közvetlen a kapcsolata a nemzetvédelemmel. A népi társaságok megszervezik a lőpor gyártásához szükséges salétrom előállítását. Gyüjtenek, hogy megsegítsék azokat a családokat, melyektől az önkéntesek, „a haza védői", kénytelenek voltak elszakadni. Saját hatáskörükben élelmezési és jótékonysági bizottságot szerveznek. Érvényre juttatják az ármaximálás törvényét és a gazdagok kényszerkölcsönének kivetését. Küzdenek a termelést szabotáló ellenforradalmi elemek ellen. A grenoble-i jakobinusok kérik a Konventet, hogy azokat a gyár- vagy üzemtulajdonosokat, akik fölfüggesztik tevékenységüket, fosszák meg vállalatuktól vagy vegyék azt állami kezelésbe, a régi tulajdonosokat pedig kényszerítsék, hogy munkássorban dolgozzanak a nemzet javára. A népi társaságok azonban főként az önzetlen, áldozatkész, bátor hazafiak csapatait alkották, akikben a kiküldött biztosok a nemzeti és népi fölemelkedés munkájához nélkülözhetetlen munkatársakat találtak.

A népi társaságok szociális összetételét elég nehéz meghatározni. Mindemellett ismertetünk

néhány pontos adatot. Tudjuk pl., hogy a cugnaux i (Felső Garonne megye) népi társaságban következőképpen oszlottak meg a tagok mesterségük szerint:

33 mezőgazdasági munkás,
2 kovács,
2 ügynök,
1 bognár,
3 kőműves,
1 molnár,
1 kereskedő,
2 szabó,
2 varga,
1 szakács,
1 fuvaros.

Tíz ismert klub szociális összetétele így oszlik meg:

Foglalkozás:	Colmar	Grenoble	Lille	Limoges	Moulins	Nevers-St. Georges	Rodez	Thann	Toulouse	Tulle
Papok	37	13	30	9	36	2	26	6	17	4
Tisztek	25	15	179	3	5	11	4	5	8	2
Jogászok	24	18	36	21	44	11	3	5	10	28
Egyéb szabadfoglalkozásúak	50	29	80	17	33	8	33	16	15	27
Kereskedők	48	52	102	24	50	11	27	14	4	26
Kiskereskedők	96	65	45	11	27	42	51	40	12	64
Iparosok	113	66	139	13	35	69	55	55	7	102
Parasztok	34	5	4	3	5	46	4	20	2	26
Katonák	110	2	77	—	5	3	10	2	2	11
Tisztviselők	95	22	90	36	111	—	78	12	18	11
Ismeretlen foglalkozásúak	405	145	210	15	53	13	349	65	37	63

Fűzzük még hozzá, hogy a legtöbb klubba fölvették az asszonyokat is és mind Párisban, mind a vidéken alakultak olyan népi társaságok, melyek csak asszonyokból álltak.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy a klubok-

ban a néptömegek megfelelően voltak képviselve és a többséget mindenütt kispolgárok és iparosok alkották.

Hogy működtek a népi társaságok? L. de Cardenal: *A vidék a francia forradalom alatt* c. könyvéből kölcsönözzük a következő részleteket:[7]

A termekben általában korlát választotta el a szavazó tagokat a közönségtől. A fal hosszában húzódó karzaton helyezkedtek el azok a hallgatók, akiknek lent már nem jutott hely. A nőknek többnyire külön helyük volt a karzaton. Néhány társaság szabályzata óvatossági rendszabályként megtiltja, hogy túlfiatal gyerekek és részegek megjelenhessenek a gyüléseken.

Középen volt az iroda, vagyis az elnöki karosszék a csengővel, a titkárok asztala, tintatartóval és az írás fölszárításához szükséges homokdobozzal, melyet később vörösre festenek.

A falakra hazafias képeket függesztettek: többé-kevésbbé fényűző keretben, az Emberi Jogok Kiáltványának kihecsátását, a Labdaházi Eskü-t Davidtól, néha a helyi követek vagy a Forradalomban különösebben kitűnt hazafiak arcképeit. Palloy hatalmas bontási vállalkozása nyomán a Bastille romjaiból kikerült kődarab foglalta el a díszhelyet.[8]

Obeliszkeket emeltek, melyeken „a közügy és a bölcsesség igaz védelmezőinek" neveit jegyezték föl. Egyébként a király képe vagy szobra is ott díszelgett és néhány híres ember: Rousseau, Franklin és halála után Mirabeau képmása.[9]

---

[7] Isabelle Bourdin: A párisi népi társaságok története a francia forradalom alatt a királyság bukásáig. Páris, 1937.

[8] Palloyt bízták meg a Bastille lerombolásával; nagy vagyont szerzett az erőd köveinek eladásából.

[9] Ez utóbbit megsemmisítették, miután Mirabeau árulása kiderült.

Végül a bolthajtásban vagy az elnök karosszéke mögött feszítették ki a nemzeti színeket és egy-két szabadságszerető nemzet lobogóját: Angliáét,[10] az Egyesült Államokét és Lengyelországét.

Augusztus 10-e után Saint-Jean de Luzben ezt írták az emelvényre: *Gyűlöletünk a királyságnak, minden szeretetünk a francia köztársaságnak!* A legelterjedtebb felirat ez volt: *Szabadság, egyenlőség, testvériség vagy a halál!*

Elvben minden tag vörös sapkát hordott, noha bizonyos esetekben, egészen a legkésőbbi időkig, ez csak a választmány tagjaira volt kötelező.

Néha a régi rend valamilyen műemlékének maradványai díszítették a termet, mint pl. Grenobleban az Igazságügyi Palota faliszőnyegei. A szabadság és a szabadság mártírjainak szobrai, a haza védőinek névjegyzéke, az önkénteseknek adakozó polgárok nevei ... stb. egészítették ki a terem díszítését, ami többnyire szerény berendezésű volt; akik ülni akartak, kénytelenek voltak széket hozni magukkal.

Az említett szerző nyomán közöljük egy klubülés szokásos programját:

1. Névsorolvasás.
2. Éljenzés: „Éljen a Hegypárt!" „Vesszenek a zsarnokok!" „Éljen a szabadság!" stb.
3. Köztársasági imádságok vagy himnuszok a szabadsághoz.
4. Más társaságokhoz tartozó polgárok, átutazó tisztek, kiküldetésben levő népképviselők, szemlén tartózkodó magasrangú tisztviselők fogadása.
5. Az előző ülés jegyzőkönyvének fölolvasása.
6. A levelezés és az ujságok ismertetése.

---

[10] Még mielőtt megkezdődött volna az Anglia elleni háború.

7. Új tagok fölvétele.
8. Napirendi kérdések tárgyalása.
9. Jelentések és följelentések.
10. Előzőleg kijelölt szónok beszéde.
11. Himnusz a szabadsághoz.
12. Éljenzés.

A thermidor 9-i vereség után a népi társaságok kísérletet tesznek az ellenállás megszervezésére. A jakobinusok társasága azonosította magát Robespierre-rel. Olyan embereket, mint Tallien és Fréron, akik a thermidor 9-i összeesküvés szerzői voltak, kizárnak a párisi jakobinusok. De a thermidori Konvent résen áll. Először is megtiltja a népi társaságoknak „a tagfölvételt, befogadást, szövetkezést, szintúgy a társaságok közötti kollektív levelezést, mint államfelforgató és a köztársaság egészségére káros tevékenységet". Előbb feloszlatják a párisi népi társaságokat, végül mindegyiket. Babeuf újra föléleszti a népi társaságok hagyományát. Babeuf barátai megalapítják a Panthéon-klubot, melyet a Direktórium 1796 februárjában bezárt. — majd az Egyenlők Társaságát, mely a babeufisták bukása után oszlik föl.

Kétségtelen, hogy a népi társaságok és a Jakobinus-klub biztosították a Forradalom diadalát. A legnehezebb pillanatokban képviselték a francia egység gondolatát. Ők adtak ízelítőt abból, milyennek kell lennie egy néppártnak. Közreműködésük nélkül, föltétlen csatlakozásuk nélkül a Jóléti Bizottság nem teljesíthette volna küldetését: nem taposhatta volna el a külső és belső ellenséget.

•

Tanulmányunkból két következtetést vonhatunk le:

1. A párisi körzetek és a népi társaságok története a nép alkotó erejéről tanuskodik. A körzetek

elcinte csak korlátozott jogú közigazgatási és választási szervezetek, a klubok pedig akadémikus jellegű csoportok voltak. Népünk eleven, demokratikus szövetségeket alakított belőlük, amelyek kezdettől fogva küzdöttek a feudalizmus védelmezői ellen, majd biztosították a forradalmi kormányzat győzelmét. Ehhez a francia kezdeményezéshez, mely rég elmúlt történelmi korban játszódott le, egy másik kezdeményezést hasonlíthatunk. „Az októberi politikai sztrájk viharos napjaiban, a cárizmus elleni harc tüzében, a munkástömegek forradalmi alkotóereje új, hatalmas fegyvert hozott létre: a Munkásküldöttek Szovjetjeit."[1]

2. Ez a történet emlékezetünkbe vési, hogy egyetlen progresszív kormány sem nélkülözheti a nép szövetségét. Ma a következő elmélet harapódzik el: ha az ország veszélyben forog, nem engedik, hogy a nép szavát hallassa, elnapolják a parlamentet, megsokszorozzák az egyesülési jog gyakorlásának akadályait. Ezt az elméletet nem a jakobinizmus ihleti. Az 1793—94-es években, amikor áttörték határainkat, a jakobinusok úgy gondolták, hogy a néptömegek szövetsége nélkül nem boldogulhatnak. A párisi körzetekre, a népi társaságokra támaszkodtak és ne feledjük el, hogy éppen ezért mentették meg Franciaországot s egyszersmind a demokráciát.

Jean Bruhat,
egyetemi magántanár.

[1] A Szovjetúnió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Szikra kiadás. Budapest 1948. 15. old.

A MUNKÁSOSZTÁLY AZ 1789-ES FORRADALOMBAN[1]

Az 1789-es forradalom polgári demokratikus forradalom.

Megszünteti a feudális termelési és tulajdonviszonyokat, amelyek akadályozták az ipar, a kereskedelem, a feudális társadalmon belül kialakult és megerősödött kapitalista gazdasági rend fejlődését. Kiragadja a nemesség kezéből a politikai hatalmat és új osztály, a feltörekvő polgárság kezére adja. Ebben az értelemben polgári forradalom.

De az 1789-es forradalom nem csupán a feltörekvő polgárság műve. Olyan forradalom, amelynek során

„az egész nép többsége, a legalacsonyabb társadalmi rétegek, amelyeket legjobban sujtott az elnyomás és a kizsákmányolás, önként felkeltek és rányomták bélyegüket a forradalom egész menetére követeléseikkel és azokkal a kísérleteikkel, hogy a lerombolt régi társadalom helyére a maguk módján újat építsenek."[2]

---

[1] A francia eredeti címe: La classe ouvrière dans la revolution de 1789., megjelent a *Cahiers du Communisme* 1939 júliusi számában.

[2] Lenin összes művei, XXI. kötet, orosz kiadás, 396. old.

Ebben az értelemben népi, demokratikus forradalom.

Ma, midőn a történelem napirendjére került egy új forradalom, a proletárforradalom, amelynek az a feladata, hogy megszüntesse a halálraítélt kapitalista termelési viszonyokat és az egész dolgozó néppel szövetkezett munkásosztály részére biztosítsa a hatalmat, érdemes megvizsgálnunk a munkásosztály, a bérmunkások osztálya által az 1789-es francia társadalomban elfoglalt helyet és azt a szerepet, amelyet ez az osztály a nagy forradalom folyamán játszott.

A francia munkásosztály az 1789-es forradalom előestéjén

A francia munkásosztály a kapitalista termeléssel egyidejűleg alakult ki és vele együtt fejlődött. Az új pacoknak (Amerika, India, Kína) a XVI. század végén történt felfedezése, majd a gyáriparnak a XVII. században megindúló fellendülése következtében nőtt meg.

1789 előestéjének francia munkásosztálya azonban nagyon különbözik a mai francia munkásosztálytól.

Még csak születőben levő osztály. Míg ma Franciaország iparában és kereskedelmében 10,948.000 bérmunkást találunk, vagyis a dolgozó lakosságnak több mint a felét, addig a legtöbb történész 60.000-re becsüli, 25 milliós népesség után, a francia proletárok számát 1789-ben.

Ebben a korban a legfontosabb ipari városok a következők: Marseille, 80.000 bérmunkással (cukor, szappan, likőr, gyapot), Lyon, 58.000-rel (különösen a selyemgyárakban); Reims és Saint Quentin, 60.000, mindkét nemhez tartozó munkást foglalkoztató textiliparral, Bordeaux (finomítóipar, hajóépítés); Rouen és Lille (textil). Páris inkább

a kézműipari termelés központja. Ami az ország bányászati és kohászati központjait illeti, már 1789-ben is bérmunkások jelentős tömegeit foglalkoztatják, de nem hasonlíthatjuk őket ahhoz, amivé azóta lettek.

Az 1789-es francia munkásosztály huszadrésze a mainak és rendkívül szétszórtan él. Igaz, Franciaországban már gépesíteni kezdenek; a gyapjúiparban 900 angol gépet alkalmaznak (Jenny); az anzini bányatársulat 12 gőzgépet szerzett be. Látható már a kapitalista koncentráció, a gépesítés közvetlen következménye is, a textiliparban (1200 munkás és munkásnő a Van Robais gyárban, Abbeville-ben) és a bányászatban (4000 munkás az anzini bányában).

Ám mindez csak előjele a nagyipar központosításának. A céhrendszer, a feudális korlátozások gátolják a kapitalista versenyt, a tőkebefektetést, a kereskedelmet és ennek következtében az ipari koncentrációt. A kisipar a városi gazdálkodás uralkodó formája marad; például Orléans-ban harisnyagyártásra 2287 munkást alkalmaz 55 egymástól független vállalat.

Egyszóval az ország munkás lakosságát szétszórtan, szétaprózva találjuk.

A proletariátus nem egyöntetű

Ezenkívül az 1789-es Franciaországban a proletariátus kizsákmányolásának formái nem olyan egységesek, mint a mi korunkban.

A proletariátus két pontosan megkülönböztethető csoportot foglal magába: a manufakturák munkásait és a céhtestületek munkásait.

Az előbbiek olyan vállalatokban dolgoznak, ahol már jól szemükbe tűnik, a termelés társadalmi jellegével együtt, a kapitalisták és a munkások közti osztályhatár.

Az utóbbiak egyénenként vagy egészen kis csoportokban dolgoznak egy mesternél, aki maga is ki van szolgáltatva a kizsákmányoló kereskedőknek; rendszerint a mesternél étkeznek és laknak, megosztják szerény életmódját és a munkaadó s a proletárok közti osztályellentét csak nagyon elmosódottan jelenik meg előttük.

Ilyen feltételek mellett hiányzik a proletariátusnak az az egyöntetűsége, amely nélkül nem tudatosíthatja kollektív érdekeit, osztályérdekeit.

A munkás helyzete 1789-ben

Hosszú oldalakon át vizsgálhatnánk részletesen a különböző francia vidékek munkásosztályának élet- és munkafeltételeit 1789-ben. Arra kell szorítkoznunk, hogy a munkaidőről, a munkabérekről és vásárlóerejükről vett néhány adattal megmutassuk, milyen siralmasak voltak ezek a feltételek.

A munkanap általában 16 órából áll, reggel 4 órától este 8 óráig tart. Azok az iparágak, ahol csak 14 óráig dolgoznak, mint például a nyomdaszat, kivételek.

Nézzünk néhány számot az 1789-es napibérekre vonatkozólag: egy kőműves átlagosan 2.30 livret keres naponta; egy mosolleí takács 0.75 livret, egy mezei napszámos 1.25 livret, egy breton fonónő 0.30 livret, egy szakképzett bányász 1 livrétől 1.25 livreig.

Hogy megközelítő fogalmat kapjunk ezeknek a béreknek vásárlóerejéről, gondoljuk meg, hogy a hús kilója 1788-ban Párisban 1.10 livrebe, vidéken általában 0.65 livrebe került; egy kiló vaj ára Párisban 1.28 livre. Általában a bérek középértéke 6 font kenyér árának felelt meg.

A bérmunkások látták, hogy helyzetük szüntelenül rosszabbodik, mivel az áremelkedés mindig

gyorsabban haladt a bérek megfelelő mozgásánál; ritkán jelent meg hús vagy bor a munkások asztalán. Henri Sée történész azt mondja, hogy „minden egyes válság alkalmával nagyszámú munkás egyenesen a koldulásra kényszerült".[3]

Ez volt a munkások helyzete Franciaországban, az 1789-es forradalom hajnalán.

Mik voltak ebben a helyzetben a francia munkások különleges követelései és hogyan nyilvánultak meg?

Munkáskövetelések 1789-ben

Az 1789-es választási panaszfüzetek, amelyek különben annyira gazdag tartalmúak, a bérmunkások követeléseinek csak gyenge visszhangját nyújtják.

Ennek az a magyarázata, hogy a városokban rendszerint a Harmadik Rend legműveltebb, legszervezettebb, legmódosabb osztálytudatos elemei, a polgárok szerkesztették ezeket a füzeteket. A munkások többnyire nem vettek részt a választói bizottságokban. Így Párisban a választási szabályzat, amely hat livre közvetlen hozzájárulást kívánt meg, kizárta a választói bizottságokból a legszegényebb 80.000 munkást, a tulajdonképpeni munkásokat.

Az 1789-es munkásosztálynak nem volt meg sem a megfelelő száma, sem a megfelelő szervezettsége, sem a megfelelő kollektív öntudata ahhoz, hogy rányomja bélyegét a nemzetgyűlési választásokra.

Néhány füzet mégis helyet ad a munkások követeléseinek.

A marseillei „Harmadik Rend" füzete:

---

[3] Henri Sée: Franciaország gazdasági és társadalmi helyzete a XVIII. században. 147. old.

„követeli, hogy a napszámosok bérét emeljék a gabona drágulásának arányában; mikor a gabona ára csak 20 livre volt, 20 sout kerestek; ha 40 és 42 livre, még mindig csak 20 sout keresnek; emiatt fogva egy családapa nem tud megélni és nem tudja családját eltátni".

Itt érvényesül már a mozgó bérskála gondolata.

A mendoni füzet azt mondja, hogy inkább

„... megengedné a népnek a munkát, bizonyos ünnepek eltörlése árán, minthogy a dologtalanság kiszolgáltassa a kicsapongásnak."

A caeni szövőiparosok tekintettel arra, hogy

„... a gépek jelentős mértékben megkárosítják a szegény népet és megsemmisítik a szövőipart, követelik, hogy tiltsák meg használatukat."

A gépek eltörlése! Ez a születő proletariátus első követelése, hiszen csak a következő század adhatja majd meg neki a szocialista öntudatot, csak a következő század tanúthatja meg, Marx-szal és Engels-szel arra, hogy a kapitalista kizsákmányolás rendszere és nem a modern termelés eszközei ellen kell irányítania támadásait.

Mégis találunk már az 1789-es forradalom előestéjén a munkások követeléseinek, nevezetesen bérkövetéseinek alkalmából összetűzéseket bérmunkások és kapitalisták között.

Munkásküzdelmek a forradalom előtt

Említsük meg a lyoni takácsok sztrájkjait, 1744-ben, 1779-ben, 1788-ban; ez az utolsó különben kiterjed a kőművesekre és a kalapkészítőkre is.

Említsük meg a heves és véres összetűzést, amely 1789 áprilisának végén Párisban, a Saint-Antoine külvárosban tört ki Réveillon gyáros kihívására, akit azzal vádoltak, hogy a Harmadik Rend egyik választói bizottságában a munkabérek általános leszállítása mellett szólalt fel.

Ezek a messzi időre visszanyúló bérharcok gyakran a végső erőszak formáját öltik (1744-ben, a lyoni munkások a város urai voltak néhány napon át, halálos és gályarabságra szóló ítéleteket is mondtak ki). De ezekre a mozgalmakra jellemző a helyi ösztönös jelleg; a központi szervezet, az egész francia munkásosztálynak irányt adó egységes politika hiánya. Igaz, léteztek szövetségek, amelyek egyesítették magukban a munkások egy részét, de ezek több időt szenteltek a munkások egymásközti versenyének rendezésére, mint a munkaadók elleni harcra.

Egy osztály, mely csak most van születőben, kisszámú, szétszórtan él, nincs egységes jellege, nem ismeri jövőjét és gyakran pillanatnyi, meghatározott érdekeit sem: ilyen volt a munkásosztály 1789 előestéjén.

A következő században, a kapitalista fellendülés századában meg fog erősödni, összpontosulni fog az óriásüzemekben, szerveződni fog s tudatára ébred majd történelmi szerepének az emberiség felszabadításáért vívott küzdelemben.

1789-ben a társadalmi fejlődésnek egy másik szakaszánál tartunk. A feudalizmus lerombolásának, a felfelé ívelő kapitalizmusnak korában az akkor még forradalmi és haladó polgárság kellett, hogy vállalja a vezető szerepet. A keletkezőben lévő proletariátus ebben a küzdelemben csak a tartalék szerepét játszhatta.

„Ebben az időpontban — írja Marx és Engels a Kommunista kiáltványban, — a proletariátus olyan tömeget alkot, amely felaprózódik az egész országban és amelyet felmorzsol a verseny. Ha megtörténik, hogy a munkások tömör tömegekként szerveződnek, ez még nem saját egységük eredménye, hanem a polgárságé, amely politikai céljainak elérése kedvéért meg kell hogy mozgassa az egész proletariátust és amelynek megvan még

a hatalma alhoz, hogy ezt megtegye. A fejlődésnek ebben a szakaszában a proletárok még nem saját ellenségeik, hanem ellenségeik ellenségei ellen harcolnak.

Így az egész történelmi mozgás a burzsoázia kezében összpontosul; minden győzelem, amelyet ilyen körülmények között aratnak, burzsoá győzelem."

Így összképet alkottunk magunknak az 1789-es francia munkásosztályról; ismerjük helyét és szerepét a francia társadalom azon osztályainak együttesében, amelyek rohamra indulnak az Ancien Régime ellen.

Ezt kell még megmutatnunk a munkásosztály szempontjából, felidézve a nagy forradalom néhány döntő pillanatát.

A munkásosztály és július 14-e

1789 július 14-e, amelyet a Bastille bevétele tett nevezetessé, időrendben az első a nagy forradalmi napok közül.

A Bastille bevétele az egész párisi nép műve: polgároké, kézműveseké, munkásoké. A mozgalom irányítói között gyárosokat, céhek vezető tagjait, kispolgárokat találunk; az ácsok tevékeny szerepet játszanak a csatában: az ostrom száz áldozata között húsz—harmine munkás van.

Ez a forradalom első hónapjainak képe. A feudalizmus ellen az összes többi osztály egységesen küzd, a proletariátus résztvesz ebben a küzdelemben és a burzsoázia irányítja.

De a polgárság csak arra használja fel a munkásosztályt, mint tartalékot, hogy széttörje azokat a béklyókat, amelyek a feudális rendszerben akadályozzák iparának, kereskedelmének fejlődését; nem is gondol arra, hogy a forradalmat tovább engedje fejlődni. Ellenségesen áll szem-

ben a munkások gazdasági igényeivel: ellenszegül a néptömegek politikai jogokra irányuló követeléseinek és kizárja őket az alkotmányozó nemzetgyűlés által a szavazati jogból.

1791-től fogva ki is élesedik a kapitalista burzsoázia és a többi hűbériség-ellenes osztály, kivált a munkásosztály, elkülönülése.

A Le Chapelier-törvény és a Champ de Mars-i sortűz

1791 tavaszán Páris építőmunkásai nyomorúságos bérük megjavításáért küzdenek. Az ipari burzsoázia képviselői, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés urai pedig június 14-én megszavazzák a hírhedt Le Chapelier-féle törvényt.

Ez a törvény megtiltja a munkásoknak a szövetkezést, a szerveződést; azok ellen a munkások ellen, akik áthágják ezt a rendelkezést, súlyos pénzbírságot és börtönbüntetéseket szab ki. Egyik első megnyilatkozása ez a hatalomban következő új kizsákmányoló osztály önzésének.

Egy hónappal később, július 17-én, midőn a párisi munkások és kispolgárok XVI. Lajos letételét és a politikai jogok kiszélesítését követelik, a La Fayette parancsnoksága alatt álló nemzetőrség figyelmeztetés nélkül tüzel a Champ de Mars-on összegyűlt tömegre: ötven munkást megölnek.

A forradalom ezzel új szakaszához érkezik: az Ancien Régime elleni harc új küzdelemmel fonódik egybe; ez az új küzdelem a nagypolgárok harca a munkások, a kézművesek ellen, a néptömegek ellen, amelyek a köztársaság és a demokrácia zászlaja alatt menetelnek.

Marat, a nagy forradalmár, mintha megsejtené a jövő osztályellentéteit. Ezt hirdeti 1791 május 8-án:

„Ne várjatok semmit a gazdag és jómódú emberektől, sem az elpuhultságban és élvezetek között felnevelkedett emberektől, a kapzsi emberektől, akik csak az aranyat szeretik. Nem szabadíthatják meg hitvány rabszolgák a polgárokat. Csak a földművesek, a kiskereskedők, a mesteremberek és a munkások, a kézművesek és, ahogy a szemérmetlen gazdagok nevezik őket, a proletárok, alkothatnak szabad népet. Csak ők nem tűrik az elnyomás igáját és mindig készen állnak, hogy lerázzák."

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés munkájának eredményei jellemzők az osztályellentmondásoknak erre a kettős arculatára. A Nemzetgyűlés elsőrendű progresszív feladatot teljesített a feudális társadalom jogi alapjainak lerombolásával, de az általa kidolgozott 1791-es alkotmány arra szolgál, hogy a hatalmat a gazdagok és ne a nép kezébe adja; kizárja a politikai életből, a fegyveres erőből a passzív polgárokat, azokat, akik nem fizetnek egy bizonyos minimális összegű adót, vagyis a proletárokat; csak a gazdag polgárokat ruházza fel a Törvényhozó Nemzetgyűlésbe választhatóság jogával, azokat, akik legalább 54 livre-rel kereskednek magukért (a pénzbiztosíték törvénye).

Augusztus tizedike

Lenin[*] párhuzamba állította 1792 augusztus 10-ét 1789 július 14-vel. Amint megjegyzi, augusztus tizedike jelenti a valóban demokratikus, népi forradalom kezdetét.

Július 14-én a munkások teljes mértékben a burzsoázia oldalán állnak a feudalizmussal szemben.

Augusztus 10-én maguk a párisi néptömegek, Saint Marceau külváros munkásaival élükön, kerí-

[*] Lenin összes művei, VIII. kötet, orosz kiadás, 269. old.

tik hatalmukba — a vidéki szövetségesek, elsősorban a marseille-iek közreműködésével — a Tuileries palotát. A nagyburzsoázia, élén a Törvényhozó Nemzetgyülésben többséget jelentő képviselőivel, ellenségesen áll szemben a mozgalommal.

A munkásosztály szempontjából augusztus 10-e különösen jelentős. A nép megmozdulása valóban arra kényszeríti a Törvényhozó Nemzetgyűlést, hogy elhatározza egy Konvent megválasztását az általános szavazati jog alapján. Első ízben választ a munkásosztály. A munkások és a nép beavatkozása eredményezi a következő hónapban a Valmy-i győzelmet, továbbá azt, hogy a Konvent első ülésén kikiáltják a köztársaságot.

A munkásosztály és a Konvent

A Konvent történetének uralkodó vonása a néptömegek képviselőinek politikája, a jakobinus politika: kíméletlen harc a külső ellenség, a porosz király és az osztrák császár hadseregei ellen és a belső ellenség, a lázadások, az összeesküvések, az idegen uralkodókkal szövetkezett, hatalmát vesztett nemesség restaurációs kísérletei ellen.

A jakobinus politika csak úgy tudott érvényesülni, hogy eltávolította a kormányból a gazdag polgárság képviselőit, a girondistákat, akik a tömegek érdekei ellen megegyezésre törekedtek a nemesség maradványaival, a külföld ügynökeivel.

A jakobinusok azért tudták átvenni a hatalmat, azért tudták szétzúzni a forradalom külső és belső ellenségeit, mert a néptömegekre támaszkodtak. Lenin, Plechánovval vitatkozva, kiemeli, hogy

„a Konvent éppen az alsó néposztálynak, vagyis a legmélyebb társadalmi rétegeknek, a városok és a vidék szegény tömegeinek diktatúrája volt. A polgári forradalmon belül a központi hata-

lomnak olyan intézményét találjuk itt, amelyben teljesen és osztatlanul uralkodott — nem a nagy- vagy a középpolgárság, hanem az alsó néposztály, a szegény elemek, vagyis éppen az a réteg, amelyet ma proletariátusnak és parasztságnak nevezünk."[*]

A népnek ebben a forradalmi akciójában különösen fontos szerepet játszik a munkásosztály, elsősorban Párisban.

1793 május 31-én a munkások többségben vannak a fegyveres nép között, amely megrohanja a Konventet és ezzel előkészíti június 2-át, a girondisták bukását, a sansculotte-oknak a gazdag polgárság felett aratott győzelmét. Az ezután következő időben állandóan a reakció elleni harc első sorában találjuk őket.

De az 1793-as év egyben a külföldi beavatkozás feletti győzelem éve. Ennek a győzelemnek megszervezésében döntő tényező volt a munkásosztály.

A munkások a nemzeti függetlenség megvédéséhez és a francia szabadságjogok megoltalmazásához nemcsak azáltal járultak hozzá, hogy résztvettek az 1793 augusztusi tömegfelkelésben. A katonaszolgáltatáshoz, a nép általános kötelezettségéhez, számukra még egy különleges és döntő feladat járult: fegyvereket kellett előteremteniök.

A Jóléti Bizottságot 1793 augusztus 23-án megbízták, „hogy léptesse életbe a szükséges rendszabályokat mindennemű fegyver haladéktalan előállítására, mert így kívánja a francia nép lendülete és energiája". A munkásosztály lelkesen felelt a Forradalom felhívására.

A francia munkások alkotó kezdeményezésének sikerült hamarosan megtízszereznie a gyártott

---

[*] Lenin összes művei. IX. kötet, orosz kiadás, 217. old.

fegyverek mennyiségét. 1793 november 3-án az új párisi gyár munkásainak küldöttsége bemutatta a Konventnek hat első saját készítményű puskáját és megígérte, hogy hamarosan naponta ezer puskát készít. A három régi királyi gyárnak, amely 1791-ben havonta 650 puskát készített, 1794-ben havonta 16.000 puskát kellett készítenie.

Látjuk: mind a tömegmegnyilatkozásokban, mind a katonai harcok során, akárcsak az üzemekben, valamint a hadseregben 1792-től kezdve a munkásosztály a nemzeti függetlenségnek és a szabadságjogok megvédésének egyik döntő tényezője.

Anélkül, hogy ennek a cikknek a keretébe tartoznék a reakció győzelmes támadásához, Thermidor 9-hez vezető okok elemzése, hangsúlyoznunk kell, hogy a munkabérek maximumát megállapító 1793 szeptember 23-i törvény túlságosan merev alkalmazásának szükségképpen meg kellett gyöngítenie Robespierre politikájának népi alapjait és ennek következtében elő kellett segítenie a Megvesztegethetetlen bukását, a köztársaság félszázados bukásának előjátékát.

Ennek ellenére a Konvent tetőzi be lényeges vonásaiban a francia polgári demokratikus forradalmat: kihirdeti a feudális jogok teljes és kártérítés nélküli megszüntetését, megdönti a földtulajdon uralmát, intézményesíti a törvény előtti egyenlőséget, hangoztatja a nép jogát a tanuláshoz.

A kommunizmus egyik előfutára: Babeuf

A forradalmi ár közepette, mint láttuk, a kezdeményezési készség és a hősiesség nagyszerű tartalékával küzd a munkásosztály. De miközben tevékenyen közreműködött a feudalizmus elpusztításában, nem láthatta meg világosan saját sorsát, a történelmi szerepet, amely rea hárul: mindenféle

osztályuralomnak, az ember ember által való mindenféle kizsákmányolásának megszüntetését, a jövő kommunista társadalmának megalkotását.

A kapitalista társadalom fejlődése 1789-ben nem érkezett még el odáig, hogy meg lehetett volna állapítani alapvető törvényeit. A tudományos elemző módszerek sem voltak még eléggé fejlettek ahhoz, hogy sikerrel lehessen alkalmazni őket a társadalmi élet bonyolult összefüggéseire. Egyszóval, hiányoztak a feltételek a kommunizmus tudományos megalapozásához.

A tőke és a munka közötti ellentét első kezdetei mégis, még a feudális viszonyok felszámolásának folyamán, megsejtették a leghaladottabb és a munkásosztályhoz a legközelebb álló emberekkel a jövő perspektíváit: ezeket fogja majd a tudományos szocializmus hatvan évvel később helyesbíteni és a tudomány fényénél kifejleszteni.

A kommunizmusnak az 1789-es forradalomban fellépő előfutárai közül csak a legnagyobbra hivatkozunk: Gracchus Babeufre.

Babeuf megsejti a munkásosztály történelmi szerepét. Ezt Jaurès is megállapítja róla *A francia forradalom szocialista története* című művében:

„Babeuf különösen a gyárak munkásaira támaszkodik. Nem véletlen, hogy a Panthéon-nál alapítja meg klubját: innen ugyanis egyszerre irányíthatja a Saint Marcel-negyed sikátorait és a Saint Antoine-negyed számos és hatalmas műhelyét."*

Engels szerint Babeuf egyik érdeme, hogy levonta a végső következtetéseket 1793 egyenlőségi eszméjéből, vagyis megértette, hogy társadalmi téren nem lehet egyenlőség addig, amíg fennáll a

* Jaurès: A francia forradalom szocialista története, VII. kötet, 48. old.

társadalom osztályokra tagozódása és az ember ember által való kizsákmányolása.

Ennek következtében Babeuf „Új forradalom előkészítését" látja az 1789-es forradalomban: a szocialista forradalomét, amely az utolsó lesz, mivel meg fogja szabadítani a társadalmat minden osztálykülönbségtől.

Sőt, levonva az 1789-es polgári demokratikus forradalom tanulságait, Babeuf meglátja, hogy a munkásosztálynak ugyanazokhoz a diktatórikus módszerekhez kell majd folyamodnia, ha meg akarja dönteni a tőke uralmát. Megtalálhatjuk gondolatai között csirájában a proletárdiktatúra fogalmát, olyan diktatúráét, amely diktatúra a kizsákmányoló kisebbség számára, a történelemben példátlanul álló demokrácia a nép számára.

Igaz, Babeuf kommunizmusa idő előtt érkezik. Babeuf akciója megbukik, ő maga guillotin alá kerül 1797 május 17-én. Babeuf-ről szólva, ezt mondja Marx és Engels a Kommunista Kiáltványban:

„A proletariátus első közvetlen kísérletei saját osztályérdekeinek érvényesítésére az általános forrongás, a feudális társadalom lerombolása idején történtek és így szükségképpen el kellett bukniok, mivel a proletariátus maga is embrionális állapotban volt és hiányoztak felszabadulásának anyagi feltételei is, hiszen ezek csak a burzsoázia hatalomrajutásának következményei lehetnek. A forradalmi irodalomnak, amely a proletariátusnak ezeket az első mozgalmait kísérte, csak reakciós tartalma lehet. Általános önmegtartóztatást és vulgáris egyenlőségi tant hirdet."

De Marx máshol rámutat Babeuf és a kommunizmus franciaországi előfutárai gondolkozásának és működésének jelentőségére:

„A francia forradalom olyan gondolatokat termelt ki, amelyek túlmutatnak a dolgok régi állá-

sát kifejező eszméken. Annak a forradalmi mozgalomnak a révén, amely 1789-ben kezdődött a Cercle Social-lal, amelynek fejlődése során Leclerc és Roux voltak főbb képviselői és amely egy időre letűnt Babeuf összeesküvésével együtt, kibontakozott a kommunista gondolat; eszméjét Buonarotti, Babeuf barátja, újra meghonosította Franciaországban az 1830-as forradalom után. Ez a gondolat, amelynek jelentősége következményeiben rejlik, a dolgok új állását fejezi ki."[7]

Tanulságok

Az 1789-es forradalom jelentősége nemcsak abban áll, hogy véget vetett a feudális abszolutizmusnak és megajándékozta Franciaországot és a világot a demokrácia elveivel.

Megszabadítja a termelőerőket a feudális béklyóktól és ezzel lehetővé teszi a kapitalista termelés fellendülését, egyidejűleg megerősíti a modern proletariátust számban, szervezettségben, osztályöntudatban.

Babeuf eszméi még csak előhírnökei voltak a tudományos szocializmusnak, a mai munkásosztály kidolgozott elméletének: a munka és a tőke közötti egykori, százötven évvel ezelőtti összecsapások csupán előjátékait jelentették a munkás milliók összehangolt, szervezett akciójának a mi napjainkban.

A nagyipari termelés társadalmi jellege megköveteli a nagy termelőeszközök köztulajdonát; ezért harcol a munkásosztály a kapitalista uralom megszüntetéséért, ahogyan a polgárság 1789-ben a feudális uralom megszüntetéséért harcolt.

De a munkásosztály harca nem állíthat a meglévő osztályellentétek helyébe a társadalom

[7] Marx: Filozófiai művek, III. kötet, 130. old.

fejlődésének következő szakaszában új osztályellentéteket, mert az osztályharc

„... a mi napjainkban olyan szakaszához érkezett el, midőn a kizsákmányolt és elnyomott osztály (a proletariátus) nem szabadíthatja meg magát az őt kizsákmányoló és elnyomó osztálytól anélkül, hogy ugyanakkor örök időkre meg ne szabadítsa a társadalmat minden kizsákmányolástól, minden elnyomástól, minden osztályharctól."[8]

Etienne Fajon,
a szajnai kerület képviselője,
a Központi Bizottság tagja.

[8] Marx—Engels: Kommunista Kiáltvány. Engels előszava.

A PARASZTOK A FORRADALOMBAN*

A parasztok fölbecsülhetetlen szerepet játszottak 1789-ben és a forradalom alatt. Ebben az időben a lakosságnak túlnyomó többségét alkották és legnagyobb mértékben érdekük volt az őket évszázadok óta szolgasorban tartó feudális társadalom megdöntése. Egyik legfontosabb tényezőjét képezték annak az ellenállhatatlan sodrú mozgalomnak, amelynek a polgári társadalom születését köszönheti.

Csak heves harcok árán érhették el a feudális kiváltságok teljes és kártérítés nélküli eltörlését, csak így kísérelhették meg annak a földnek birtokbavételét, amelyet eddig a világi, vagy egyházi földesúr javára műveltek meg. De ha végül mégis felszabadították a földet és az embert a kiváltságosak évszázados kizsákmányolásától, nagyon sokan közülük nem juthattak saját birtokhoz.

A burzsoáziának, amely azért ragadta magához a politikai hatalmat, hogy a kapitalista termelés szabad fejlődését biztosítsa, nem állott érdekében, hogy parasztok milliói meggyökeresedjenek földjükön: csak arra a feudalizmus bukása

* A francia eredeti címe: Les paysans dans la revolution. Megjelent a *Cahiers du Communisme* 1939 júliusi számában.

révén felszabaduló bőséges munkaerőre volt szüksége, amelyet ez a tömeg számára jelentett. Így érthető, hogy ellenállt a szegényparasztok földhözjuttatására irányuló rendszabályoknak és elgáncsolta a jakobinusok agrárterveit, amelyek egyenlő kisbirtokosok társadalmának álmán alapultak. Ebből azonban nem szabad azt a következtetést levonni — mint erre némelyek hajlamosak —, hogy a parasztok, összességükben, viszonylag keveset nyertek a forradalmon és hogy az Ancien Régime bukása tulajdonképpen egyedül a polgárságnak vált hasznára.

Ellenkezőleg, azt látjuk, hogy népünknek 150 évvel ezelőtti nagy haladó tette levette a parasztok nyakáról a földesúri igát, a monarchikus zsarnokság és a nemesi előjogok helyébe az emberi jogokat iktatta és ezáltal előttük is megnyitotta, akárcsak a proletárok előtt, a végleges felszabadulás útját.

A francia parasztság a forradalom előestéjén

A XVIII. század-végi Franciaország, huszonnégy-huszonötmillió lakosára kb. 22 millió paraszt jutott, vagyis az egész lakosság 92 százaléka. Ez az egy adat is eléggé megmutatja, mekkora jelentőséget kell tulajdonítanunk a vidék megmozdulásának a forradalom idején.

A középkor óta alaposan megváltozott a parasztok helyzete. A forradalom előestéjén már csak 1 millió földhözkötött jobbágyot (serf) találunk néhány tartományban (Normandia, Franche-Comté, Lotharingia, Berry, Nivernais, Auvergne). De a feudális tulajdon rendszere lényegében fennmaradt. Valójában a földről közvetlenül, vagy közvetve, a földesúr rendelkezett.

Ezért, ha meg akarjuk érteni a parasztok 1789-es felkelésének jelentőségét, meg kell ismer-

nünk a föld megoszlását, valamint az arra háruló terheket.

A nagykiterjedésű uradalmak a nemesség és a papság tulajdonát alkották. A nemesi birtokok, pl: az orleansi tartományban a terület 40%-át foglalták magukban; Bourgogne-ban 35%-át; Picardiában 33%-át; a Toulouse-i tartományban 28%-át, a Landes-on 22%-át; Artois-ban és Béarn-ban 20%-át. Felső-Bretagne-ban, Normandiában, Poitou-ban, Ile-de-France-ban ezek a birtokok kiterjedtebbek voltak, mint a többi tartományban.

Az egyházé volt északon az egész terület 40%-a; a Laon-i tartományban 29%-a; Picardiában 18%-a; Bourgogne-ban 11%-a; Berry-ben 10%-a. Mindenfelé értékes földekkel javadalmaztak kolostorokat, apátságokat, püspökségeket.

A polgároknak: kereskedőknek, gyárosoknak, bankároknak is voltak majorságai és kastélyai a városok környékén.

Jómódú parasztoknak, az ú. n. „földmíveseknek", aránylag kisszámú osztálya művelte meg a „szabad bérleményeket", ezeket adhatták, vehették és örökségül is hagyhatták. Ezek a „szabad bérlemények" a földek felét jelentették Limousin-ben és Languedoc-ban; kétharmadát Dauphiné-ben; egyharmadát északon, Picardiában, Artois-ban, az orléansi tartományban, Bourgogne-ban; egyötödét Poitou-ban, Normandiában és Bretagne-ban.

Akadtak mindenütt az országban parasztok, akiknek földrésze elégtelen volt megélhetésük biztosítására. Ezeknek mellékfoglalkozást kellett választaniok: vagy otthon dolgoztak a kereskedők és iparosok számára, vagy napszámba mentek.

Végül a teljesen birtoktalan falusi lakosság nagy tömegét találjuk, majorosokat, bérlőket, napszámosokat, cselédeket és jobbágyokat.

De akármilyen is volt a parasztok jogi helyzete, kötelezettségeik voltak annak a területnek hűbérurával szemben, amelyen éltek, — sokszor nyomasztó, mindig terhes és kivételt nem tűrő kötelezettségek.

Robottal, vámmal tartoztak neki. Kényszeríthette őket, hogy gabonájukat az urasági malomba vigyék, szőlőjüket, diójukat vagy olajtermésüket az urasági présbe; kenyeret az urasági kemencében kellett süttetniük. A tartozásaik behajtásával megbízott uradalmi tisztviselők szemérmetlen módon zsarolták ki őket, hiszen jogilag is a kastély bírái alá tartoztak. Nem ölhették meg a vetésüket pusztító vadat. A földesurak megtilthatták a parasztoknak, hogy előbb adják el gabonájukat vagy borukat, mint az uradalom a maga termékeit. Ragaszkodtak hozzá, hogy hűbéreseik természetbeni tartozásaikat behordják az urasági csűrökbe vagy pincékbe, mielőtt maguk begyűjthették volna jogos részüket.

A „szabad bérlemények" sem jártak teljes tulajdonjoggal. A földet állandó és örökös tartozás terhelte meg: közönséges adónak hívták, ha pénzben kellett fizetni és gabonaadónak, ha természetben törleszteték.

Minden gazdasági ténykedés, fizetési kötelezettséggel járt együtt (adás-vételi illeték). Az új bérlőt a földesúr iktatta be. A járadékokra vonatkozó követelések sohasem évültek el és a község parasztjai egyetemlegesen voltak felelősek a fizetésképtelenekért.

Az egyház viszont a dézsmát hajtotta be, amely a fontosabb termékeknek részint tizedrészét, részint tizenharmadrészét jelentette.

A királyi adók (jövedelmi adó, fejadó, huszad, szeszadó, sójövedék) különösen súlyosak voltak. Saintonge-ban az évi jövedelem negyedét tették

ki, Limousin-ben harmadát és a Bordeaux-i tartományban 36%-át.

Mindezek a terhek a parasztra nehezedtek; nyomora gyakran éhínségig fokozódott. A vidék lakossága rosszul táplálkozott. A legszegényebbek sohasem laktak jól. A lakások nyomorúságosak voltak: emberek és állatok legtöbbször együtt éltek, hallatlan tisztátalanságban. A járványok egész tartományokat tizedeltek meg. A kanyaró, a himlő, a tífusz és a kiütéses tífusz minden évben ezerszámra szedték áldozataikat. 1741-ben több, mint 80 ezer halálesetet állapítottak meg Bretagne-ban.

A középkor folyamán a parasztok azért harcoltak, hogy felszabaduljanak a jobbágysorból. Az abszolút monarchia idején több ízben felkeltek a királyi adók vagy a feudális jogok ellen. 1662-ben, Boulonais-ben, fegyvert fogtak egy új adónem ellen. Béarn-ban, 1664-ben a sójövedék ellen lázonganak. Guyenne-ben, 1675-ben a pénz lebélyegzése, a sójövedék emelése és a dohánymonopólium ellen tiltakoznak. Ugyanebben az időpontban Alsó-Bretagne felkel az új adónemek ellen és szintén ugyanekkor a Jacquerie lázadás az urasági előjogok ellen támad. A plébániákon panaszfüzetfélét készítenek: az ú. n. „paraszt jegyzőkönyvet", az 1789-es panaszfüzetek előhírnökét. Ezeket a zendüléseket kíméletlenül letörték.

A parasztok, ha nyugodtnak látszottak is, mély gyűlöletet tápláltak elnyomóikkal szemben. Ez a gyűlölet éppenséggel növekedett az Ancien Régime utolsó éveiben, mégpedig a vidék szolgaságát súlyosbító feudális támadás arányában.

Szerte a királyság területén a nemesek koholt jogok újjáélesztésén fáradoztak és ezeket a már érvényben lévőkhöz akarták csatolni: cinkosaikat megtalálhatjuk még a parlamentben is. Meg akarták kaparintani a közvagyont, amelynek eddig a paraszti községek voltak haszonélvezői. Járandó-

ságaik behajtását ispánjaiknak adták bérbe és ezek rendszeresen kizsákmányolták a falvakat.

Érthető, hogy nagy reményeket keltett a parasztokban a rendek összehívásának híre.

Alkalmunk volt leírni a választásoknak és a panasztüzetek szerkesztésének módját ezekben a Füzetekben. Most nem térünk erre vissza. Idézzük mégis emlékezetünkbe a paraszti követelések lényegét, hogy a következőkben helyesebben állíthassuk fel a forradalom eredményeinek mérlegét. A parasztok 1789-ben egyhangúan követelték a feudális jogok eltörlését, a vagyonok és jövedelmek arányában történő általános adózás bevezetését. Ezeket a reformokat tekintették ebben az időpontban leginkább szívügyüknek. Később, az egyház és az emigránsok tulajdonának elárverezésekor, a földnélküli parasztok azt kérik majd, hogy bárki megszerezhesse ezeknek a javaknak egyrészét ingyen, vagy legalább is mérsékelt áron, illetve részletre.

Harc a feudális jogok eltörléséért

A feudális jogok eltörlése nem volt ingyen ajándék. Súlyos harcába került a parasztoknak. A nemesek és a főpapok osztályönzésükben mindent megtettek kiváltságaik megőrzéséért.

A parasztok, akik a választási hadjárat alatt a gabona és a legszükségesebb élelmiszerek üzérkedői elleni zendülésekkel nyilvánították ki azt az akaratukat, hogy javítani akarnak nyomorúságos sorsukon, a rendek első ülésétől fogva figyelemmel kísérték a versailles-i eseményeket.

Jókor észrevették az udvar és az arisztokraták taktikáját a Harmadik Rend képviselőivel szemben. A nép képviselői ellen irányuló összeesküvés híre futótűzként terjedt el a vidéken. Miután megtudták a Bastille bevételét, a mozgalom kibővült

és általános lett. Mindenütt megtagadták a parasztok feudális kötelezettségeik teljesítését. Összegyűltek a plébániákon, megrohanták a kastélyokat, megsemmisítették a régi hűbéri okiratokat és feljegyzéseket, ahová ezeket a jogszokásokat felírták.

A nemesek és az egyházfejedelmek megdöbbentek. De nem volt mit tenniök, el kellett ismerniök a befejezett tényt, hogy legalább a lehetőséghez képest megvédhessék érdekeiket.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlést megrázkódtatták az események. 1789 augusztus 3-án a kirendelt bizottság előadója ismertette a helyzetet. A szónok kifejezésmódja heves aggodalmairól tanuskodik. Helyteleníti, sőt megrágalmazza a parasztok eljárását. Ezt mondja:

„úgy látszik, minden tulajdon gonosztevőbandák prédája lett: mindenfelé felégették a kastélyokat, lerombolták a kolostorokat, a gazdaságok védtelenül ki vannak szolgáltatva a fosztogatóknak, az adózás, a hűbéri kötelezettségek teljesítése, minden megszűnt. A törvények elvesztették erejüket, a hatóságok tekintélyüket, az igazságszolgáltatás köddé foszlott: nyomát se találjuk a törvényszékeken."

Mit tehettek volna e népmozgalom ellen? Eleget kellett tenni követeléseinek.

Augusztus 4-én két arisztokrata, Noailles gróf és Aiguillon herceg, azt indítványozta, hogy tegyék meg a döntő lépést.

A Nemzetgyűlés elfogadta Noailles grófnak, La Fayette sógorának következő határozati javaslatát:

1. Fejezze ki a bizottság tervei alapján elkészülő kiáltvány a nemzet képviselőinek azt az elhatározását, hogy az adót a királyság valamennyi alattvalója jövedelmének arányában fizesse.

2. Jövőben a közterheket mindenki egyenlően fogja viselni.

3. A községek minden feudális jogot megválthatnak pénzen, vagy kiegyenlíthetnek; a váltságdíjat tíz gazdasági év után, méltányos becslés szerint és az átlagos évi termés alapján kell megállapítani.

4. A földesúri robotot, a jobbágyságot és a többi személyes szolgaságot megváltás nélkül el kell törölni.

Augusztus 6-án a Nemzetgyűlés magáévá tette a következő végleges szöveget:

„A Nemzetgyűlés teljességgel eltörli a feudális rendszert; elrendeli, hogy mind a hűbéri, mind a pénzbeli jogok és kötelezettségek, az akár dologi, akár személyes függőség, a személyes jobbágyság következményeikkel együtt, kártérítés nélkül töröltessenek el. Az összes többi kötelezettség megváltható: a megváltás összegét és módozatait a Nemzetgyűlés fogja megszabni. A fentebb említett jogszokások közül azok, amelyeket ez a határozat nem szüntet meg, továbbra is érvényesek egészen megváltásukig."

Augusztus 11-én a Nemzetgyűlés eltörölte a dézsmát.

Milyen jelentőséget tulajdoníthatunk a Nemzetgyűlés által megszavazott határozatnak? Érdeme a feudális rendszer elvi megszüntetése s ez fontos eredmény. De a földre vonatkozó jogok megváltását előíró záradék gyakorlatilag a jogok folytonosságát jelentette, mert a parasztok nagyrészének nem állt módjában a törlesztés. Ebből egyben nehézségek és viták származtak az előirányzott mentesítési összeg rendezése alkalmával. A kiváltságosak tehát megőrizték a legnagyobb hasznot hajtó járadékaikat. A gazdag polgárság képviselői, akiket megfélemlített a parasztok lá-

zadó lendülete, a fenyegetett arisztokraták segítségére siettek.

Könnyen elképzelhetjük, milyen csalódást okozott ez a vidéken. A parasztok elégedetlensége zúgolódásban kezdett megnyilvánulni, különösen azután, hogy a Nemzetgyűlés 1790 március 15-i határozata még súlyosbította az 1789 augusztusi rendelkezéseket.

A kiváltságosak nyomására elhatározták, hogy a megváltható jogok csoportjához csatolnak bizonyos személyes függőségi viszonyokat is és ezeket pénzbeli tartozásokká alakítják át.

Az adószedő hivatalnokok — derék polgárok — kiáltványban fordultak a parasztokhoz és a törvény nevében nyugalomra és engedelmességre buzdították őket. De a türelmüket vesztett parasztok nem hallgattak rájuk. Több községben megakadályozták a helyi tisztviselőket a kiáltvány felolvasásában. Máshol májusfákat ültetnek, mint a hatóságok megállapítják, „a fölkelésnek ehhez az egységes jelléhez folyamodnak, amely az év kezdete óta tűnt fel a királyság egy részében." Több helyen akasztófákat állítanak — teszik hozzá — azok számára, akik megfizetik és akik beszedik a járandóságokat."

A Szajna—Marne-i megye direktóriuma ugyanebben az időpontban kijelenti, hogy „véget vetettek a kerületben a „déesse"[2] és a gabonadézsma megtagadása miatt kitört zavaroknak".

1791 januárjában az egyik Périgord-i képviselő, Lays, a Nemzetgyűléshez intézett emlékiratában arról a makacsságról és összetartásról beszél, amellyel a parasztok Périgord-ban, Quercy-ben és a boulogne-i vidéken megtagadják a fizetést.

Ezt jegyzi fel: „A parasztok valamennyien vonakodnak fizetni; csoportosulnak, szövetségeket alkotnak, összejöveteleiken elhatározzák, hogy

[2] Egy régi adónem.

senki sem fogja megfizetni a járandóságokat és hogy aki megfizeti, azt fel kell akasztani."

„Behatolnak a földesurak, a papok és más jómódú személyek lakásába. Itt rongálnak, visszafizettetik maguknak a járandóságok már behajtott részét, elismervényt és nyugtát vesznek azoktól, akik eladták az állítólag törvénytelen szolgáltatási kötelezettségek alapján behajtott gabonát."

Eközben a Nemzetgyűlés nem módosítja politikáját.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés, nem sokkal azután, hogy megkezdte működését (1791 október), új nehézségekkel találta magát szemben. Ez a testület, amelyet az általános szavazati jog alapján választottak, és amelyben a girondisták: a kereskedő nagypolgárság és a bankok képviselői viszik a vezetőszerepet, elhalasztja, amennyire csak tudja, a parasztok által követelt rendszabályok megszavazását.

De a forrongás tovább tart. A belső és külső helyzet bonyolódik és a legsúlyosabb aggodalmakat kelti. A parasztok tudják, hogy az arisztokraták és a gazdagok, a király és az udvar, árulásra is hajlandók a feudalizmus és a despotizmus visszaállítása érdekében. A lourmarin-i (Bouche-de-Rhone megye) polgárok 1791 december 15-ről keltezett felirata nagyszerűen ad hangot érzelmeinknek:

„Boldog örömmel állapítjuk meg — így szól a nyilatkozat —, hogy a feudális rendszer eltörlésének halálos ütést mér az arisztokratákra. Visszaállításának reménye bírja őket az emigrációra, az összeesküvésekre és a nyugtalankodás mindenféle módjára. Meg kell látnotok, jobban, mint valaha, hogy a szabadság és a feudalizmus nem fér meg egymással."

Valóban túlzott kívánság az egyszerű francia paraszttal szemben, hogy továbbra is adózzék régi

urának, aki a határon túl szervezi az ellenforradalom hadseregét.

Es aztán, honnan vegyék az igazságtalan jogok megváltásához szükséges pénzt?

Ezt a kérdést teszi fel megindító módon egy aláírásokkal elhalmozott kérvény, amelyet a Chateaubriand-i (Alsó-Loire megye) kerület juttatott el a Törvényhozó Nemzetgyűléshez:

„Miért kényszerüljön egy nyomorult jobbágy — jegyzik meg a kérvényezők — kis atyai örökségének egyrészének eladására, hogy a másik részt mentesítse a szolgaság és az elnyomás alól? De kinek is adhatná el ősi birtokának ezt a darabját? Az úgynevezett földesuraknak, régi zsarnokainak? Így ezek saját kezükben összpontosíthatják Franciaország minden pénzét és felvásárolhatják minden gazdagságát."

Egy másik, Capelle-Brion nevű (Lot-et-Garonne-i kerület) község részéről fennmaradt dokumentum hangsúlyozza a kérdés jelentőségét. Nyomatékosan rámutat arra, hogy „a földjáradék és a többi, az 1791 március 15-i határozat által meghagyott és megválthatónak nyilvánított feudális jogszokás egyenesen polgárháborúhoz vezetne, ha a Nemzetgyűlés nem hozna bölcs módosító rendszabályokat az Alkotmányozó Nemzetgyűlés által elrendelt megváltásnak mind érdemi részét, mind pedig módozatait illetőleg."

Az aláírók nem riadnak vissza olyan kijelentésektől sem, hogy „a parasztok erőszakkal fognak felelni az erőszakra" és „életüket is szíves-örömest feláldozzák".

A jakobinusok szembefordulnak a girondisták népellenes politikájával és egyszerre védik a vidék és a városok népét.

Couthon, Puy-de-Dome-i követ, Robespierre barátja, 1792 február 29-én egyik nagyhatású beszédében felemeli szavát a paraszfok jogos érde-

keiért. Hadd idézzük ennek a beszédnek fontosabb szakaszait, hiszen teljes egészében közölnünk kellene, annyira a mai helyzetre utal tartalma, sőt szinte még hanghordozása is. Közvetlenül fenyeget a háború. Couthon megmutatja: a haza megmentése kívánja, hogy elégtételt adjunk a népnek és különösen a parasztoknak.

Ma, midőn Franciaország biztonsága és békéje ismét veszélyben forog, Daladier úr jól tenné, ha megszívlelné Couthon szempontjait, ahelyett, hogy a trösztöknek és nagyvállalatoknak teszi lehetővé a szociális törvények elleni támadást és a gabonahivatal elleni üzelmeket.

De hadd beszéljen maga Couthon:

„Uraim — így kezdi —, talán a legközelebbi jövőben sor kerülhet arra, hogy fegyverrel kell megvédenünk szabadságunkat a zsarnokok egyesült erőfeszítésével szemben. Meg fogjuk őrizni: bűnös dolog lenne ebben kételkedni; egy nagy nép, amely szilárdan akarja a szabadságot, mindig legyőzhetetlen. Vagy szétzúzza ellenségeit, vagy pusztaságnál és hamunál nem hagy egyebet hódításuk díjául...

... számíthatunk hadseregünkre: mind sorkatonaságunkra, mind népfelkelőinkre, de úgy hiszem, joggal állíthatom, hogy ez a hadsereg csak úgy fog eredményesen megfelelni várakozásunknak, ha ereje egy lesz a nemzet erejével és ha az erre jól előkészített nép csatlakozni fog hozzá nemcsak szívvel-lélekkel, hanem tettel is.

A népnek ez a hadseregek erejénél hatalmasabb erkölcsi ereje, a közvélemény, a közösség rendjének és boldogságának lényeges feltétele. A Nemzetgyűlés feladata, hogy a közvéleményt megnyerje és benne találja meg legszilárdabb támaszát."

Sokat beszélünk, figyelmeztet Couthon, áin a népnek igazságos és jólétet teremtő törvényekre

van szüksége, ha azt akarjuk, hogy ragaszkodjék a Forradalomhoz. Követeli, hogy törvénnyel könnyítsenek az Alkotmányozó Nemzetgyűlés határozatán. Végül így kiált fel:

„Akarják-e biztosítani, Uraim, az adók gyors behajtását? Meg akarják-e sokszorozni a papírpénz értékét? Fel akarják-e számolni az üzérkedést? Hathatósan véget akarnak-e vetni a vallási ürüggyel kitört zavargásoknak? Meg akarják-e szégyeníteni a rosszindulatú suttogást, egyszóval, be akarják-e teljesíteni a forradalmat? Akkor ilyen törvényeket hozzanak, akkor gondoskodjanak a népről!"

De a Törvényhozó Nemzetgyűlés habozik.

1792 tavaszán megmozdul a nép. Munkások és parasztok követelik a gabonaárak szabályozását. Seine-et-Marne, Seine-et-Oise, Eure, Eure-et-Loir, Loir-et-Cher, Loiret megyék parasztjai tüntetnek a vásárokon. Melun-ben harminc község fegyveresen hatol be a vásáresarnokba. Verneuilben (Eure megye) maguk a parasztok szabják meg a gabona, a kenyér, a tojás, a fa árát és a haszonbérek leszállítását követelik. Nimes és Alès környékén összetörik a kastélyok kapuit díszítő földesúri címereket, felkelnek a ki nem váltott járadékok fizetése ellen.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés nyugtalankodik, tanácskozik. Számot kell vetnie Couthon intelmeivel. De a jobbszárny megkísérli elgáncsolni a parasztkérdés méltányos megoldását, pedig ez a kérdés a háború kezdete óta napról-napra égetőbb lesz. 1792 június 15-én jelentőségteljes események zavarják meg az ülést. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés döntését módosító törvénytervezet vitája folyik: a jobboldali képviselők eltávoznak, hogy az elnököt az ülés felfüggesztésére kényszerítsék. De a teremben maradt képviselők száma elégséges a

további tanácskozáshoz; megszavazzák a következő határozatot:

„Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elrendeli, hogy azok a feudális jogok, amelyek nem régi adás-vételi szerződésen alapulnak, kártérítés nélkül töröltessenek el."

Még csak az évi tartozások megváltásának eltörléséről van szó, de a Törvényhozó Nemzetgyűlés megtette ezzel az első, bár óvatos lépést a régi állapot nyomasztó terheinek csökkentése terén.

1792 augusztus 10-e! Páris népe éppen leverte a királyságot. XVI. Lajos börtönben ül. A parasztok tevékenysége ennek a győzelemnek buzdító hatására megkettőződik. Kérvényeik áradnak a Törvényhozó Nemzetgyűléshez. Ez utóbbi, a népi erők nyomására, augusztus 16-án elrendeli a *„roll feudális"* kötelezettségek nemteljesítéséért indított eljárások eltörlését és ismét a reform kérdésének vizsgálatához fog. Augusztus 25-én elrendeli, hogy valamennyi adójellegű és évenkénti feudális jog, az esetenkénti jogokhoz hasonlóan, megszűnik, ha csak nem bizonyítható, hogy ingatlan átengedésének ellenértékét képezi."

Így dőltek sorjában halomra a parasztok akaratának akadályai. Még maradt azonban egy utolsó megszorítás. A jakobinusok feladata volt ennek eltávolítása. 1793 július 17-én, a girondisták bukása után, a Konvent egyszerűen és kertelés nélkül kimondta valamennyi feudális jog kártérítés nélküli megszűntét. A parasztok ügye végül is győzött.

A nemzeti javak elárverezése és a földosztás

A forradalom a nemzeti javak elárverezésének alkalmával vetette fel a földosztás kérdését, de nem oldotta meg ugyanabban a szellemben, mint a feudális jogok kérdését. Nagyon sok parasztnak nem állt módjában földhöz jutni.

1789 októberében az Alkotmányozó Nemzetgyűlés az állami kiadások fedezésére irányuló törekvésében az egyházi javak elkobzására gondolt.

Az egyház, mint láttuk, gazdag javadalmak ura volt, amelyeknek teljes jövedelme meghaladta a 100 millió livret és amelyeknek megközelítő értékét 3—4 milliárdra becsülhetjük; ez mai pénzben tekintélyes összeget, körülbelül 45—60 milliárdot jelent. Elkobzásuk kérdése a panaszfüzetekben merült fel. Autun püspöke, Talleyrand Périgord, 1789 október 10-én kifejtette a gyűlés előtt a legfontosabb érveket, amelyek e reform mellett szóltak.

„Szerintem bizonyos — mondta —, hogy az egyház tulajdonjoga különbözik más tulajdonosokétól, hiszen a javakat, amelyeknek haszonélvezete övé, de amelyek felett nem rendelkezhetik, nem egyes személyek érdekében, hanem bizonyos teendők ellátása kedvéért adományozták."

Valóban, azokat az adományokat és örökségeket, amelyeket az egyház kapott, a hitélet fenntartására és a jótékonysági intézmények fejlesztésére szánták. Talleyrand érvelését nem lehetett megtámadni: győzött is. 1789 november 2-án az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elrendelte, hogy „minden egyházi vagyon a nemzeté; az egyházi költségek kielégítő ellátását, a lelkipásztorok javadalmazását és a szegények segélyezését kell fedezni belőlük."

Ezek a javak, nemzeti tulajdonba vételük után, az államkincstár megkönnyítésére forgalomba hozott asszignáták fedezetéül szolgáltak; elárverezésük hasznából törlesztették a nemzeti adósságot.

Mi itt csak a nemzeti javak elárverezéséről fogunk beszélni, mert ez mélyreható változásokat idézett elő a föld megoszlásában.

1790 május 14-én határozta el az Alkotmányozó Nemzetgyűlés ezt a műveletet, de csak 1791 elején kezdődött meg.

Az árverezési feltételek, bizonyos, látszólag a kisegzisztenciáknak kedvező módozatok ellenére, főkép a gazdagok és a jómódúak számára tették lehetővé a birtokszerzést. Elsőnek a teljes nagy uradalmak kerültek eladásra. A Nemzetgyűlés előrelátóan úgy rendelkezett, hogy ha a törvényes felhatalmazás alapján történő részleges árverések összege eléri a teljes árverését, sorshúzás útján folytatják a felosztást. Azt is megszabták, hogy a vevőknek jogában álljon az árnak csak 10%-át kifizetni és az egészet 12 éven át törleszteni. De nagyon nehéz volt a szegényparasztoknak egyenlő fegyverekkel megküzdeni az üzérkedőkkel és gyakorlatilag sok árverés teljes nagy uradalmanként történt. Elkésve tette a jakobinus irányítású Konvent 1793 június 3-án a kisbirtokonként való eladást általános szabállyá.

Eddig az időpontig a gazdag polgárok, a spekulánsok kedvükre intézhették a dolgot. Vagyonokat nyerhettek azáltal, hogy a felvásárolt birtokokat darabonként újra eladták.

Ez volt az egyetlen módja a kisparasztok földhözjuttatásának. — különben drágán meg is kellett fizetniük érte. Egyes vidékeken szervezetten védekeztek a gazdagok és a spekulánsok üzelmei ellen. Szövetkezeteket alakítottak Észak-Franciaországban, a Pas-de-Calais-i, Aisne-i, Somme-i megyékben. Ezek a szövetkezetek a megszerzett uradalmakat felosztották tagjaik között. 20, 30, 40 vagy 100 tagot csoportosítottak falvak szerint. De aránylag kisszámú hasonló példát találunk az egész országban.

Az árverezés kezdetén a helyi hatóságok felhatalmazást kaptak birtokok megszerzésére. Sokan közülük megvásárolták azokat, amelyek területükön feküdtek. Néhányan még a szomszédos községekben is szereztek földet. Ideiglenesen igazgatták ezeket a javakat, amíg el nem adták magánosok-

nak. A községi tisztviselők és barátaik gyakran felhasználták az alkalmat pénzük biztos és előnyös elhelyezésére.

Később a kerületi hatóságokat bízták meg az elárverezett javak odaítélésével.

A dolgok nem folytak mindig egészen szabályosan. Akadt példa a törvény fondorlatos megkerülésére. Fenyegetésekkel vagy pénzajánlatokkal próbáltak megszabadulni a vetélytársaktól. Magának a Konventnek kellett 1793 augusztus 24-én beavatkozni, hogy véget vessen az előforduló sokféle visszaélésnek.

1792-ben adták el az emigránsok javait. A Törvényhozó Nemzetgyűlés március 30-án zárlat alá helyezte ezeket; szeptember 2-án meghatározta az odaítélés módját. A szegényparasztok azt szerették volna, hogy kis birtokokra osszák a földet, de a Nemzetgyűlés a közigazgatási testületeket bízta meg az árverés alá kerülő földdarabok terjedelmének megítélésével; így az érdekeltek csak a jakobinus irányítású Konventtől kaptak elégtételt, mint ahogy azt már említettük.

Ilyenformán az egész országot polgári birtokok hálózták be. Az új tulajdonosok, amint azt a jegyzőkönyvek alapján megállapíthatjuk, többnyire nagy- és kiskereskedők, gyárosok, földművesek voltak. A libourne-i kerületben (Gironde-ban) 1790-től 1793-ig 287 vevő közül 24 nagykereskedő, 17 kiskereskedő, 4 jegyző, 3 volt nemes, 12 egyházi férfi, 20 jogi foglalkozású egyén, 14 földbirtokos, 7 orvos, 1 építész, 1 vállalkozó, 1 ügyvéd, 2 tanár, 12 földműves, 4 vincellér, 5 kádár, 3 molnár, 7 kovács stb.... Aisne-ben a polgárok maguknak ítélik a föld 40—45%-át; a többi megoszlik a földművelők és a mesteremberek között. Nyugaton a polgárok és a földművesek vannak túlsúlyban. Gard-ban a földművesek legfeljebb egyhatodát szerzik meg a nemzeti javaknak. Seine-et-Oise

ban nem egészen egyhetedét. Ezek az adatok kétségbevonhatatlanul mutatják, hogy a városi és falusi polgárság és kispolgárság magának foglalta le az elárverezett föld nagyobbik részét. Természetesen hiba lenne ebből arra következtetni, hogy a földtelen parasztok mind kimaradtak az osztozkodásból. De megállapíthatjuk, hogy általában véve nem valósíthatták meg évszázados vágyukat. Nem szerezhettek saját házat, saját földet, ahol függetlenül élhettek volna.

A jakobinusok, Jean-Jacques Rousseau tanítványai, a szociális kérdést megoldhatónak vélték olyan rend megvalósításával, ahol nincs többé sem gazdag, sem szegény; tervük az volt, hogy a gyanus elemek tulajdonának szétosztásával elégítik ki a vagyontalanokat.

Már az 1792 augusztus 10-ét követő napokban megfogalmazták azt a gondolatot, hogy el kell kobozni a nép ellenségeinek vagyonát: a girondista Gensonné képviselte a Törvényhozó Nemzetgyűlés szószékén, de nem talált meghallgatásra. A girondisták túlságosan a nagypolgárság emberei voltak, túlsok kapcsolatuk volt a monarchistákkal ahhoz, hogy erre az útra térjenek.

Couthon vetette fel ismét ezt a javaslatot a jakobinusok nevében, a vendée-i lázadás és Dumouriez árulása idején.

1793 május 8-án a gyanus elemek vagyonát arányosan sujtó rendkívüli adó megszavazására szólította fel a Konventet: a vendée-i zendülők ellen harcbavonuló sansculotte-okat akarta ezzel jutalmazni. Collot d'Herbois, két nappal később, pontosan megjelölte, hogy a gyanusak harmadvagyonának lefoglalását tervezik és az így nyert tőkét a vendée-i háború költségeinek fedezésére akarják fordítani.

Ennek a rendszabálynak megvalósításáért egész mozgalom bontakozott ki az országban a

megyei jóléti bizottságok kezdeményezésére. Néhányan a kiküldött képviselőkkel együttműködve, megkezdik a helyi vagyonelkobzást. 1793 szeptemberében a Haute-Vienne-i Jóléti Bizottság lefoglalja a megye gyanusainak vagyonát, kezelésébe veszi és a hasznot a birtokosokat sujtó rendkívüli adók kifizetésére fordítja. Fouché, Nièvre-i kiküldetése során szintén elrendeli a gyanusak tulajdonának zárlatát. Roux Fazillac Dordogne-ban a szökevények javait foglalja le és tanácsára általános zárolási törvényt készít a Jóléti Bizottság.

Hadd idézzünk itt egy dokumentumot, amely jól kifejezi a sansculotte-ok hangulatát ebben a válságos időszakban, midőn a Forradalomnak egyszerre kellett szembenéznie a belső és a külső veszéllyel. A sedani klub által 1793 szeptember 16-án elfogadott javaslatról van szó.

„Úgy látszik — jegyzik meg az itteni jakobinusok —, hogy a Forradalom nem ért el mást, mint hogy a vagyoni kiváltságot helyezte a születési kiváltság helyébe... Attól a meggyőződéstől vezetve, hogy a gazdagok nem jobbak a nemeseknél", a sedani hazafiak a következő tartalmú határozat kibocsátását ajánlják a Konventnek:

1. Ha bármely városban a gazdag polgárok fondorlatai következtében ellenforradalmi mozgalmak támadnak, zendülőnek kell a várost nyilvánítani; 2. a kiáltványt az illető város hű polgáraihoz forduló sürgető felhívásnak kell követnie, hogy küzdjék le a lázadás értelmi szerzőit és álljanak a köztársaság ügye mellé; 3. azokról a polgárokról, akiknek sikerült elfojtaniok a lázadást, közzé kell tenni, hogy érdemeket szereztek a haza szolgálatában; jutalmul a lázadás értelmi szerzőinek tulajdonát képező ingó és ingatlan vagyon fele illeti őket; a másik felét a Köztársaság javára kell elkobozni; 4. ezeknek az utóbbi javaknak igazságos elosztásával a törvényes hatóságokat

kell megbízni; 5. a lázadás leleplezett vezetőinek halálbüntetés jár, a többieket deportálni kell."

A sedani klub hangja nem áll magában. Henriot, a nemzetőrség parancsnoka 1793 október 28-án kijelenti a párisi jakobinusoknak, hogy „mindazt, amit az arisztokratáktól elvesznek, a hazafiaknak kell adni". Így folytatja: „házakat, földeket, mindent azok között kell felosztani, akik résztvesznek a gonosztevők leverésében".

December 3-án a Chalons-sur-Marne-i Köztársasági Társaság követeli a Konventtől a gyanusak vagyonának kisajátítását a Köztársaság javára. Ugyanekkor a Thiers-i sansculotte-ok is a gyanusak vagyonának lefoglalását akarják, hogy a háború idejére mentesíteni lehessen az államkincstárt a hadikiadásoktól.

Az 1793 szeptember 17-i törvény elrendelte, hogy a bebörtönzött „gyanus elemek" ellátásuk és őrizetük költségeit maguk viseljék. Most további lépés következik.

Couthon 1794 elején visszatér a vagyonelkobzás kérdésére. Így a gazdagokat védelmező mérsékeltek intrikái ellenére a Konvent a II. év ventôse 8-án (1794 február 26-án) megszavaz egy Saint-Just által előterjesztett határozati javaslatot, amely kimondja, hogy „a Köztársaság ellenségeinek nyilvánított személyek vagyonát le kell foglalni a Köztársaság javára; ezek a személyek a háború befejeztéig letartóztatásban maradnak, aztán életfogytiglani számüzetés vár rájuk".

Ezt az első döntést azonnal kiegészítette egy másik rendelet, a II. év ventôse 13-i (1794 március 3); ez gondoskodik valamennyi nélkülöző hazafi összeírásáról és az elkobzott javakat kártalanításukra fordítja:

I. cikk: A Köztársaság valamennyi községe készítsen jegyzéket a területén élő nélkülöző hazafiakról nevüknek, életkoruknak, foglalkozásuk-

nak, gyermekeik számának és korának megjelölésével. A kerületi direktóriumok juttassák el ezeket a jegyzékeket a legrövidebb időn belül a Jóléti Bizottsághoz.

II. cikk. A Jóléti Bizottság, amint megkapja ezeket a jegyzékeket, készítsen tervezetet valamennyi nyomorgó kártalanítására a Köztársaság ellenségeinek vagyonából, a Közbiztonsági Bizottság nyilvánosságra hozandó összeállítása szerint."

Robespierre, Saint-Just és a jakobinusok célja az volt, hogy halálos csapást mérjenek a Köztársaság ellenségeire. Ezenkívül a nyomort is megszüntethetőnek tartották az ingatlan vagyon új felosztásával. Ezeknek a nézeteknek kifejtését megtaláljuk Saint-Just-nek a Konventhez intézett ventôse 29-i beszámolójában. Itt közöljük jellemző részleteit: „A külföld megérezte, hogy a Forradalom ellenségeit vagyonuktól megfosztó rendeletek ő ellene is irányulnak, ezért zavarokat támasztott a kormányzat nyugtalanítására és munkájának akadályozására. Egy mód van csak a baj megszüntetésére: társadalmi téren is meg kell valósítani a forradalmat. Ha földet adtok minden nyomorgónak, ha elveszitek a földet minden gonosztevőtől, nyugodtan állíthatom, ez a művetek forradalom lesz... Tudjátok, mi a monarchia utolsó támasza? Az az osztály, amely nem dolgozik semmit, amely nem tud élni luxus, bolondságok nélkül, amelyet létlensége rossz gondolatokra vezet, amely az unalmat, az őrjöngő élvezeteket és a közösségi élet csömörét terjeszti. Kötelezzetek mindenkit arra, hogy valami hasznos munkával foglalkozzék és valamilyen, a szabadságot elmozdító foglalkozást válasszon. Milyen joguk van ebben a hazában azoknak, akik semmit sem dolgoznak érte?..."

A ventôse-i rendeleteket lelkesen fogadták a sansculotte-ok és ünneplésben részesítették értük a Konventet, de hatásukra heves ijedtség támadt

a birtokos osztályokban, amelyeket ugyanakkor a vagyonellenőrzés és az öröklődési jog korlátozása nyugtalanított. A gazdagok mindenütt demagóg hadjáratot indítottak Robespierre és barátai ellen. Annak ellenére, hogy a II. év ventôse 8-i (1794 február 26-i) törvény a' hazafiak birtokait „szentnek és sérthetetlennek" nyilvánította, azt a hírt terjesztették, hogy minden birtokjogot kétségbevonnak, magukat a birtokokat pedig lefoglalják és felosztják. A Tallien-ek, a Fouché-k, a Fréron-ok, a Barras-k és a többi gátlástalan politikai spekuláns, aki félt a Megvesztegethetetlentől, összeszűrte a levet a nagyburzsoáziával és thermidor 9-én (1794 július 27-én) Robespierre, Saint-Just és Couthon megbukott a gazdagok és bérenceik együttes támadására.

A jakobinusok nagy agrárreformja nem sikerülhetett. Bukásának okait csodálatos éleslátással fejti ki Marx a *Szent Család*-ban:

„Robespierre, Saint-Just és híveik — írja — elbuktak, mert nem látták meg a különbséget a valóságos rabszolgaságon alapuló realista és demokratikus antik állam, és a rabszolgaságot szabadságjogokkal leplező spiritualista és demokratikus modern népképviseleti állam, a polgári társadalom között."

„Micsoda óriási tévedés szentesíteni az ‚emberi jogok' kinyilatkoztatásával a modern polgári társadalmat, az ipar, az általános verseny, a saját céljukat szabadon követő egyéni érdekek, az anarchia, az önmagától elidegenedett természeti és szellemi individualizmus társadalmát és ugyanakkor meghatározott egyének esetében e társadalom életformáinak megsemmisítésére törni; antik homlokzatot adni ennek a társadalomnak!"

„Tragikus magaslatra emelkedett ez a tévedés, midőn Saint-Just kivégzésének napján rámutatott az emberi jogoknak a börtönteremben kifüggesztett

táblájára és így kiáltott fel jogos büszkeséggel: ‚Ez mégis az én művem!' Ez a tábla olyan ember jogáról szól, aki nem lehet azonos az antik emberrel, hiszen a gazdasági és ipari feltételek, amelyek között él, mások mint az ókorban."

A burzsoázia ettől kezdve a fennálló rendet képviseli: thermidor 9-ével sietve befejezte a forradalmat. Az Ancien Régime visszaállítását nem akarta; de úgy gondolta, hogy most már megszilárdíthatja osztályuralmát. Ilyen körülmények között okos taktikával a birtokos parasztságra támaszkodott, amely szintén félt a munkásoktól és a szegényparasztoktól.

Összefoglalás

Csak nagy vonalakban vázolhattuk fel a nagy forradalom parasztságának szerepét. Végső fokon sikerült teljesen megszabadulniok a feudális iga alól. Együtt vívták ki az egész nemzettel a szabadságjogokat, többízben együtt is kellett megvédeniök a reakció ellentámadásával szemben s így mélységes gyökeret vert bennük a demokrácia szeretete.

A vidék lakosságának szegény többsége nem juthatott tulajdonhoz, de nem is lehetett ez másképp olyan társadalomban, amely, bár tagadhatatlanul haladottabb volt, fenntartotta az ember ember által való kizsákmányolását. Még ma is csaknem 4 millió földnélküli parasztot találunk és a birtokos parasztok száma napról napra gyorsabb arányú csökkenést mutat, amint azt Maurice Thorez a l'Humanité mult évi június 20-i számában világosan kimutatja: 1892-től 1921-ig a 10 hektárnál kisebb birtokok és termelőegységek több mint harmada eltűnt. A nagyburzsoázia könyörtelenül tönkreteszi és kisajátítja a kisparasztot.

De a kapitalista társadalomnak ebben a hanyatlási korszakában a parasztok előtt, a trösztök, bankok, spekulánsok és nagyvállalatok áldozatai előtt megnyílik teljes felszabadulásuk perspektivája: a szocializmus, amely véglegesen fel fogja szabadítani őket és amely már valóság a Szovjetunióban, e fokozatosan a kommunizmus felé haladó országban.

A munkásosztályt száma és politikai érettsége a nemzet és a haladás történelmileg döntő tényezőjévé tette. A parasztság hatalmas tömegének érdekei megegyeznek az övéivel: a munkások és parasztok szövetsége fogja népünket a haladásnak a reakció feletti új győzelméhez vezetni.

Már a mi pártunk által kezdeményezett népfront részéről is komoly előnyökhöz jutottak a parasztok, például a gabonahivatalhoz és a mezőgazdasági termények új árszabályozásához. Igaz, hogy a Daladier-kormány reakciós politikája által kiszolgált bankoligarchia újjáéledő támadásával találják magukat szemben, ám éppen a munkásosztállyal kötött szövetségükön fog megtörni a nagytőke offenzívája.

1789-ben őseiknek jelentékeny részük volt a demokrácia megalapításában, mert szövetkeztek a városok népével. Ma is meg fogják menteni ezt a szent, másfél évszázadra visszanyúló örökséget: testvéreikkel, a gyárak, vállalatok és ipari telepek dolgozóival együtt, minden eddiginél elszántabb harcot vívnak a fasizmus által fenyegetett szabadság oltalmáért. Ez a legfőbb feltétele a teljes demokrácia egyre közeledő végső győzelmének.

Paul Routhonnier,
a történelem tanára

A FORRADALOM PÉNZÜGYEI

Kétségkívül kevés olyan területe van a Forradalom tevékenységének, amelyet annyira támadtak volna, mint a pénzügyit. Akik el akarják hitetni, hogy demokrácia és pénzügyi zürzavar azonos fogalmak, hogy az infláció a szabadságmozgalmak elkerülhetetlen kísérője, azok meghamisítják a történelmi igazságot. Például el akarták hitetni, hogy a Forradalom pénzügyi tevékenysége az asszignáták végtelen megsokszorozásában merült ki és állandó nyomor kísérte, pedig, mint látni fogjuk, a vészes inflációt a Direktórium, a forradalmi demokrácia szellemének hátat fordító elemek idézték elő, akik ezzel a bankárok uralmát készítették elő. Amikor pl. Jèze azt írja: „Az asszignáták története a csőd és az összeomlás, a felbomló köz- és magánerkölcsök, a spekuláció és a közvagyon pazarlásának története"[1] — nem Robespierre-t, Marat-t, Saint-Just-öt, hanem a vésztho zó politika gyökeréig hatolva a spekulánsokat, a bankárokat és a többi nyerészkedőt bírálja. Valóban a Forradalom pénzügyeinek története egyben története az egész népnek, amely kétségbeejtő pénz-

[1] A francia eredeti címe: Les finances de la revolution. Megjelent a *Cahiers du Communisme* 1939 júliusi számában.

[2] Jèze: Pénzügyi értekezés. Páris 1922

ügyi helyzetet örökölt és harcban állt egész Európával, ami megint újabb kiadások, újabb nehézségek forrása. A függetlenségéért és szabadságáért vívott harcot mégis megnyerni anélkül, hogy bármit is köszönhetne a külföldi vagy a hazai bankároknak.

I.

Lehetetlen megvizsgálnunk a Forradalom pénzügyeit anélkül, hogy ne vegyük szemügyre 1789 pénzügyi helyzetét és adórendszerét.

Háromfajta egyenesadót róttak ki: a „taille-t", a fejadót és a huszadot.

A jövedelemadót úgy rótták ki, hogy a király minden évben megjelölte azt az összeget, amelyet ezen a címen be akart hajtani. Az összeget felosztották az adófizetők között, kinek-kinek a jövedelmét véve alapul. A kiváltságos osztályokat, azaz a nemességet és a papságot a *jövedelemadó* fizetése alól mentesítették. Az adó kivetésénél a legnagyobb önkény érvényesült: egyetlen városon belül a kivetett adók úgy aránylottak néha egymáshoz, mint 1 a 4-hez.

A fejpénz eredetileg a jövedelemadó egyik fajtája volt. 1695-ben, amikor először róttak ki, 22 osztályba sorolták az adófizetőket; az első osztály — a trónörökös egymaga — 2000 livret fizetett évente, míg a legszegényebb huszonkettedik osztály évi fejpénze egy livre volt. De később felosztás útján állapították meg és a jövedelemadóhoz csatolták. Elvben a kiváltságos rendek is fizették. De a papság a ráeső évi 4 millió livre fejpénzt megváltotta 24 millió livre egyösszegben történt kifizetésével. A nemesekről a következőket jegyzi meg Jaurès: „Pontos tudomásunk van róla, hogy a főnemesek és a királyi hercegek ezt a jövedelemadót olyan bevallásokkal játszották ki, me-

lyeket semmiféle adószedő vagy pénzügyi ellenőr nem mert kétségbe vonni."[3]

A huszad ugyancsak jövedelemadó volt. Nevét arról nyerte, hogy az adózók kezdetben jövedelmük huszadrészét fizették be, de az állam később a huszad többszörösét követelte. Ezt az adót a földbirtok hozama, illetve az ipari és kereskedelmi forgalom után szabták meg, de lényegében földbirtokadó volt; 1784-ben 74—76.5 millió livrenyi összegre rúgott. Az Egyház 1710-ben 8 millió livrenyi szerény összegért egyszersmindenkorra megvásárolta huszadmentességét.

Tehát az egyenesadók gyakorlatilag csak a parasztot, a kézművest és a városi lakosságot sujtották, a nemesség nagybirtokait és az Egyházat nem érintették. Pl. François de Neufchâteau a maga touli kerületének adókivetéséről a következő táblázatot készítette:

	Összeg livreben
Papság — — — — — — — — —	7.628
Nemesség — — — — — — — —	396
Bírósági tisztviselők — — — —	238
Harmadik Rend — — — — — —	189.625

Mint látjuk, ebben az esetben a Harmadik Rend az egyenesadók 96%-át fizette. Vegyünk egy másik jellegzetes esetet. Murat-le-Quaire városkában (Puy-de-Dôme megye) Saint-Paulgue grófnő több mint 3000 livret kitevő földbirtokjövedelme után 460 livre adót (15%) fizetett, Ligier Brugière, egyszerű paraszt, viszont tizenhétszer kevesebb, 179 livre jövedelme után 157 livre adót (88%) szolgáltatott be. Tehát hatszoros adókulcs szerint adózott a grófnőéhez viszonyítva.

[3] Jaurès: A francia forradalom gazdasági okai. 14. o.

1789-ben a költségvetési bevétel 475 milliójából 190 milliót tettek ki az egyenesadók, azaz 40%-ot: jövedelemadó 90, fejpénz 40 és huszad 60 millió.

Vegyük szemügyre most a közvetett adókat. Volt okmány- és szerződésilleték, voltak piaci illetékek; kövezetvám és hídvám az ország belsejében, — 1600 hídvám volt Franciaországban! De a legnagyobb teher a szeszadó és a sójövedék volt. A szeszadó általános fogyasztási adószámba ment, melyet számtalan árucikkre, de különösen az italokra róttak ki. A behajtása rengeteg zaklatással járt és aprólékos ellenőrzésnek vetette alá az ipart s zzel zavarta fejlődésében. Íme, a Cahiers de doléances (panaszfüzetek) néhány ékesszóló kivonata.*

„Ha a pénzügyi és gazdasági rendszer alkotói a mezőgazdaság, a kereskedelem, az ipar, a lakosság s ebből következően az egész királyság elpusztítását tűzték volna ki célul, akkor sem találhattak volna biztosabb és célravezetőbb eszközt ehhez a diesőséges véghez. Az adók szorongatnak, sanyargatnak, üldöznek bennünket és nem kevésbbé nehezül ránk a terhük, mint amennyire sokféleségük zaklat."

(Antouillet, Normandia.)

„A kormányzat szemmelláthatólag úgy viselkedik, mint a ragadozó madár a véletlenül megpillantott állattal, ha az nem tud védekezni. Egyik adó kivetésében sem lehet föltalálni a nemzeti, a szociális, az atyai vagy a közigazgatási szellem legcsekélyebb nyomát."

(Nemours.)

„Ezek a rugalmas jogok, melyeket minden előljáró kénye-kedve szerint értelmez, minden cikkre kiterjedtek: borra, almaborra, sörre, máslásra, pálinkára, likőrre, húsra, bőrre, szénre,

* Roger Picard: Az 1789-es panaszfüzetek és a dolgozók.

papírra, olajra, zsírra, lőporra, keményítőre, fúra, takarmányra, halra, ezüstre, aranyra; egyszóval az államkincstár minden termékből hasznot húzott. Míg ennek a hárpiának egyre növekednek új hódításai, a rögiek közül egyet sem enged ki a kezéből."

(Beauvais egyházközség.)

De különösen a sójövedék, a sóra kivetett adó, volt a nép haragjának jogos tárgya. A *magas sójövedék vidékei*-nek nevezett országrészeken minden hetedik évét betöltött személynek legalább 9 font súlyú sót kellett vásárolnia a sóhivataltól: ez volt „a fazék és sótartó számára kötelező" mennyiség, azaz a konyha céljaira kiutalt só. Fűszerezésre nem lehetett használni, viszont a sóellenőrök egész serege vigyázott a törvény végrehajtására; a legsúlyosabb büntetéseket — többek között gályarabságot — is kiszabhatták.

A sójövedék kivetése Franciaország nem minden részén volt egyforma mértékű, hiszen megkülönböztették a *magas és alacsony sójövedék*, a *sóbányák*, a *megváltható sójövedék* és a *sójövedékmentesség* vidékeit, s ez különösen kedvezett a csempészeknek. Só- és dohánycsempészésért évente 300 embert küldtek a gályákra: ez a szám a kényszermunkások egyharmada. Hogy érzékeltessük ennek az adónak a terhességét, elég rámutatnunk, hogy a só fontja 12 solba került 1789-ben a magas sójövedék vidékein, 1790-ben pedig ugyanott egy solra csökkent, mert az Alkotmányozó Nemzetgyűlés eltörölte a közvetett adókat.

A nyereséget az állam nem közvetlenül fölözte le: kiadta bérbe egy engedélyesnek, aki az államnak bizonyos jövedelmet biztosított. Ez az engedélyes a hatvan főadóbérlőből álló és a 30.000 tisztviselővel dolgozó Földbérlők Társasága volt, melynek minden egyes tagja 300.000 livre évi jövedelmet

élvezett. A nép úgy látta, hogy ezek a személyek a kifacsart adókból, a tömegnyomorból gazdagodnak. A nép fölháborodva figyelte, hogy a főadóbérlők maguknak harácsolnak az adókból, ezzel az adót még nyomasztóbbá teszik az adófizetőknek és kevésbbé hasznossá az államnak.

Ezek voltak a népre rótt adók 1789-ben. De ne feledjük el, hogy a dézsma, a hűbéri járandóságok még ehhez járultak: így nyerünk pontos képet az ország pénzügyi helyzetéről a Forradalom előtt. Dupont de Nemours közgazdász szerint a dézsma, az úrbér és más hűbéri járandóságok mintegy háromnegyedrészét tették ki annak, amit a király követelt. Láthatjuk, milyen lehetetlen helyzetbe kerültek a parasztok, a kézművesek, mennyire akadályozták ezek az adók az ipar fejlődését. Egyben láthatjuk azt is, a gazdagokat megkímélve képtelenek voltak megoldani a pénzügyi helyzetet. Marion kifejezése szerint ez a kinestári rendszer egyszerre volt „nagyon erőszakos és nagyon elégtelen".

Ezért fordulhatott elő, hogy a királyság az adók ellenére a legnagyobb pénzügyi nehézségekkel küzdött. Az udvar kiadásai, a pazarlás, a lépten-nyomon mutatkozó csalás és az amerikai háború költségei a költségvetésben állandó deficitet idéztek elő. Az udvar költségei 40 milliót, az állam jövedelmének tizenkettedrészét tették ki; a 12.000 nemesi tiszt eltartása ugyanannyiba került. Mivel a kiváltságosok nem fizettek adót, az államháztartás kénytelen volt állandó kölcsönökhöz folyamodni: ezért képezte a költségvetés egyre nagyobb részét az adósság kamatainak törlesztése. Az államadósság XVI. Lajos tizenöt esztendeig tartó uralma alatt megháromszorozódott. 1774-ben az adósság kamatai évi 93 millióra rúgtak, az 1788-as költségvetésben már 318 milliót tettek ki, tehát a kiadásoknak több mint a felét. A kötelezettségek kielégítése végett fűhöz-fához kapkodtak, hogy elkerül-

jék az államcsődöt. Pénzemberektől vettek föl kölcsönt (pl. a főadóbérlőktől) és lekötötték érte a következő évek adóit. Tehát az adókat előre fölették. Így történhetett meg, hogy 1789 májusában, a rendi országgyűlés megnyitása pillanatában a deficit csak 56 millió volt, de már 90 milliót lekötöttek 1790-re és 172 milliót 1789 nyolc utolsó hónapjára. Mindenki láthatta, hogy a helyzet reménytelen.

Jaurès megjegyzi, hogy semmiképpen sem szabad lebecsülni az államadósság és a járadékosok nagy tömegének politikai jelentőségét. Az embereket nyugtalanította a jövő. Megelégelték a tékozlást és tudták, hogy a közkölcsönök aláíróinak listájára a király parancsából olyan kiváltságosokat jegyeztek föl, akik egyetlen livret sem áldoztak, de élvezték a képzeletbeli, sohasem kölcsönzött összeg kamatait, melyhez csupán a király jóvoltából jutottak. „Könnyen megérthetjük, milyen befolyásuk volt az állam hitelezőinek a társadalomra. A burzsoázia pénzügyileg birtokába vette a modern államot, mielőtt politikailag is hatalmába került volna. Egy rendszer sem tudott volna a hitelezők rohamának ellenállni, de a burzsoá hitelezők mégsem bíztak az Ancien Régime-ben: minduntalan rettegtek, hogy egyetlen ember akarata teljes vagy részleges államcsődöt idéz elő és ez az aggályuk az adósság összegével együtt növekedett. Rivarol szerint a Forradalmat a tőkések csinálták és bizonyos, hogy sok burzsoá kívánta az új rendszert, ahol a közadósságért helytáll a nemzet, amely fizetésképesebb, mint a király."*

Nem szükséges külön emlékeztetnem arra, hogy a királyság növekvő pénzügyi nehézségei, a kiváltságos osztályok ellenállása a pénzügyi ren-

* Jaurès: Id. m.

dezésre irányuló még oly gyönge kísérletekkel szemben is, vezettek az 1789-es rendi országgyűlés összehívására.

II.

A pénzügyi és adóügyi kérdések hosszú idő óta foglalkoztatták a kedélyeket. Miközben a burzsoázia tekintélye emelkedett a kereskedelemben és az iparban, a gazdasági jelenségek megértését célzó nagy erőfeszítés kísérte az enciklopedistáknak a világ megértésére és bírálatára irányuló kísérletét. Itt a fiziokratákra gondolok. Néhány szót kell szólnunk róluk, ha komolyan számba akarjuk venni a 89-es forradalmároknak a pénzügyi nehézségek leküzdésére kifejtett tevékenységét.

„A polgári társadalomban — mondja Marx[1] — a fiziokratákat illeti az az érdem, hogy a tőke szerepét elemezték. Ők a modern közgazdaság igazi megteremtői." Rendszerük, melynek legjelentősebb képviselői Quesnay doktor, Turgot, Le Trosne, Dupont de Nemours stb., az akkori Franciaország mezőgazdasági jellegét tükrözi. „Tehát az akkori burzsoá társadalomból és a feudális rendszerből születik. Szülőhelye a mezőgazdasági jellegű Franciaország és nem Anglia, ahol a kereskedelem, az ipar és a tengeri hajózás jut döntő szerephez." A mezőgazdaságban mutathatjuk ki legvilágosabban az értéktöbblet eredetét: „A munkás jó évben, rossz évben egyaránt kevesebbet fogyaszt, mint amennyit termel... A mezőgazdaságban közvetlenül láthatjuk a munkás fogyasztásával szemben a termelés értéktöbbletét, nem is szükséges az érték általános elemzése és az érték jellegének meghatá-

[1] Marx: A gazdasági elméletek története. Francia kiadás.

rozási." Ez az összefüggés kevésbbé kézzelfogható az iparban. Ezért volt a fiziokraták szemében a mezőgazdasági munka az egyedüli termelő munka, amelyben értéktöbblet keletkezik. Szerintük az ipar csak átalakította, módosította az értéktöbbletet és nem termelte. Tehát a földmunka minden gazdagság forrása. Marx azt mondja, hogy „a feudális társadalomból kibontakozó kapitalista termelés ellentmondásainak köszönhetjük ezt a burzsoá magyarázatot."

De az elméletnek az adókra vonatkozó következménye világos volt: ha minden gazdagság forrása a földmunka, egyedül a föld hozamát kell megadóztatni. Marx gúnyosan megjegyzi, hogy „a földbirtok szembeötlő diesőítése ugyanannak a földbirtoknak a gazdasági tagadásához és a kapitalista termelés megerősítéséhez vezet. Valamennyi adó a földjáradékot terheli. Másszóval a földbirtokot részben elkobozzák. Legalább is erre tettek kísérletet a francia Forradalom törvényhozói."

Az elméletre bírálatok feleltek. Voltaire „L'homme aux quarante écus" c. regényében ragyogó, de csípős ismertetést közöl. Ellenkezett a józan ésszel, hogy a tőkések megadóztatását fölöslegesnek tekintsék azon a címen, hogy minden adó végeredményben visszahárul a földre. A vélemények tehát megoszlottak: meg fogjuk látni, hogy ez a véleménykülönbség milyen következményekkel járt a Forradalom kialakulására.

Az Enciklopédia „Adó" c. fejezete — Jaucourt lovag munkája — merészen fogalmazza meg a progresszív adó elvét: „A jómódúakat nagyobb mértékben kell megterhelni, de a nép utolsó rétegét semmiképpen sem. Jóllehet minden alattvaló egyformán élvezi a kormányzat védelmét és biztonságát, vagyonuk s az abból származó haszon egyenlőtlensége ennek az egyenlőtlenségnek megfelelő adókivetést igényel. Az adók mintegy mértani ha-

ladvány szerint kétszeresen, négyszeresen, nyolcszorosan, tizenhatszorosan nehezedjenek a gazdagokra, mert az adó a szükölködőket nem terhelheti." A cikk végül megjelöl néhány módozatot, melyek „a nemzetet gazdaggá és erőssé" tehetik: „1. Pártolni kell a mezőgazdaságot, az ipart és a kereskedelmet, az uralkodó és az alattvalók gazdagságának forrásait... 3. A mértéktelen vagyonokat és fölösleges hivatalokat korlátozni kell. 4. Meg kell szüntetni a monopóliumokat és a lúdvámrendszert. 6. Orvosolni kell a jövedelemadó hibáit, a toborzással és a sójövedékkel elkövetett visszaéléseket. 10. Végül könnyíteni kell az adóterheken és az osztó igazság elvei szerint kell kiróni, hiszen az igazság nevében, Isten meghatalmazottaiként uralkodnak a királyok a földön. Franciaország hatalmas lenne és a franciák boldogok, ha ezeket az elveket alkalmaznák. Ám dereng-e már ily szép nap hajnala?"

Számtalan esztendő telt el az Enciklopédia megjelenése óta. *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Története* ezt írja: „Az új termelőerők és a régi termelési viszonyok közötti összeütközés, a társadalom új gazdasági szükségletei teremtik meg az új társadalmi eszméket. Az új eszmék szervezik meg és mozgósítják a tömegeket."

Az 1789. évi panaszfüzetek gazdasági szempontból tesznek tanuságot a tömegek mozgósításáról. Egyetlen füzet sem akad, amelyik lényeges részét ne a követeléseknek szentelné. Melyek az általános követelések? Először is az, hogy vessenek véget minden pénzügyi önkénynek és a nemzet ellenőrzést gyakorolhasson a kiadások, valamint a bevételek fölött. Saint-Cyr füzete pl. így nyilatkozik:

„5. §. Csupán a nemzetet képviselő rendi országgyülésnek legyen joga adókat engedő-

lyezni és haladékot adni, kölcsönöket eszközölni és hivatalokat fölállítani.

7. §. Csak a rendi országgyűlés beleegyezésével lehessen a pénz értékét megváltoztatni."

Egyes füzetek a király, mások az udvar kiadásainak csökkentését kérik. De egy lényeges pontban valamennyien megegyeznek: a közvetett adók eltörlésében és a közteherviselés egyenlőségében. Íme a Versailles melletti Chesnay füzetének véleménye:

„2. §. Követeljük a jövedelemadó és járulékai eltörlését, a szeszadó és a sójövedék, az ellenőrzés és a dohányjövedék megszüntetését és más, a parasztságot terhelő, megalázó és zaklató adók eltörlését."

Saint-Cyr füzete szinte az Emberi Jogok Kiáltványának szavait használja:

„6. §. Mivel minden honpolgárnak kötelessége adót fizetni, történjék ez minden rang- és osztálykülönbség nélkül, pusztán a vagyont és jövedelmet véve alapul."

Jegyezzük föl még Fosses füzetének megrázó panaszát:

„Nincs rosszabbul, igazságtalanabbul és nevetségesebben kirótt adó, mint a sójövedék. Akik kieszelték — úgy látszik —, azt mondták: módot kell találni arra, hogy a szegényeket ugyanúgy vagy megközelítőleg úgy adóztassuk meg, mint a gazdagokat... nem sujthatjuk őket jövedelemadóval és járulékaival, ipari illetékekkel, robottal, fejpénzzel, huszaddal... mert nem tudnák megfizetni és biztosítékra sem akadnánk náluk, — hát fizettessük meg velük drágábban a sót! Ez a kiadásuk kárpótol bennünket a kiróhatatlan adókért —, ilyen kegyetlenül okoskodtak a kincstár tisztviselői, amikor ezt a gyűlöletes adót kivetették."

A füzetek tiltakoznak a legszegényebb réteg megadóztatása ellen, mert „a szerencsétlenek két-

kezi munkája családjuk és önmaguk fönntartására sem elég. Ezt az adót csak hitvány, zsoldos lelkek találhatták ki, akik nem ismerik az igazságosságot és nem könyörülnek a szenvedő emberiségen". (Grauves füzete[1].) A füzetek azt kívánják, hogy „a kapitalisták és a kereskedők is vállalják a rájuk eső részt az adófizetésből". Végeredményben a Harmadik Rend panaszfüzeteinek követeléseit a következő: éppen lehet összefoglalni:

1. Adók kivetésére egyedül a nemzet illetékes.
2. A közvetett adókat el kell törölni.
3. Vezessék be a közteherviselési egyenlőséget, a gazdagok fizessenek többet, a legszegényebbek élvezzenek adómentességet.

Közel száz évvel később, 1880 június 30-án a *l'Égalité* közli a Francia Munkáspárt programját, melyet Jules Guesde Marx és Engels társaságában dolgozott ki. Az egyik programpont így hangzik:

„A közvetett adókat el kell törölni és az egyenesadókat át kell alakítani egyetlen, csupán a 3000 frankon felüli jövedelmeket érintő adóvá."

III.

Láttuk, milyen volt a pénzügyi helyzet, amikor a rendi országgyűlés 1789 május 5-én Versailles-ban összeült. „A királyi kincstár kimerült — mondta Necker miniszter —, az általános ínség annyira szemmelláthatő, hogy nem titkolhatjuk többé a pénzügyek döntő válságát."

Ha meg akarnánk írni a Forradalom pénzügyeinek történetét, magának a Forradalomnak a történetét kellene megírnunk. Pusztán arra szorít-

[1] Roger Picard: Id. m.

kozunk tehát, hogy a legfontosabb dátumokat és eseményeket megjelöljük.

A Nemzetgyűlés első lépései nehézségekbe ütköznek annál is inkább, mert a megszavazott reformok csak növelik a deficitet. A különböző tisztségek megszüntetése 800 millióba kerül; eltörlik a dézsmát, de az államnak kell viselnie az Egyház költségeit, ami évente kb. 100 milliót tesz ki.

Az adórendszer átszervezése megmutathatta volna a kivezető utat a nehézségekből, de időbe került volna, viszont halaszthatatlan szükség volt pénzre különösen azért, mert az éhínség enyhítésére külföldön gabonát kellett vásárolni. A Nemzetgyűlés ezért megszavazott egy ú. n. pótadót, melynek fizetésére a jövedelemadó és a fejpénz alól menteseket is kötelezték az év hátralevő második felére. Egyidejűleg elrendelték, hogy készítsék el a huszadfizetők második listáját is az 1790. esztendőre; erre a listára fölvették mindazokat, akik az elsőn nem szerepeltek. Mindamellett tűstént szükség lett volna pénzre.

Alkalmazzák a kölcsön már klasszikussá vált módszerét[1] 1789 augusztus 9-én 30 milliós kölcsönt szavaznak meg 4.5%-os kamatra, de Necker augusztus 27-én bejelenti, hogy a kölcsön terve megbukott, mert a kamatlábat alacsonyra szabták: alig folyt be több, mint két és fél millió. Új kölcsönt készítenek elő, ezúttal 5%-os kamatra, melyet részint pénzben, részint kötvényekben lehet jegyezni. Nagyobb a siker, de a várt 80 millió helyett alig folyik be 50 millió. Mindenki előtt világos, hogy ez az eredmény nem kielégítő.

Az éhínséggel együtt növekednek a tömegmozgalmak. Október 5-én és 6-án a párisiak Versail-

[1] A kölcsönökre vonatkozóan Auréjac: Kölcsönök a Forradalom alatt c. művét használtuk föl. (A francia forradalom füzetei 7. sz.)

les-ba vonulnak, hogy elégedetlenségüket kifejezzék és a királyt, valamint a Nemzetgyűlést Párisba, a nép közé hozzák vissza. Nem véletlen tehát, hogy 1789 október 6-án szavazza meg a Nemzetgyűlés a „hazafiúi hozzájárulást". Híressé vált Mirabeau kijelentése: „Itt van a földbirtokosok névjegyzéke. Franciák, válasszatok a leggazdagabbak közül, hogy minél kevesebb honpolgárt kelljen föláldoznunk... Nos, ennek a kétezer főúrnak van miből kifizetnie a deficitet. Teremtsetek pénzügyi rendet, békét és bőséget!"

Mi is volt az a „hazafiúi hozzájárulás"? Először is szemünkbe ötlik, hogy az adó szót helyettesítették a „hozzájárulás"-sal. Ezzel azt akarták jelezni, hogy ez az erőfeszítés nem kényszer, hanem a nemzet önként vállalt áldozata.

A hozzájárulás a jövedelem negyedrészét tette ki. A készpénzvagyonok és az ékszerek értékének 2,5 százalékát kellett befizetni. A panaszfüzetek egyik leglényegesebb követelésére a 400 livre alatti jövedelmek adómentességet kaptak. A hozzájárulás első harmadát 1790 április 1-ig, a hátralevő részt a következő két évben kellett befizetni. Egyébként gondot fordítottak annak bejelentésére, hogy a hiteleződet nyomban kielégítik, mihelyt mód lesz rá. Tehát valóban kényszerkölcsönről volt szó.

Mi volt az eredménye ennek a pénzügyi műveletnek? Már ebben a kérdésben kialakul és a továbbiak során egyre világosabb lesz, hogy a gazdag polgárság nem támogatja úgy a Forradalmat, mint a parasztok és a munkások. 1790 március 10-én Dubois de Crancé bejelenti, hogy a szegények, mivel híven végrehajtották a Nemzetgyűlés rendeleteit, anyagilag kimerültek, míg a gazdagok kímélték magukat. 1790 július 18-án a Nemzetgyűlés pénzügyi bizottsága tudtul adja, hogy „a leggazdagabb réteg kíméli magát leginkább, jóllehet, csak fölöslegéhez vagy tartalékaihoz kellene nyúlnia, hogy az

államot megsegítse. A kevésbbé tehetős réteg viszont, hazaszeretetére hallgatva, nem mérlegelte anyagi erejét és rendelkezésre bocsátotta jövedelmi forrásait, sőt a legszükségesebbtől is megfosztotta magát."

A Nemzetgyűlés egy sereg rendszabályt foganatosított, hogy a hozzájárulások befizetését előmozdítsa. Végeredményben kb. 100 millió folyt be. De akkor már a képviselők meggyőződtek a gazdagok rosszindulatáról és „együttműködési" módozatokról tárgyaltak, hogy a gazdagokat a közös ügy támogatására bírják.

Egyidejűleg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megkezdte a kincstári reform tárgyalását. Miután lezajlott augusztus 4-ének híres éjjele, 1789 augusztus 27-én az alapvető elveket az Emberi Jogok Kiáltványában szögezték le, melyre már többször hivatkoztunk:

> XIII. §. Az állam hatalmának fenntartására és a közigazgatási költségekre elengedhetetlen a közös anyagi hozzájárulás, ezt azonban a honpolgárok között egyenlően, teherbíróképességük szerint kell elosztani.
>
> XIV. §. A honpolgároknak jogukban áll, hogy maguk vagy képviselőik által a hozzájárulás szükségességét megállapítsák, ebbe szabadon beleegyezzenek, felhasználását nyomon kövessék és az elosztás módját, a rájuk eső részt, a visszafizetést, valamint annak időtartamát meghatározzák.

1789 szeptember 23-án megszavazták a sójövedék progresszív jellegű átalakítását; 1790 március elsején törvényerőre is emelték. Majd az Alkotmányozó Nemzetgyűlés áttért az adórendszer újjászervezésére. Minden régebbi adót 3 nagy adóval pótoltak: a földadóval (törvényerőre lép 1790 nov.

23-án), az ingó javakra kivetett adóval (1791 jan 13) és az iparadóval (1791 márc. 2).

A földadó a földek és a házak jövedelmére kirótt adó volt és a jövedelem hatodrészénél nem tehetett ki nagyobb összeget. 300 milliót kellett hoznia az államkincstárnak.

Az ingó javakra kivetett adót szintén fölosztás útján állapították meg. Ez elsősorban háromnapi kötelező munkát jelentett, de nem vonatkozott a nélkülözőkre; a huszad arányában állapították meg az ipari jövedelmekre és az ingó javakra kivetett összeget, mely utóbbit a házbér szerint, a gyermekek számát figyelembe véve határozták meg. Ez az adó jelentette továbbá a szolgákra kivetett progresszív adót, valamint a lovak és ösvérek után járó fizetséget. Nyilvánvaló, hogy e két utóbbi illeték különösen a legnagyobb jövedelműeket sujtotta. Végeredményben ez az adó összesen 60 milliót jövedelmezett.

Végül az iparadót ugyanaz az 1791 március 2-i törvény léptette életbe, amelyik a monopóliumokat és a céhkényszert eltörölte. A kereskedőket és az iparosokat sujtotta és a telephely, valamint az üzemi helyiségek értékét figyelembe véve határozták meg.

De a kincstári reform végrehajtása számos nehézségbe ütközött. A hozzájárulások fölbecsülése és kivetése a községtanácsok feladata volt, ezek azonban nem voltak kellőképen fölkészülve rá. 1792 februárjáig 40.000 községtanácsból csupán 5448 tett eleget kötelességének. A hozzájárulásnak a jövedelemmel arányos mértéke helységek szerint változott, de egy közösségen belül az arányosság elve érvényesült a fölosztásnál. Kevesebb igazságtalanságot követtek el ezzel az eljárással, mint amennyiről cikkem elején beszámoltam. Ezen a téren jelentős haladás történt.

A „hazafiúi hozzájárulás" nagyon nehezen folyt be. Az adórendszer újjászervezése csak jóval később hozhatta meg gyümölcsét, a pénz pedig nyomban kellett a hivatalnokok fizetésére, a tisztségek díjazására, az államadósság kiegyenlítésének biztosítására, gabonavásárlásra és általában a szociális kérdések megoldására. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés fölállította a „Szegénységi Bizottság"-ot, melynek elnöke de la Rochefoucauld-Liancourt herceg lett. A bizottság kijelentette, hogy a vagyontalan réteg segítése „éppúgy az állam kötelessége, mint a közhivatalnokok fizetése, mint az Egyház támogatása, mint minden egyéb köztehher viselése".

Talleyrand és Mirabeau a következő megoldást javasolták: a nemzet vegye birtokába az Egyház javait. A nemzet magára vállalná az Egyház kötelezettségeit, de birtokába jutna a roppant vagyon, melynek értéke a becslés szerint két és négy milliárd között ingadozott. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés hosszú vita után 508 szavazattal 346 ellenében, 1789 október 10-én megszavazta a hatalmas egyházi birtokok kisajátítását az államadósság zálogául. „Mit tegyünk, amikor nem akarjuk és nem tudjuk többé lekötni jövedelmünket, hanem éppenséggel föl akarjuk szabaditani? Azt kell tennünk, amit a becsületes földbirtokosok, ha hasonló helyzetbe kerülnek: el kell adnunk az örökséget"[9] — mondotta Lecoulteux de Canteleu képviselő 1789 december 17-én.

Valóban a Nemzetgyűlés elhatározta a birtokok eladását 400 millióért. Ezalatt azonos értékben utalványokat bocsátottak ki a legégetőbb kölcsön kiegyenlítésére, melyet az állam az akkori

[9] Mathiez: A francia forradalom.

kereskedelem irányítójánál és a papírpénz forgalombahozójánál, a *Caisse d'Escompte nevü* magánbanknál vett föl. A kibocsátott utalványok zálogául az állam az egyházi javakat foglalta le. Nem pénzkibocsátásról volt szó: az utalványokra 5% kamat járt és a *Caisse d'Escompte* gondja volt, hogy a közönség között értékesítse. Az utalványokat valóban az Egyház vagyonának megvásárlására fordították. A kelendőség arányában tértek vissza az utalványok az állampénztárba, ahol érvényüket vesztették. Így egyenlítődött volna ki az államadósság. Láthatjuk, nem a szó közhasználatú értelmében vett pénzről volt szó, hanem a kincstári utalványokhoz hasonlóan hitellevelekről, *asszignátákról*.

De ez a pénzügyi művelet sem sikerült: az emberek haboztak, hogy az Egyház javait megvásárolják. Még gyanakodtak, a nemzet vajjon végleg birtokába veszi-e az egyházi vagyont. A Nemzetgyülésnek számos rendszabályt kellett alkalmaznia. 1790 március 17-én elhatározták, hogy a javak a községtanácsok közvetítésével kerülnek eladásra, mert a vásárlók és a régi tulajdonosok közvetlen kapcsolata csak így volt elkerülhető. Megsemmisítették az első asszignátákat és 1790 április 17-én újakat bocsátottak ki, ezúttal csak 3%-os kamatra. Elhatározták továbbá, hogy kamatnélküli asszignátákkal kiegyenlítik az állam és az Egyház adósságát s e célból nem 400, hanem 1200 milliót bocsátanak ki. Azonfelül az április 17-i határozat kikötötte, hogy az asszignáták az egész királyság területén pengő pénzként kerüljenek forgalomba és az állami, valamint a magánpénztárak készpénzként fogadják el. Mindamellett a kényszerárfolyamot nem szabták meg s így annál is inkább megkezdődött a verseny az új papírpénz és az érempénz — arany, ezüst — között, mivel kezdetben az asszignátákat nagy kihagyásokkal, 1000 livrenként

bocsátották ki. Fizetés esetén tehát a legtöbbször be kellett cserélni. Ennek következtében az asszignáták árfolyama mindig az arányhoz viszonyult.

Az asszignátát mindjárt kissé leértékelték: íme néhány adat a 24 livre értékű Lajos-aranyban kifejezett asszignáta árfolyamáról. A 24 livre-es Lajos-aranyért kapható volt

1790	január	24	livre	17	sol	asszignátákban
1790	június	26	„	—	„	„
1790	december	26	„	2	„	„
1791	március	26	„	15	„	„
1791	június	28	„	—	„	„
1791	december	35	„	5	„	„

Tehát a leértékelés már tekintélyes volt. Milyen okok idézték elő? Először is a politikai bizonytalanság. Az emberek szívesebben tartottak maguknál aranyat és ezüstöt, mint asszignátákat, ami erős kínálatot eredményezett papírpénzben. Másrészt az emigránsok fölbecsülhetetlen értékű készpénzt vittek külföldre. Ezenkívül az állam vásárlásokat eszközölt külföldön, a régi kölcsönök visszafizetésére törekedett s ez pedig csak pengőpénzben történhetett.

Másfelől azonban az egyházi javak kiárusítása jól haladt, ami elsőrendű politikai eredményt jelentett, mert az egyházi vagyon birtokbavételének végleges jelleget adott. Megerősítette azon érvek egyikét, melyek az asszignáták kibocsátását alátámasztották: „Arról van szó — mondta egyik szószólója —, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlést erősebbé tegyük, ellenségeit megfosszuk a reménytől és saját érdekünknél fogva kapcsoljuk őket az új rendhez.“ 1791 novemberében 1526 millió értékű egyházi vagyont adtak el, pedig az asszignáták kibocsátási értéke sem volt több 1800 milliónál. (1790 szeptember 29-én 1200 millió, 1791 május 17-én újabb 600 millió.) De az Alkotmányozó Nem-

zetgyűlés a nemzeti javak fizetését tizenkét évi részletre engedélyezte és a vásárlók bőven éltek is ezzel a könnyítéssel. Következésképpen az asszignáták lassan folytak be és majdnem valamennyi forgalomban maradt: a kibocsátott 1800 millióból alig 400 került vissza. Azonfelül elhatározták, hogy a tisztségeket egytől-egyig visszaváltják. Elismervényekkel fizettek, melyek éppen úgy nemzeti javak vásárlására jogosítottak, mint az asszignáták. A tisztségek fölszámolása 800 millióba került és a fizetőeszközök újabb tetemes inflációját idézte elő.

Nehézséget okozott az is, hogy az asszignáták, mint láttuk, nagy időközökben kerültek forgalomba. A munkásokat, a kézműveseket pénzben fizették: munkaadójuk kénytelen volt asszignátáit pénzre váltani, ami már veszteséget jelentett. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés sokáig vonakodott kisebb értékű asszignátákat nyomatni, mert úgy látta, hogy beváltás esetén a munkások és a kézművesek járnának rosszul, hiszen a beváltási veszteség őket terhelné.[10] De az ezüstöt és az aranyat fölhalmozták, egyre kevesebb forgott közkézen, a bankok, községtanácsok és magánosok pedig fizetség gyanánt hitelleveleket adtak, mint az elmult háború végén történt hasonló körülmények között. Rövid idő multán kitűnt, hogy a rengeteg hitellevél nagyon hátrányos az asszignátákra és a Nemzetgyűlés 1791 december 23-án kisebbértékű: 50, 25, 15 és 10 sous-s asszignáták nyomatására kényszerült. Egyidejűleg megtiltották további hitellevelek forgalomba hozatalát, a kibocsátottakat pedig 1792 végéig be kellett vonni.

Végeredményben a nemzeti javak elkeltek, az állam kifizette külső és belső adósságait, biztosította függetlenségét és előkészítette a kinestári rendszer

[10] A. Mathiez: Drágaság és szociális mozgalom a forradalom alatt.

szükséges átszervezését. Az asszignáták jelentős értékcsökkenése ellenére sem emelkedtek tetemesen az árak.

A háború és a Girondenak a Törvényhozó Nemzetgyűlésben folytatott politikája megnehezítették a gazdasági helyzetet. Szembenálltak egymással az iparos és kereskedő nagypolgárság képviselői, a girondisták és a forradalmár demokraták: a jakobinusok.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés ülésszaka alatt egyszer sem folyamodtak kölcsönhöz, csupán asszignátákat bocsátottak ki. Az asszignáták forgalma az 1791 május 17-i 980 millióról 1700 millióra emelkedett 1792 április 30-án és közel 2000 millióra 1792 szeptemberében. És a kiadás egyre növekszik. November 13-án Cambon, a jövendő évek nagy pénzembere, kijelenti, hogy november hóra az előreláthatő bevétel 28 és a kiadás 138 millió. 1792 decemberében az előreláthatő bevétel 39 millió és pusztán a háborús kiadások 228 millióra rúgnak.

„Ha a Gironde-ot" — mondja Mathiez[11] — „nem osztályérdekek irányították volna, a háború költségeit az új vagyonokra hárította volna és kölcsönök szerzéséhez, valamint új adók megszavazásához folyamodott volna. Mindenáron gátat kellett volna vetnie az asszignáták özönlésének, amely következésképpen az élet gyors megdrágulásához vezetett. Marat, Saint-Just, Chabot, Jacob Dupont a pénzügyek szanálásának politikáját tanácsolták, de nem hallgattak rájuk.

E pillanatban a Nemzetgyűlés pénzügyi szakembere, Cambon kereskedő, aki megveti a községtanácsot, meg az anarchistákat és a könnyebbik megoldáshoz, az asszignáták további sokszorozásához folyamodik. November 13-án Jacob Duponttal szemben javasolja a meglevő adók csökkentését, az

[11] A francia forradalomban.

ingó javakra kivetett adó és az iparadó eltörlését, valamint a földadó csökkentését 40 millióval.

Jacob Dupont és a Hegypárt a következőket akarták: vonják be az asszignátákat és a nemzeti javak vevőinek fizetési határidejét rövidítsék meg; az adósságot egyenlítsék ki nyugtákkal, melyek pusztán az emigránsok vagyonának megvásárlására szolgálnának; folyamodjanak kényszerkölcsönhöz és a földadó fizetését természetben követeljék. Ezt az inflációellenes politikát még csak komolyan számításba se vették!"

Látni fogjuk, hogy alakul ez a küzdelem a Konventben. A Törvényhozó Nemzetgyűlés még föloszlása előtt — 1792 október 17-én — új asszignáták kibocsátására ad fölhatalmazást, ami a forgalomban levő bankjegyek értékét összesen 2 milliárd 400 millióra emeli. Ilyen volt a nagypolgárság politikája.

V.

Tehát akik azt tartják, hogy jakobinizmus és infláció rokon fogalmak, kétségkívül kihívást intéznek a történelmi igazság ellen. Erre mutat Saint-Just beszéde, melyet 1792 november 29-én mondott el a Konventben:

„Nagyon sok a kedvező jelenség, de kevés az eredmény. Egyensúlyba kell hoznunk a kedvező jelenségeket, a termelést és a szükségletet: ez a gazdasági közigazgatás titka. Elvem szerint az egyedül lehetséges eszköz a bizalom helyreállítására és az élelmiszerek forgalombahozására, hogy csökkentsük az eddig kibocsátott papírpénz mennyiségét és újabb nyomatásával takarékoskodjunk."

Ezzel szemben a girondisták, a hatalom birtokosai, fokozzák az inflációt, 3 milliárd 600 millió asszignátát nyomatnak csak a Konvent megalakulásától 1793 júniusáig, tehát többet, mint az addig közkézen forgó bankjegyek értéke összesen. Nem is

meglepő, ha az asszignáták értéke állandóan hanyatlik:

	egy Lajos-arany asszignáta-értéke
1792 november	34 livre 10 sol
1793 január	43 livre 15 sol
1793 április	55 livre — sol
1793 június	72 livre — sol

Az élet napról napra drágább lesz, a nép elégedetlensége fokozódik. A hatalmon levő girondistákat elsöpri a nép akarata. Gazdasági politikájuk szabad kezet hagyott a gazdagoknak, a bankároknak, a nép tehát joggal gyanusította őket, hogy egyhúron pendülnek az emigránsokkal és a külfölddel: nem utolsó sorban ez járult hozzá bukásukhoz és a Hegypárt sikeréhez.

De mi volt legyőzőik politikája? A jakobinusok a kiéhezett és az infláció által tönkretett néprétegek kívánságát fejezték ki, amikor a pénzvédelem politikáját követték. Ez a politika 3 pontból állt:

1. a pénzforgalom csökkentése,
2. az asszignáták hitelének növelése,
3. az árak ellenőrzése.

Tehát a pénz revalorizációján és vásárlóértékének visszaállításán alapuló politik volt, legalább is ma ezt így mondanánk. A következő tábla 24 livres Lajos-aranyban fejezi ki az asszignátának az inflációra jellemző értékváltozását:

1793 január	43 livre 15 sol
1793 június	72 livre — sol
1793 augusztus	76 livre — sol
1793 október	81 livre — sol
1793 november	55 livre — sol
1793 december	46 livre 10 sol
1794 február	58 livre — sol
1794 május	71 livre — sol

1794 július (thermidor)	71	livre — sol
1794 december	120	livre — sol
1795 december . . .	4.385	livre — sol
1796 június	12.325	livre — sol

Ez a táblázat sok rágalmat megcáfol. Láthatjuk, hogy milyen nagyfokú inflációt okozott a girondisták politikája 1793 első felében. Amikor Robespierre és barátai kerülnek uralomra, 1793 második felében megjavítják az asszignáta értékét. Kétségtelen, hogy a pénzügyek története alig ismer hasonló mértékű fölemelkedést. Munkájukat ugyan nem tudják folytatni, de a thermidori reakció ugyanolyan színvonalon találja az asszignátát, mint amilyenen volt, amikor a jakobinusok átvették a hatalmat. De aztán megfigyelhetjük, hogy Robespierre bukása után az asszignáta továbbromlik és 1795-ben az infláció tovább fokozódik az 1796-os államcsődig.

Robespierre-nek és barátainak sikerült megmenteniök Franciaországot az ellenforradalmár külföld inváziójától, valamint a pénzt megszilárdítaniok, bár az arisztokraták és a külföld ügynökei zendüléseket szítottak francia földön.

A jakobinusok először is — a girondisták akarata ellenére — egymilliárdos-kényszerkölcsönt szavaztatnak meg. Az 1793 május 20-i törvény megállapítja: „Egymilliárdos kényszerkölcsönt eszközlünk a gazdag polgárok terhére." A törvényt 1793 szeptember 3-án szavazták meg végleges formájában.

Az agglegények és a gyermektelen özvegyek 1000 livre, a nős emberek és gyermekes özvegyek 1500 livre jövedelemig élveztek kedvezményt; a feleség, minden gyermek és minden más háztartásbeli személy után 1000 livre alapú pótkedvezmény járt. Ezt figyelembe véve állították föl a következő táblázatot:

Tiszta jövedelem	Kölcsön
1000 livre	100 livre
1500 „	200 „
2000 „	300 „
3000 „	600 „
4000 „	1000 „
5000 „	1500 „
6000 „	2100 „
7000 „	2800 „
8000 „	3600 „
9000 „	4500 „
10.000 „	5500 „
11.000 „	6500 „

Háromszorra lehetett fizetni: 1793 decemberben, 1794 januárban és 1794 februárban. A kölcsön kiegyenlítésére használt asszignátákat megsemmisítették, majd elégették: innen a pénzforgalom csökkenése. Akik 1794 márciusáig nem tettek eleget a kölcsön fizetésének, miután fizetésre bírták őket, olyan nyugtát kaptak, amely semmiféle jogot nem adott a kiegyenlítésre.

A kölcsönnel kapcsolatban fontos emlékeztetnünk arra, amit Angers képviselője, Joseph Delaunaye javasolt a pénzügyi társaságok tőkéjének megadóztatására: „A pénzügyi társaságok kötelezzenek arra, hogy kéthetes határidőn belül vagyonukkal arányos összeget fizetnek be a Nemzeti Pénztárba. Kényszerítsük őket, hogy kölcsönként adják a Köztársaságnak tőkéjük 20%-át, melyet részvényeik jelenlegi értéke alapján vagy hasznuk aránya szerint állapíthatunk meg."

A forradalmi Franciaország tisztában volt azzal, hogy az ellenforradalom számít a pénzügyi nehézségekre, melyek súlyosbításával a nemzet megfojtására törekszik. A kényszerkölcsön mellett fölhozott érvek egyikét is ez magyarázza: így akadályozhatták meg a gazdagok ellenforradalmi te

vékenységét. Thuriot, a Konvent tagja, 1793 május 20-án kijelenti:

„Nagy győzelmet jelent, ha kényszerkölcsönt szerzünk a gazdagoktól. Ezek az emberek összeforrtak az ellenforradalommal, a vendée-i fölkelőket pénzelik és kölcsönöznek az emigránsoknak. Kötelezzük őket, hogy kineseiket ajánlják föl a Köztársaság védelmére és hozzanak áldozatot ügyünk érdekében."

1793 augusztus 24-én a Konvent bejelenti, hogy kiadják az Államadósság Nagykönyvét; följegyzik az állam valamennyi hitelezőjét, tekintet nélkül származására: az Ancien Régime adósságait az újakkal együtt könyvelik. Így lesz a Forradalom előtti hitelezők érdeke, éppúgy, mint az újaké, a Forradalom győzelme. Az egyik cikkely megadta a lehetőséget, hogy az asszignátákat beeserélhessék — ha elérik az 1000 livre értéket — a Nagykönyvbe történő bejegyzéssel. Minden bejegyzésre 5% kamatot fizettek. Az így befizetett összegeket beszámították a kényszerkölcsönbe. Láthatjuk tehát, milyen eszközöket használt föl a Konvent, hogy a forgalomban levő asszignáták számát csökkentse. 1793 június 7-én rendeletileg ígértek jutalmat az állami birtokok vevőinek, akik fizetési kötelezettségüknek előre eleget tesznek.

Míg a Konvent igyekezett az asszignáták számát csökkenteni, egyidejűleg növelte hitelüket. A két és fél milliárd értékre becsült egyházi javak mellett az emigránsok kétmilliárd értékű javait is elkobozták; ehhez járultak még az uradalmi erdők 2 milliárd 200 millió értékben és a máltai lovagrend 400 milliós vagyona. A fokozódó bankjegyforgalomnak fokozódó hitel felelt meg.

De föl kellett venni a harcot a spekulációval, a külföld ügynökeivel is. A koblenzi főhadiszálláson Calonne, XVI. Lajos volt pénzügyminiszterének irányítása alatt hamis asszignátákat gyártot-

tak és becsempészték az országba, ahol a pénz értékét rontották velük. Előkerültek egy angol kém utasításai:[12]

„Növelje 2000 livre-re egy fontsterling beváltási értékét... Rontani kell az asszignáták hitelét, ahogy csak lehet. Vissza kell utasítani azt a pénzt, amelyen nincs a király képmása. Az élelmiszerároknak emelkedniök kell; adjon utasítást a megbízható kereskedőknek, hogy vásároljanak össze minden életszükségleti cikket. Ha rá tudja bírni Cottot... hogy zsírt és gyertyát vegyen minden áron, árusíttassa fontját 5 livre-ért."

A Konvent sem maradt tétlen. Szigorú intézkedéseket foganatosított a Köztársaság pénzének hitelrontói ellen. A községtanács javaslatára megállapítják az asszignáta hivatalos árfolyamát. Pitt hitelt nyújt egyes bankároknak, hogy Londonban fizetendő váltókat küldjenek Párisba; a tőke kimenekítésével akarta csökkenteni a francia pénz árfolyamát. (Pitt kapcsolatban állt Boyd és Perrégaux bankárokkal.)[13] A Jóléti Bizottság 1793 július 17-én elhatározta a tőzsde bezáratását, augusztus 1-én megtiltja a tőke kicsempészését és augusztus 8-án zár alá veszik az idegen kézen levő bankokat.[14]

Említettük a kényszerkölcsönt. Ebben rejlett Robespierre és barátai nagy ötlete: kötelezni akarták a gazdagokat, akiknek köztársasági érzelmeit joggal vonták kétségbe, hogy járuljanak hozzá a Forradalom védelméhez. „Mikor lesz azonos a gazdagok érdeke a népével? Soha!" — írja Robespierre jegyzeteiben. Másutt ezt jegyzi fel: „Úgy kell megadóztatni a nagykereskedőket, hogy végre a kiskereskedők is árusíthassanak." Ro-

[12] Mathiez: Id. m.
[13] Lefebvre: A francia forradalom.
[14] Lefebvre: Id. m.

bespierre és barátai tehát mindenütt azt a politikát viszik keresztül, amelynek jelszava: *fizessenek a gazdagok!*

Ezt a népszerűvé vált politikát hangsúlyozza Robespierre az Emberi Jogok Kiáltványa tervezetének 12. cikkelyében. A kiáltványt a jakobinusok 1793 április 21-én magukévá teszik.

> 12. §. Azok a honpolgárok, akiknek jövedelme csupán a létfenntartáshoz elég, mentesek a közteherviselés alól. A többiek vagyonuk nagysága szerint, progresszíven adóznak.

Lássunk néhány példát. Saint-Just és Lebas, a Konvent Strassbourgba küldött megbízottai, kifüggesztik nevezetes kiáltványukat: „A hadseregben 10.000 mezítlábas van; holnapra Strassbourg valamennyi arisztokratája vesse le a lábbelijét és holnap reggel 10 órára 10.000 cipő legyen a főhadiszálláson."

Lyonban Fouché és Collot d'Herbois rendeletére „valamennyi beteg és öreg honpolgárt a gazdagok terhére táplálnak, öltöztetnek és szállásolnak el".

Couthon és Maignet megbízottak elrendelik, hogy Clermont „önző gazdagjai" 24 órán belül 18.000 livre-t fizessenek: 8000-et négy szegény, a hazát védő családból származó leány kiházasítására, 7000-et a nélkülözőknek, 3000-et egy népünnepély költségeire. Thermidor után a községtanács azt írta, hogy „soha adót nem hajtottak be pontosabban és gyorsabban, és soha nem volt igazságtalanabb a tiltakozás".

1793 szeptember 29-én Laplanche megbízott jelentést tesz Bourges-ból a Jóléti Bizottságnak: „A forradalmi adók csodát művelnek... Tegnap 800.000 livre értékű adót vettettem ki létfenntartási cikkek és nélkülöző családok segélyezése céljából. Itéljék meg, mennyi hívet szerezhettem a nép köré-

ben, hiszen ezek a forradalmi módszerek csak a gazdagokat sujtják, minden más szivet meghódítanak a Forradalomnak."

VI.

A híres Jóléti Bizottság utolsó fegyvere az árak maximálása volt, t. i. az élelmiszerek árának megállapítása a központi hatalom által. Az ármegállapítást a föllháborodott nép követelte a létfontosságú cikkek drágulása, valamint a spekuláció és az élelmiszerhalmozás miatt."

A községtanács általános bizottságának 1793 február 4-i határozata azzal szándékozik megakadályozni a kenyér árának emelkedését, hogy 4 milliós rendkívüli adót ró ki a gazdagokra. Két hónappal később Danton ebben az értelemben fejti ki, hogy „a kenyér árának egész Franciaország területén arányban kell állnia a szegények keresetével. Az áremelkedés legyen a gazdagok terhe." És a Konvent elhatározza: „A Köztársaság minden olyan részében, ahol a kenyér ára nem áll arányban a dolgozók keresetével, az államkincstár a vagyonosok számlájára elküldi a szükséges készletet, amely kiegyensúlyozza a kenyér árának a szükölködő honpolgárok keresetéhez viszonyított ártöbbletét."

Hosszas vita után 1793 szeptember 29-én megszavazták az ármaximálást. Az egyes bizottságok feladata volt, hogy az élelmiszerárak táblázatát megállapítsák. A termés és a kereskedelmi cikkek árát az 1790-es árakhoz képest egyharmaddal növelték. Kevéssel utóbb — 1793 október 22-én — a Konvent Élelmezési Bizottságot állít föl, amely kezébe veszi az ország gazdasági életének irányítását. Ez a bizottság veszi át fokozatosan az import és az export lebonyolítását.

---

[1] Lásd: Mathiez: Drágaság és szociális mozgalom a Terror korában.

Nehéz egységes véleményt alkotni az ármaximálás eredményeiről. Egyesek azt tartják, hogy zűrzavart keltett, hatására eltűntek az árucikkek és pangott a kereskedelem. Anélkül, hogy tagadnók a fölmerült gyakorlati nehézségeket, egy ellenségesérzelmű megfigyelőt, Mallet du Pant[16], idézzük, aki a külföldi hatalmaknak jelenti: „A Konvent az ármaximálással nagyon gazdaságos és nagyon népszerű intézkedést hajtott végre." Lefebvre így ír:[17] „Az emberek munkáját és a cikkek árát arányosan kiértékelték. Az ármaximálás tekintetbe vette a kereskedelem hasznát és hagyott jövedelmet a termelőknek is. Az elterjedt véleményekkel ellentétben nem minden vállalat dolgozott ráfizetéssel a Köztársaság II. évében, legföljebb nem hajtottak olyan jelentékeny hasznot, mintha ezt a nemzet terhére tehették volna. Azt az elvet tartották szem előtt, hogy senkinek sincs joga a veszélyben forgó haza számlájára üzérkedni."

A fizetéseket a felével, az árucikkek árát egyharmaddal növelik az 1790-es színvonalhoz képest. Másszóval a fizetések összege egyhatoddal emelkedik. De a munkások már amúgyis magasabb fizetést élveztek és a maximum csökkentette keresetüket. Tudjuk, hogy az ebből fakadó elégedetlenség könnyíti meg a „rothadtak" támadását a „megvesztegethetetlen" Robespierre ellen thermidor 9-én és bukását okozza anélkül, hogy ez a népben különösebb fölháborodást keltene.

De ne felejtsük el, bár Robespierre kezében volt a hatalom, mégsem tudta teljes mértékben végrehajtani pénzügyi politikáját. Thermidor 8-án tartott beszédében hevesen támadja Cambon-t: „Az ellenforradalom beférkőzött a pénzügyek igazgatásába." Azzal vádolja, hogy „előnyökhöz juttatja

[16] Jaurès: Id. m.
[17] Id. m

a gazdag hitelezőket, tönkreteszi és kétségbeejti a szegényeket, növeli az elégedetlenek számát." Cambon, noha mindig ellensége volt Robespierrenek, röviddel thermidor után, mint túl forradalmi politikus, előbb börtönbe, majd számüzetésbe kerül.

VII.

Robespierre és barátai, noha bátran küzdöttek, mégis elbuktak. Nem fogjuk megvizsgálni, milyen eszközökhöz kellett volna nyúlniok, hogy a hatalmat megőrizhessék; az általános egyenlőségen alapuló köztársaságról, a gazdagok és szegények nélküli társadalomról képzelt álmuk tisztára utópia. „Nem adatott meg nekik a teljes győzelem, különösen azért nem, mert Franciaországot a XVIII. században túl maradi országok vették körül a kontinensen és azért sem, mert a szocializmus materiális alapjai: a bankok, a kapitalista szindikátusok, a gépesített ipar és a vasutak hiányoztak."[1]

Thermidor után a gazdasági törvényhozást egy kereskedelmi tanácsadó-iroda irányítja, amelyben, más üzletemberek között, az a Perrégaux bankár is helyet foglal, aki, mint láttuk, Pittel állt kapcsolatban. Ez a testület készíti elő a maximum eltörlését, a tőke szabad exportjának helyreállítását, az angol árukészletek zárlatának föloldását, stb. Az infláció fokozódik: megfigyelhetjük, milyen katasztrófális méreteket ölt az asszignáta értékének csökkenése thermidor után. A Köztársaság III. évében közel 15 milliárd értékű bankjegyet nyomatnak, tehát annyit, mint az előző négy évben összesen. Az infláció, az árak rohamos emelkedése következtében a kinestár egyre nagyobb nehézségekkel küzd. A Direktórium azokhoz a hatalmas szállítóvállala-

[1] Lenin: Összes művek. XX. 640. old., francia kiadás.

tokhoz és bankárokhoz fordul, akik egyedül képesek pénzt kölcsönözni, cserébe viszont az államhatalomra kényszerítik utasításaikat."

Amikor a Konvent utolsó ülésén a demokraták progresszív adórendszert javasolnak, egyik képviselő kijelenti: „Különösen a pillanatnyi körülményekre való tekintettel kell megfontolnunk, mennyi hasznot hajthatnak a nagykapitalisták a Köztársaságnak." A demokratáknak harcolniok kell a bankalapítási kísérletek ellen. (A későbbi Banque de France-ról volt szó.) Robert Lindet kitör: „Nem kételkedem benne, hogy ez az intézmény kedvező lesz részvényeseinek, de gyászt hoz Franciaországra. Hosszú időn át azt fogjuk látni, hogy a Köztársaság szállítói milliókat haráesolnak és elértéktelenítik az asszignátákat." Egy másik képviselő a következőket mondja: „Megremegek a bankalapítás gondolatától: hiszen a bankárok ládájába helyezzük az 1795-ös alkotmányt!" De már késő: „Robespierre-rel, Saint-Just-tel, Couthonnal kialudt a Forradalom lobogása. Perrégaux, Mallet és más bankárok hamarosan hozzásegítik Bonaparte tábornokot államesínye végrehajtásához, olyan polgári alkotmány fölállításához, amely elfojtja a francia Forradalmat és csak azokat az eredményeket őrzi meg, amelyek előnyben részesítik a nagyburzsoáziát."

VIII.

Foglaljuk össze megállapításainkat. Kísérletünk arra irányult, hogy fényt derítsünk a Forradalom alapvető pénzügyi törekvéseire. Bármennyi összehasonlítási lehetőség is kínálkozzék e tanulmány alkalmából, óvakodjunk attól, hogy a multat a jelen segítségével világítsuk meg; a tényeket helyezzük vissza pusztán azoknak a történeti esemé-

[9] Mathiez: A Direktórium.

nyeknek a keretébe, amelyek kísérték és létrehozták.

Ha Jaurès egyik meghatározása szerint a Francia Forradalomban a jelenkor valamennyi politikai problémájának megoldását valóban megtalálhatjuk, akkor különösen pénzügyi téren bizonyítja a Forradalom, a jakobinusok törekvése, hogy a demokrácia megmentette a pénzügyeket, a nagypolgárság viszont romlásba juttatta, majd a saját hasznára fordította, végül csődjét okozta. Tanulmányunk rámutat arra, milyen nagyvonalú módszereket foganatosítottak a jakobinusok: a vagyonosok megadóztatását, a tőke kivitelének megtiltását, a bankok ellenőrzését, amely lehetőséget nyujtott a köztársaság függetlenségének megvédésére a koblenzi emigránsok és külföldi szövetségeseik ellen. Amikor a mi Francia Kommunista Pártunk Robespierre, Jules Guesde nyomán követeli a közvetett adók eltörlését és a progresszív jövedelemadó bevezetését, a nagyvagyonok különadóját, a monopóliumok államosítását, visszatérést a bankok ellenőrzéséhez, — akkor a francia forradalmárok legtisztább hagyományait követi. Lenin szavai szerint „követi mindazt, ami rendkívüli, felejthetetlent és elpusztíthatatlant a XVIII. századi jakobinusok alkottak."

Jacques Solomon,
a tudományok doktora

'A FORRADALOM ÉS EURÓPA'

A jakobinusok külpolitikája

1790 május 22-én az Alkotmányozó Nemzetgyűlés kihirdeti:

„A francia nemzet felhagy a hódító háborúk kezdeményezésével és erejét sohasem fogja más népek szabadsága ellen felhasználni."

Öt évvel később Franciaország megköti a bázeli szerződést Poroszországgal és Spanyolországgal, a hágai szerződést Hollandiával. Mindenekelőtt elismerteti Belgium és a Rajna balpartján fekvő német területek birtokbavételét. Spanyolország átengedi az Antillákhoz tartozó San Domingo spanyol részét. Hollandia — a Batáv Köztársaság — megnyitja az Escaut-t a francia kereskedelemnek és Franciaországnak engedi át a Meuse balpartján lévő valamennyi tartományát.

Így növekszik Franciaország területe. Eléri a Rajnát, majd a Rajnán túlra is kiterjed: megszállja Kehlt, szemközt Strassbourggal. A Batáv Köztársaság csupán függvénye a franciának.

A két esemény: az Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek a világhoz intézett békenyilatkozata és a

[1] A francia eredeti címe: La revolution et l'Europe. Megjelent a Cahiers du Communisme 1939 júliusi számában.

területi gyarapodásokat szentesítő szerződések között öt esztendő telt el, Európa történelmének leggazdagabb és legviharosabb évei. Milyen rúgók irányították a nagy Forradalom embereinek külpolitikáját, hogyan jutottak el az 1790 februári nyilatkozattól az 1795-ben kötött szerződésekig? Másszóval, milyen volt a forradalmi Franciaország diplomáciája?

1789 tavaszán nem látszik Európán, hogy a háború előestéjét éli. Nyugat-Európán legkevésbbé. Az osztrák császárt, a porosz királyt, az orosz cárnőt a Kelet ügyei foglalkoztatják. A két előbbi közül a második Lengyelországban akar kárpótlást szerezni azokért a sikerekért, melyeket a többiek Törökországban aratnak. Mikor néhány hónap mulva Artois grófja az osztrák császár közbelépését sürgeti a forradalmárok ellen, az uralkodó mérsékletre inti és engedelmességet tanácsol neki.

De múlik az idő. A Forradalom körvonalai kirajzolódnak és a határokon túl fölébred az érdeklődés. A Forradalom eredeténél fogva egyetemes jellegű volt és ezt különben csöppet sem szándékozott eltitkolni. A példa ragályos. 1790 júniusában Avignon lakosai föllelnek uruk, a pápa ellen! A grófságban tartott népi tanácsülés kijelenti a csatlakozást Franciaországhoz. A Rajna völgyében a parasztok és a polgárok rokonszenvüket fejezik ki a Forradalom iránt.

Az uralkodók nyugtalankodnak. 1790 szeptemberében a porosz király tervet terjesztett elő az osztrák császárnak a franciaországi beavatkozásra. XVI. Lajos titokban sürgeti a közbelépést. 1791 utolsó hónapjaiban két súlyos probléma sietteti az események kibontakozását.

Mikor Elzász 1648-ban francia lett, a szerződések meghagyták a német hercegeknek birtokaik tulajdonjogát, melyek jövedelme, miután hűséget esküdtek a francia királynak, őket illette. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés határozatai a hűbéri jogok eltörlésével porrá zúzták ezt az épületet. „Mit érnek Elzász népének, mit érnek a francia népnek — kiált föl Merlin de Douai — a megállapodások, melyek a zsarnokság korában egyesítették az egyiket a másikkal. Nem ezeknek a megállapodásoknak köszönhetjük, hogy megtörtént közöttük az egyesülés. Az elzászi nép egyesült a franciával, mivel így akarta. Egyedül akarata hajtotta végre, vagy törvényesítette az egyesülést."

Schubart erre másutt így válaszol: „Franciák lettünk s ez az elképzelhető legnagyobb jótétemény egy németnek, aki szabadnak hiszi magát akkor, amikor a zsarnok ostora csattog mögötte."

Ám a hercegek tiltakoznak. Eltávolodnak Versaillestől és közelednek Poroszországhoz, mely a germán szabadság védőjeként lép föl és a hercegeket Elzász meghódítására ösztökéli.

Azonfelül a fegyveres emigránsok összegyűlnek a trieri választófejedelemségben. Az Alkotmányozó, majd a Törvényhozó Nemzetgyűlés a gyülekezések feloszlatását kéri a császártól. Lipót császár beleegyezik, hogy ebben a tárgyban meghívja a trieri választófejedelmet. De válasza kétértelműnek látszik. Azonfelül — Robespierre 1792 januári beszédében kimutatja — az udvar kívánja a háborút. Breteuil báró, XVI. Lajos titkos diplomáciájának irányítója, erre törekszik. A Törvényhozó Nemzetgyűlésben Brissot és Vergniaud tevékenysége ugyanebben az irányban halad. Közben hirtelen meghal Lipót császár. Fia, aki követi a trónon, fölszólítja a francia kormányt, hogy fékezze

meg Franciaországban „mindazt, ami a többi államot nyugtalanítja."

A keltezés 1792 április 15-i. Öt nappal később a Törvényhozó Nemzetgyűlés megszavazza a hadüzenetet az ausztriai ház fejének, akit „Csehország és Magyarország királyának" nevez.

De február 7-e óta szövetség köti a porosz királyt az osztrák császárhoz. Franciaország szemben találja magát Poroszországgal és Ausztriával. A háború vereségek sorozatával kezdődik. Longwy, Verdun megadja magát. Szeptember 12-én a poroszok betörnek a Champagne-ba. Szeptember 20-án a Valmy-i csata megmenti a hazát. Egy hónappal utóbb a poroszok már visszavonultak a határra és a francia hadsereg minden arcvonalon támadásba lendült.

A háborúnak ebben a szakaszában Anglia még nem vett részt. Saint-Martin-de-Front gróf, Savoya londoni követe, udvarának azt üzeni, hogy Anglia „tevékenységét titkos tárgyalásokra korlátozza, hogy egyenetlenséget szítson és az anarchiát fenntartsa." „Pitt szemeit Németalföldre szögezi." Anglia ragaszkodik hozzá, hogy Németalföld osztrák maradjon, mert ez az a láne, mely Angliát a kontinenshez köti" — mondja lord Grenville. 1792 május 25-én Talleyrand ígéretet nyer a londoni kormánytól, hogy nem avatkozik a háborúba, amíg csupán Belgium déli tartományai forognak kockán és a francia seregek nem fenyegetik sem Belgiumot, sem Hollandiát.

A jemmapesi diadal után, mely kiűzte az osztrákokat Belgiumból, a Konvent kihirdeti, hogy „segítséget és testvériséget hoz minden népnek, mely a szabadságát akarja visszaszerezni". 1792 december 15-én törvénybe iktatja, hogy minden, a francia csapatoktól megszállt országban megszűnnek a hűbéri jogok, a nemesség, valamennyi kiváltság és hogy „a hercegek és csatló-

saik, valamint a világi és egyházi közösségek vagyonát a Köztársaság felügyelet alá helyezi." A hódítás megkezdődött. Danton Belgiumból visszatérve kimondja a végzetes szót: „Határainkat a természet jelöli ki". Egyik képviselőnek, aki azt mondja: „Semmi hódítást!", így felel: „Csak észszerű hódítást!"

Január 31-én meghatározza ennek a politikának az alapelveit: „Hiába akarják félelmet keltő színben feltüntetni, hogy túlnagy a köztársaság területe. Határait a természet jelöli ki. El fogjuk érni azokat Európa mind a négy sarkában a rajnai, az óceáni és az alpesi oldalon."

III.

Megkezdődik a nagy küzdelem Európa, és különösen Anglia ellen.

Jaurés így jellemzi Európát 1792 végén, amikor megalakul a második koalíció a forradalmi Franciaország ellen.

> „1792 végén a világon mindenütt titokban megszervezték a Forradalommal szembenálló erőket. A világ megrendült, de küzdött, hogy erőszakkal fojtsa el a csodálatos lendületet és gondolatokat, melyek fölébredtek benne. Az egyetemes lelkiismeret megszédült és behódolt ugyan egy pillanatra, de aztán visszavonult, magába zárkózott és bizalmatlansággal, féltékenységgel és félelemmel vértezte föl magát."

Anglia nem engedi Franciaországot az Escaut torkolatáig terjeszkedni. Mikor 1793 január 31-én kitör a háború, Pitt, III. György miniszterelnöke kijelenti róla, hogy „irtó háború" lesz.

1793 és 1795 között Franciaországnak általános koalícióval kellett szembeszállnia. Elveszti hódításait és földjére újra betörnek, belülről pedig a vendée-i fölkelők támadják. A Forradalom ereje

azonban ismét csodát művel. Carnot és Jourdain Wattignies-nél aratott győzelme megtisztítja a Páris felé vezető utat. Hoche Wissemburgnál elért diadala után Elszász fölszabadul. Belgiumot visszahódítják. Bázelben és Hágában megkötik a békét. A koalíció fölbomlik. A Direktórium Franciaországa csupán Ausztriát találja magával szemben, amelynek Bonaparte Napoleon olaszországi hadjárata után a campo-formioi szerződést diktálja.

Mikor Franciaországot megrohanták, két ízben is a kelet-európai politika gondjai lazítottak az ellenség szorításán. Valmy után a lengyel ügyek kényszerítették II. Frigyes Vilmost arra, hogy abbahagyja a játszmát. 1793 elején a porosz király kénytelen csapatai zömét a Visztulán túlra szállítani és a koalíciónak csak csekély segítséget nyujt. Az orosz II. Katalin nem avatkozik be a forradalmárok ellen, mert, mint mondja, katonáinak előbb a „lengyel jakobinusok" ügyét kell rendezniök. Lengyelország hősies ellenállása elfordítja a Rajnától a központi hatalmak seregeit és megmenti Franciaországot az elözönléstől.

IV.

Ezekben a megpróbáltatásokban milyen eszmék irányították a Forradalom embereit Európával kialakított kapcsolataikban? „A francia forradalom megrázkódtatta a világot" — jelenti ki Robespierre 1793 november 18-i beszédében.

Milyen volt a nagysága és az erőssége ennek a megrázkódtatásnak? És mik voltak a határai?

Franciaország szellemi tevékenysége, különösen a XVIII. századi filozófusoké, nagy hatást keltett Németországban.

Már idéztük azt a véleményt, melyet Schubart fejezett ki Elzász bekebelezésekor. Schubart élete

legnagyobb dicsőségének tekintette, hogy a strassbourgi forradalmárok meghívták 1790 július 14-i testvériségi ünnepükre. Forster a mainzi klubban síkraszáll — és milyen lángoló szavakkal! — a Franciaországhoz való csatlakozás ügyéért. Megkísérli, hogy eloszlassa az aggályokat és a gyanút, melyet a Palatinátus megszállásának emlékei ébresztenek. „Mit használna nektek — magyarázza honfitársainak —, ha a francia köztársaság határain kívül maradnátok, amikor éppen annak segítségével lehettek szabad polgárok?" Pestalozzi határozottan a Forradalom mellett foglal állást: „Hulljon le a királyok feje — kiált föl —, ha a kiontott királyi vér föllhívja a népek figyelmét az emberi jogokra." Fichte így ír: „A francia forradalom gazdag festmény, — témája: az emberi jogok és az emberi méltóság."

Mint a francia forradalmárok, az embernek a szabadsághoz való természetes jogára hivatkozik a feudális rendszerrel szemben. De messzebb is elmegy. Kifejezésre juttatja azt a gondolatot, hogy valamennyi gazdasági és szociális intézmény alapjában véve nem más, mint az emberi munkaerőn alapuló szerződés. Így hat Németországra, így hatol Németországba a francia forradalom minden eleme és minden áramlata.

De eljut Angliába is. Mackintosch rajong az asszignátákért: „A névleges értékű gazdagság áradásának ez a pompája nem egyéb, mint Franciaország valódi gazdagságának a visszatükröződése, azé a Franciaországé, melyet a Forradalom lelkesít és tüzel föl." Az alsóházban megtámadja az oligarchikus képviseletű Lordok Házát és fölveti az általános választójog kérdését. Thomas Paine *Az emberi jogok* címen megírja az angol politikai radikalizmus legfontosabb evangéliumát. Az alsóházban Fox a július tizennegyediki harcosok bátorságát dicsőíti: „Úgy vélem — mondja — az új

francia kormány jól látja el feladatát, mert boldoggá akarja tenni alattvalóit. Szükségesnek tartom, hogy megmondjam: csodálom Franciaország alkotmányát."

A költők szabad folyást engednek ujjongásuknak. Burns megénekli a szabadság fáját. Coleridge ódát ír Franciaországhoz. Wordsworth Párisban éli át a forradalom nagy napjait.

És a megrázkódtatás nem kíméli meg Svájcot. Franciaország szomszédját sem. Genf és Grenoble között megszakítatlan az összeköttetés. A Dauphinének és tartománygyűlésének szabadelvű megmozdulása visszhangot talál Genfben. A város polgárai követelik az alkotmányt, a nép választhatóságának alkalmazását a Kis Tanácsra. A parasztok folyamodványt nyújtanak be az állampolgári és politikai egyenlőségért Genf „fényes urai"-hoz. A hűbériség eltörlését kérik benne.

Íme, a lelkesedés és a szabadság ragályos. A lendületet átveszik, a megrázkódtatás kétségtelen. A francia forradalom reményt keltett a népekben és csatlakozásra bírta az elnyomottakat. Avignon, Franche-Comté, Savoya, Nizza csatlakoznak Franciaországhoz. A francia forradalmárok, a nép barátai, azt az óhajukat fejezik ki, hogy minden nemzet kövesse példájukat.

De miért nem követik mégsem a példát? Miért nem borítják fel forradalommal a trónusokat? Miért találja szemben magát már 1792 tavaszán Franciaország, a népek barátja, az európai koalícióval?

V.

Kíséreljük meg a feleletet a kettős kérdésre, megvonva a forradalmi megrázkódtatás határait Európa két legfontosabb országában.

Bármilyen merészen gondolkodtak a német filozófusok, bármennyire ragaszkodtak az Enciklo-

pédia nagy eszméihez, bármennyire is meleg rokonszenvvel üdvözöltek a Forradalmat, Németország 1792-ben nem volt forradalmi állapotban.

Jaurès *Szocialista Történelmé*-ben rámutatott a forradalmi tevékenység akadályainak néhány okára. Németország vagy száz apró államra oszlott és ez a politikai széttagoltság megnehezítette a közös megmozdulásokat. Németország 1791—92-ben alig élt egységes nemzeti életet. A nemzeti öntudatnak nem volt politikai központja és Ausztria meg Poroszország versengtek a cselszövésben, hogy uralmuk alá hajtsák az egész országot. Németország termelőképessége érezhetően csökkent a harmincéves háború következtében és még mindig pangott. A német burzsoázia tehát, a franciától eltérően, erőtlen és kezdeményezésre képtelen volt. Marx és Engels följegyezték a Kommunista Kiáltványban, hogy a német gazdasági élet elégtelensége lehetetlenné tette a francia forradalom igazi és tartalmas alkalmazását Németországban.

Angliában, jóllehet a francia forradalom kezdeményezései komoly visszhangra találtak, a megrázkódtatás különböző okokból mégsem idézett elő mély és döntő átalakulást.

A francia nép gazdasági és szociális követeléseinek egy része már megvalósult a Csatorna túlsó oldalán. Skóciát kivéve, a hűbériséget szinte teljesen eltörölték. A polgárok közteherviselési egyenlősége részben megvalósult. Semmiféle vám nem akadályozta az ország belsejében az áruforgalom lebonyolódását. Az iparosodó angol polgárság el volt látva a kapitalista fejlődéshez szükséges valamennyi szervezettel. Vállalatai, monopóliumai voltak és hatalmas kiaknázásra váró területei a gyarmatokon. Ellenőrizte a költségvetést, döntő befolyása volt a Parlamentre; végül az angol ipar szerkezete a kézműves rendszer fejlődése ellenére is még túl bonyolult volt ahhoz, hogy a proletarjátus

általános követelései úgy megvalósulhattak volna, mint a szövetkezés joga.

Franciaországban a deficit a rendi országgyűlés egybehívására kényszerítette a királyt.

Angliában Pitt minisztériuma az értékemelkedés és az adóleszállítás korszakát készítette elő. Franciaországban a proletariátus a burzsoáziával és az ellenforradalmi osztályokkal vívott harcban hirtelen megnövekedett. Angliában a földbirtokos arisztokrácia és az ipari burzsoázia egyetértése nem engedte meg a proletariátus politikai terjeszkedését s azonfelül az angol munkások túlnyomó többségét a politikai és szociális rendszerhez fűzte az ipari fejlődésből húzott viszonylagos haszon.

Tehát a politikai, gazdasági és szociális feltételek egyenlőtlensége gátat vet Európa „forradalmasításá"-nak. De a forradalom járványszerű hatása kétségtelenül mély és tartós. Közvetlenül, vagy közvetve befolyást gyakorol a népekre és rányomja bélyegét Európa fejlődésére. De a fentemlített okokból a megrázkódtatás nem idézi elő Európa valamennyi, a zsarnokságtól megszabadult népének „testvéri ölelkezését". Ellenkezőleg, ahogy Robespierre mondja: „egy nagy nép törekvése a szabadságra sohasem nyerheti el a környező királyságok tetszését."

De egyben hozzáfűzi: „Ez a leplezett hajlam még messze volt attól a veszélyes elhatározástól, hogy hadat üzenjenek a francia népnek."

VI.

Mi kellett még, hogy ezt az utat megtegyék? Robespierre fölsorolja az okokat: a király cinkossága, a pártok árulása, Ausztria és Anglia intrikái.

Álljunk meg az első okoknál, mert meg fogják világítani nekünk azt a külpolitikát, melynek Robespierre volt a bajnoka. Két beszédben fejtette

ki álláspontját. Az egyiket 1792 január 11-én, néhány héttel a Csehország és Magyarország királyának küldött hadüzenet előtt mondta el: „Szeretném tudni, ki akarja a háborút, milyen körülmények között és miért?“ Bámulatos a kérdések szabatossága. A jakobinus szónoknak a háború vagy igazságos, vagy igazságtalan. Igazságos-e a háború, melyet Brissot javasol? Hallgassuk meg a választ: „Önök maguk megállapodtak abban, hogy a háborút akarták az emigránsok, a minisztérium, az udvar cselszövői, az a nagyszámú csoport, melynek közismert vezetői már hosszú idő óta befolyásolják a végrehajtó hatalom intézkedéseit. Megegyeztek abban, hogy az arisztokrácia és a kormány harsonásai egyszerre adnak jelt a háborúra. Aki ezek után azt hiszi, hogy az Udvar viselkedése a forradalom kitörése óta nem volt mindig ellentétben az egyenlőség alapelveivel s a nép jogainak tiszteletbentartásával, az bolondszámba megy, ha egyáltalán jóhiszemű. Nem nyujt kedvezőbb véleményt ítélőképességéről az sem, aki azt hiszi, hogy az Udvar a saját hasznának kiaknázása nélkül olyan döntő lépést ajánl, mint a háború. Elmondhatják-e Önök, közömbös az állam jólétére, hogy a háborús vállalkozást a szabadság szeretete vagy a zsarnokság szelleme, a hűség, vagy az álnokság irányítja?“ Majd így folytatja:

„A nép akarata szerint, a szabadság szellemében fogják végrehajtani az indítványozott tervet? Nem, hanem az Udvar, a tisztek és a miniszterek elképzelése szerint. Önök állandóan elfelejtik, hogy ez a tény megváltoztatja a számításokat. Elhinnék, hogy az Udvar szándékában áll megingatni Lipót és mindazoknak a királyoknak a trónját, akiket üzeneteikre küldött válaszaiban kizárólagos ragaszkodásáról biztosít, — ezt hinnék Önök arról az Udvarról, mely szakadatlanul a külföldi kormányok tiszteletét

prédikálja és üzelmeivel meghiusította a brabanti forradalmat!"

Beszédét végül így fejezi be:

„A legvadabb ötlet, mely politikus agyában megszülethet, hogy elegendőnek tartja, ha egy nép fegyverrel betör egy idegen nép területére törvényei és alkotmánya elfogadtatása végett. Senki sem szereti a felfegyverzett apostolokat és a természet, valamint az észszerűség első jótanácsa, hogy mint ellenséget kell kiűzni őket. Megmondottam, hogy ilyen jellegű megszállás inkább idézné föl a Palatinátus fölgyujtása és az utolsó háborúk emlékét, mintsem alkotmányos gondolatokat ébresztene, mert ezeken a vidékeken a nép zöme alkotmányunknál jobban ismeri az említett eseményeket. Jólértesült emberek történetekkel cáfolják, hogy ez a nép alkotmányunkért lelkesednék és csapataink után áhítoznék. Mielőtt a Forradalom hatását idegen nemzeteknél is érezteté, szükséges, hogy megszilárduljon."

1792 áprilisában Robespierre és a jakobinusok véleménye ellenére küldenek hadüzenetet Ausztriának.

Egy évvel később Jemmapes és az 1792 december 15-i határozatok után ugyancsak Robespierre véleménye ellenére üzennek hadat Angliának.

Később Robespierre a Konventnek tett jelentésében a következő szavakkal ítéli el ezt az elhamarkodott cselekedetet:

„Eljött a pillanat, amikor az angol kormány, miután annyi ellenséget szerzett nekünk, elhatározta, hogy nyiltan belép a ligába. Ám a nemzet akarata és az ellenzék keresztülhúzták a minisztérium tervét. Brissot megüzente a háborút és ugyanakkor hadüzenetet küldött Hollandiának és Spanyolországnak is, bár csöppet sem készültünk föl az új ellenségek elleni harcra, a spanyol flotta viszont készen állt, hogy csatlakozzék az angol flottához.

Milyen gyáva képmutatással emlegették az árulók, hogy úgynevezett „sértéseket" követtek el követeinken, akik egyébként előre megegyeztek az idegen hatalmakkal! Milyen merészséggel hivatkoztak a nemzeti méltóságra, amellyel arcátlanul visszaéltek!

A gazemberek! Megmentették a porosz zsarnokot és hadseregét; a legtisztább francia vérrel öntözték Belgium földjét. Hajdan arról beszéltek, hogy egész Európára kiterjesztik a törvényhatósági rendszert, és a szerencsétlen belgákat visszalökték a zsarnokok karjaiba. Kiszolgáltatták az ellenségnek kincseinket, raktárainkat, csapatainkat, védőinket! Támogatásukban bízva és annyi bűnével kérkedve a hitvány Dumouriez a szabadságot szentélyében merte fenyegetni... Hazám! Az elnyelésedre vájt hatalmas veremből miféle gondviselő istenség emelhetett ki a bűn és a viszontagság napjaiban, amikor számtalan ellenségeddel szövetkezve hálátlan fiaid kebledbe mártották apagyilkos kezüket és elszórt tagjaidon marakodtak, hogy még véresen az ellened esküdött, áldz zsarnokoknak szolgáltassák ki, — a szörnyű napokban, amikor száműzték az erényt, megkoronázták a hűtlenséget, a rágalom diadalmaskodott és kikötőid, flottád, seregeid, erődeid, vezetőid, képviselőid, mind az ellenség kezére kerültek. Nem volt elég, hogy a zsarnokok fölfegyverkeztek ellenünk: a nemzetek gyűlöletének akartak földáldozni bennünket és a Forradalmat útálatossá akarták tenni a világ előtt."

Íme, a megfellebbezhetetlen ítélete annak, amit Jaurès forradalmi imperializmusnak nevezett, Robespierre pedig egyenesen a zsarnokok cselszövésének támogatásával vádolt meg. Robespierre nem akarja, hogy a szabadság ügye a szuronyok hegyére kerüljön; előre retteg és milyen éleslátó ez a rettegés! Fél évszázaddal később a német Herwegh a következőképpen támadja meg Franciaországot:

„Nem kérünk az idegen szabadságból! Nincs szükségünk arra a jegyesre, akit francia katonák tartottak karjaikban, mielőtt hozzánk vezették volna."

VII.

De hogy jutott el a Forradalom ehhez a Robespierre által oly jogosan megbélyegzett imperializmushoz? Miért volt szükség hódításra? A Gironde elképzeléseivel ellentétben a népek nem lázadnak föl a Forradalom katonáinak megérkeztére. Franciaország támogatást ígért azoknak, akik a szabadságért harcolnak! De hogyan nyujtson támogatást? Hogyan védelmezze meg a forradalmi kisebbséget a csapásoktól? 1792 végén Cambon így nyilatkozik: „Hiába vívták ki a Köztársaság csapatai a szabadságot, a népek nem rendelkeztek kellő tapasztalattal, hogy jogvédelmét is megszervezzék; kiáltsuk ki magunkat forradalmi hatalomnak és zúzzuk szét a régi rendet, amely igájában tartja őket." Nemde a bekebelezés a fölkelők leghatásosabb támogatása? Grégoire abbé Savoya bekebelezését indítványozza; Brissot spanyolországi hadjáratra gondol. A szabadság eszméje támadó jelleget nyer, diplomáciai eszköz lesz és a bekebelezések, valamint az adókivetés igazolására szolgál. Danton természetes határokról beszél. A vörös sapkát ráhúzzák Richelieu ósdi politikájára.

A Gironde politikájának szociális konzervativizmusa összefüggésben áll diplomáciai elképzeléseivel. A Gironde fél a békétől, mert fél a felfegyverzett nép visszatérésétől. „Visszajönnek, hogy elmetsszék a torkunkat" — mondja Roland.

Robespierre heves kritikája tehát nem alaptalan. Franciaország elvesztette szabadságát, mivel nem óvakodott attól, hogy más népek szabadságára törjön. Igaz, a hiba legalább a kapitalista fejlődés egyenetlenségeivel magyarázható. Franciaország-

nak lehetetlen volt passzív külpolitikát folytatnia. Miért nem hallgatott a böles Robespierre tanácsaira és miért nem alkalmazta diplomáciai tevékenységét ahhoz az egyenetlen fejlődéshez, amely oly különbözőnek mutatkozott a Forradalom katonái által megszállt országokban és oly különbözővé tette a rajnai, a savoyai vagy a nizzai bekebelezésekhez vezető tanácskozásokat.

Robespierre nem túlzásba vitt tevékenységgel vádolta a Gironde-ot, őt magát viszont nem lehet tétlennek bélyegezni. De a Forradalom vezető férfiai közül egyedül a jakobinusok ismerték föl, hogy az európai helyzet szilárdsággal és realizmussal végrehajtott politikát követel, és a Forradalom diplomáciájának nem szabad támogatnia a Franciaország elleni koalíciót, de nem szabad a szabadságszerető népeket sem elidegenítenie Franciaországtól. Nem követték Robespierre tanítását, ezért olvassák egyszer majd a francia eszméket Franciaország fejére.

Igaz, hogy Anglia harciasságát a Gironde vétkes tévedései táplálták. A Gironde képtelen volt alkalmas politikát folytatni arra, hogy a Forradalom iránt érdeklődő polgárok lelkesedését ébren tartsa, hogy ügyesen éket verjen a nép és a Saint-James-i udvar közé, hogy az angol nép érdekében állónak tüntesse föl Franciaország barátságát, melyre egyébként az egyedüli Robespierre mutatott rá, végül képtelen volt, hogy tiltakozzék az angol ellenforradalmi dühöt szító, hatalmas tüntetések ellen. Mindamellett hiába tagadnók, hogy Anglia ellenséges magatartásának mély gyökere volt. Abból a tényből adódott, hogy az angol kapitalizmus jóval fejlettebb volt, mint a francia. Az 1786-ban kötött angol-francia kereskedelmi szerződés bizonyságot tett Anglia terjeszkedési szándékáról. Maga Robespierre írta le, hogyan akarta Pitt, III. György minisztere, Angliának biztosítani

Toulon t. Dunkerque-t és a francia gyarmatokat. „Arról van szó, — jelentette ki Anglia képviselője —, hogy Franciaországot politikailag semmivé tegyük."

„Dunkerque, Toulon és a gyarmatok birtokában — mondja ugyancsak Robespierre — az angol kormány rövidesen kényszerítette volna Amerikát, hogy visszatérjen György uralma alá. Megjegyzendő, hogy ez a kormány Franciaországban és az Egyesült Államokban egyidejűleg két párhuzamos mesterkedésbe kezdett, melyek ugyanazt a célt szolgálták. Miközben megkísérelte Dél- és Észak-Franciaország kettéosztását, azon fáradozott, hogy Amerika északi államait elszakítsa a déliektől és ahogy még ma is szövetségi állammá iparkodnak tenni köztársaságunkat, úgy igyekeztek szétválasztani Philadelphiában az amerikai köztársaság államszövetségben tömörült különböző részeit."

A kontinenst az a veszély fenyegette, hogy félig Anglia gyarmatává válik. A Forradalom megvalósította a francia egységet, a nemzeti fölszabadulást és a kereskedelem és ipar fejlődésének feltételeit, ezért mozgósította ellene Anglia a kontinens valamennyi feudális hatalmát.

VIII.

Bőven idéztük Robespierre 1793 november 18-án elhangzott beszédét, mert a legtökéletesebben fejezi ki a jakobinusok külpolitikájának alapelveit. A beszédnek hatalmas visszhangja támadt mind Franciaországban, mind Európában. Robespierre „a köztársaság helyzetéről" szóló beszámolóját egy hónappal Hoche Elzászt fölszabadító győzelmei és egy hónappal a vendée-i fölkelés leverése előtt tartotta meg. Egy hónappal a fleurusi csata után meggyilkolják; ebben az ütközetben kényszerítette ki Pichegru a sambrei átkelést és megnyitotta az

utat a hollandiai hódításnak. A bázeli és a hágai békekötési szerződés nem a Hegypárt műve. Miközben a tárgyalások folynak, a thermidori reakció már győzött Párisban.

Robespierre kiáltványa hitvallás a Köztársaság jövője mellett. Így szól a Konvent tagjaihoz:

„Tegyük föl, hogy Franciaország megsemmisül, a politikai élet felbomlik.

Ha elvész a francia szabadság, az egész természet gyászfátyolt ölt és az emberi értelem a tudatlanság és a barbarizmus mélységeibe hull vissza. Európa abban az esetben prédája lenne két három rablónak, akiknek csupán egymás közötti háborúja hosszulná meg az emberiséget. Közülük a legvadabb, vetélytársait letiporva, a hunok és tatárok uralmát hozná vissza. Ilyen súlyos példa és annyi hiábavaló erőfeszítés után ki merészelne hadat üzenni a zsarnokságnak? Az önkényuralom mint parttalan tenger áradna a földgolyón, csakhamar elborítaná a politikai élet magaslatait, ahol az emberiség törvénykönyvét tartalmazó frigyszekrény van elhelyezve. A földön a bűn uralkodnék és szemrehányásul a második Brutusnak, a nagylelkű szívekből föltörne az Istenkáromló jaj, melyet nagyszerű erőfeszítéseink hiábavalósága igazolna: Ó, erény — kiálthatnának föl —, hitvány név vagy csupán!"

Másfél évszázad után ez a beszéd semmit sem vesztett újdonságából. És az 1917-es proletárforradalom győzelme csak jobban kiemeli a jakobinusok tanítását. A szovjet forradalom, akár a francia, magára irányította a régi világ gyűlöletét. Akárcsak a mi forradalmunk, a szovjet forradalom is felkeltette az elnyomottak lelkesedését és szintén visszaverte az ellenséget.

De a Jóléti Bizottság szónokát, aki 1793 november 18-án beszédet mondott, 1794 július 27-én eltaszítja lábai alól a thermidori reakció. Ami a bolse-

vikokat illeti, ők összezúzták a maguk thermidorának reakciósait, a trockista működvelő forradalmárokat, és diplomáciájukat a girondista hóbortoktól biztonságba helyezték. Erős hadseregüket a nép lelkesedése fűti, akár a francia forradalomét. A mi korunk jakobinusai, barátai és szövetségesei az agresszió áldozatául esett népeknek, országuk függetlenségének védelmére egyszersmindenkorra föltárták békepolitikájukat: „A Szovjet egy talpalatnyi idegen földet sem kíván, de nem enged át egy talpalatnyi szovjet földet sem."

Gabriel Peri
a Ház külügyi bizottságának alelnöke.

A KÜLFÖLD ÖSSZEESKÜVÉSE A FRANCIA FORRADALOM ELLEN[1]

150 éve döntötte porba a régi feudális hatalmat a francia forradalom. A forradalom jó célpontot nyujtott az összeesküvésre Európa reakciós államainak, hiszen nem minden félelem nélkül látták külföldön, milyen mély politikai és szociális változások történnek Franciaországban.

Amikor 1789 áprilisában a francia községek panasz- és kívánságfüzeteiket a rendi országgyűlés összehívása céljából benyújtották, hűségnyilatkozatok és a király személyének szóló tisztelet jellemezte magatartásukat. A néptömegek ragaszkodása a királysághoz azonban még nagy változásokon ment keresztül.

Valóban igaz, hogy a panaszfüzetek az egész országot megrázó, hatalmas és mélyreható szociális megmozdulásról tanuskodtak, de azt az általános irányvonalat követték, hogy a királyi hatalommal való visszaélés minden felelőssége alól mentesítsék a királyt, viszont radikális újításokat követeltek az adómegállapítás és a beszedés ügyében, továbbá a birtokjogok, valamint a kiváltságok és előjogok eltörlése tárgyában.

[1] A francia eredetiben címe: La conspiration de l'etranger contre la revolution française. Megjelent a Cahiers du communisme 1939 júliusi számában.

A király kísérletet tett a rendi országgyűlést alkotó három rend közös ülésének megakadályozására, de „határozatai" nem gátolták a Harmadik Rend érdekében dolgozó események menetét. A polgárság az akkori termelőerőknek megfelelő, az emberek között kialakult termelési viszonyok biztosítása céljából szét akarta zúzni a régi rendből mindazt, ami a termelés és a kereskedelem fejlődését akadályozta. (Céhkényszer, nemesi bíráskodás, vámrendszer, hűbéri jogok stb...)

Tudjuk, 1789 június 23-án XVI. Lajos azt a szándékát fejezte ki, hogy fenntartja a három rend közötti megkülönböztetést s egyben semmisnek jelentette ki a Harmadik Rend küldötteinek határozatait. Azt is tudjuk, hogy Bailly, a Nemzetgyűlés elnöke, így felelt Dreux-Brézé márkinak, aki parancsot hozott az ülésterem kiürítésére: „Úgy gondolom, itt a nemzet gyűlt össze és a nemzetnek nem lehet parancsokat osztogatni." Mirabeau pedig híres rendreutasítását dörgi felé: „Mondja meg az urának, hogy mi a nemzet akaratából vagyunk itt és csak a szuronyok erejének engedünk."

A királyi hatalom vereséget szenvedett. Az utcákon a Harmadik Rendet éltették; a csapatokban nem lehetett többé bízni és a király, értesülve a Nemzetgyűlés ellenállásáról, csak ennyit tudott válaszolni: „Ha nem akarnak távozni, ám maradjanak."

A Nemzetgyűlés győzelme maga után vonta a papság nagyobbik és a nemesség kisebbik részének csatlakozását a Harmadik Rendhez. Június 27-én maga a király adott parancsot a „hűséges papságnak" és a „hűséges nemességnek", hogy ülésezzenek együtt a Nemzetgyűlésben, amely július 7-től az Alkotmányozó Nemzetgyűlés nevet vette föl.

Az abszolút monarchia megszűnt Franciaországban, a királyi család azonban ilyen veréséghe nem akart belenyugodni.

Artois grófja, a későbbi X. Károly és Marie-Antoinette barátai államcsínnyel akartak megszabadulni a Nemzetgyűléstől.

Június 30-án külföldi ezredeket és más csapattesteket hoztak Párisba. 20.000 embert tömörítettek így Páris és Versailles körül, miközben különböző hírek keringtek a Nemzetgyűlés föloszlatásáról és a képviselők letartóztatásáról.

A Nemzetgyűlés Mirabeau javaslatára a csapatok visszavonását kérte, de július 10-én gőgös visszautasításban volt része, és másnap Necker megkapta a parancsot, hogy haladéktalanul hagyja el Franciaországot, ami vitathatatlanul a kihívás látszatát keltette.

Könnyen elképzelhetjük, Necker elbocsátása milyen izgalmat okozott a népben, amely a „hazafiak új Bertalan-éjétől" rettegett.

Idegen csapatok Páris népe ellen

Szerte Párisban tüntettek a hazafiak és egy idegen — ú. n. német-királyi — lovasezred támadására, fegyvert ragadtak. A francia gárda kitört kaszárnyájából és csatlakozott hozzájuk.

Páris népe látva, hogy a király idegen ezredet küld ellene, nyomban erélyes eszközökhöz nyúlt.

Július 13-án a templomokban megkondultak a vészharangok. Lándzsával és szablyával fölfegyverzett csoportok jártak az utcán és puskát követeltek. Ezalatt a Harmadik Rend képviselői a városházán gyűltek össze s az elöljáróból és tanácsosokból álló városi választmánnyal együtt állandó bizottságot szerveztek a községi tisztségek betöltésére, egyszersmind parancsot adtak polgár

őrség felállítására, amely már néhány óra alatt 12.000 embert számlált.

Másnap bevették a Bastille-t, ami a király kapitulációját eredményezte. Július 15-én XVI. Lajos valóban bejelentette a csapatok elvonulását, 16-án visszahívta Neckert és 17-én a városházára ment, ahol kalapjára tűzte a háromszínű kokárdát. De időközben a hercegek és az udvaroncok az emigráció útjára léptek, hogy összeesküvést szőjenek a francia forradalom ellen.

A Bastille bevétele jeladás volt a vidék fölkelésére. Követve Páris példáját, a vidéki városok új önkormányzatot alakítottak ki és a milíciát nemzetőrséggé fejlesztették.

A nép föllázadt a bérlők, az intézők, a földesurak ellen. A fölfegyverzett parasztok a kastélyokra vetették magukat és a lángok tisztító tüzének adták át a földesúri jogokat tartalmazó okmányokat.

A tömeg erőszakmegnyilvánulásainak légkörében zajlott le augusztus 4-ének éjjele. A nemesség több képviselője, hogy biztosítsa „a szent tulajdonjogot" a föllázadt néppel szemben, javasolta a közteherviselés egyenlőségét, a rabszolgatartás jellegű földesúri jogok eltörlését és a többi jogok megválthatását.

Hajnali két óráig a képviselők megszavazták a robot, a vadászati jog és más feudális járandóságok megszüntetését, továbbá a céhkényszer, a nemesi bíráskodás, a városi és egyéni kiváltságok eltörlését, valamint pártatlan igazságszolgáltatás megszervezését és egyenlő jogot mindenkinek a tisztségek viselésére.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés néhány óra alatt föláldozta a nép fölszabadult erejének a nemzeti egységet és az Ancien Régime legfontosabb alapjait.

Augusztus 26-án az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megszavazta az Emberi Jogok Kiáltványát és megsokszorozta erőfeszítéseit, hogy a királyt együttműködésre bírja, de XVI. Lajos sohasem ismerte el a befejezett tényt. Erről tanuságot tett akkor, amikor megtagadta az augusztus 4-i határozatok szentesítését és tüntetést rendeztetett az Alkotmányozó Nemzetgyűlés ellen az erősítésül küldött flandriai ezred Versaillesba érkezésekor.

1789 október 1-én bankettre hívták az említett ezred tisztjeit a királyi család társaságába. A tisztek ordítoztak: „Le a tarka kokárdákkal! Tűzzük föl az igazit, a feketét! (T. i. a királynéét)" Elterjedt a hír, hogy lábbal tiporták a háromszínű kokárdát, mire, akárcsak júliusban, a nép haragra lobbant.

1789 október 5-én 8000 fegyveres, ágyúkkal fölszerelt asszony vonult Versailles-ba és kényszerítette a királyt, hogy térjen vissza Párisba, ahová október 16-án a Nemzetgyűlés is áttette székhelyét.

A képviselők nyugtalankodtak a tömegmozgalmak láttán, melyeket az ország rossz gazdasági helyzete, az éhínség és a már-már kész forradalmi mű összeomlásától való félelem idézett elő. A Nemzetgyűlés félt attól, hogy székhelye a fölfegyverzett párisi nép környezetében legyen és 1789 október 23-án megszavazta azt a törvényt, amely jogot ad a törvényhatóságoknak „a gyülekezések erőszakos szétoszlatására". Csupán két ember szólalt föl a törvény ellen: Robespierre, a Nemzetgyűlés szószékéről, és Marat, ujságjában, A Nép Barátjában.

Tudjuk, hogy 1790 július 14-én, a Nemzeti Testvériség ünnepén, a király megesküdött az

Alkotmányra, ami természetesen újra ábrándokba ringatta a népet. Közben azonban az emigránsok összeesküvést szőttek Franciaország ellen.

Az emigránsok hazaárulása

Az emigráció a Bastille bevételét követő napon vette kezdetét és 1790-ben, a Nemzetgyűlésnek a nemesi címeket megszüntető rendelete, továbbá 1791-ben a király menekülése, varennes-i letartóztatása és fölfüggesztése után folytatódott.

Számos tiszt, aki királyhűségét a haza iránti hűség elébe helyezte, emigrált és Wormsban gyülekezett. Ott Condé herceg sereget gyüjtött, miközben a Koblenzbe menekült provence-i gróf, a későbbi XVIII. Lajos, régensnek kiáltotta ki magát bátyja „fogsága" idejére és Calonne vezetésével kormányt alakított.

Ami a királyt és a királynőt illeti, ők is szövetkeztek a külfölddel és akkoriban azt emlegették, hogy „Osztrák Bizottság" székel a Tuileries-ben.

A francia nép tudatában volt annak, hogy összeesküvés készül az ország ellen, csüggedés helyett azonban erősödött a hazaszeretet, a király pedig még gyanúsabb színben tűnt föl.

1792 elején új tömegmozgalmak ütötték föl a fejüket vidéken. A parasztok fölgyujtották a kastélyokat és nem akartak többé eleget tenni az elméletben eltörölt, de gyakorlatban még fönnálló földesúri jogoknak.

A király természetesen folytatta kétkulacsos politikáját. 1791-ben hozzájárulását adta az alkotmányhoz, de egyidejűleg Koblenzbe emigrált fivérének, Provence grófjának megmagyarázta, hogy „pusztán a kiszámíthatatlan vihartól félve adta beleegyezését s reméli, a nép hamarosan kiábrándul ebből a képtelen alkotmányból és rövidesen belenyugszik eltörlésébe".

1792 július 25-én Brunswick hercege közzéteszi hírhedt kiáltványát. Ez a kiáltvány Ausztria császára és a porosz király nevében a következő fenyegetéseket tartalmazza:

„Továbbá fentnevezett királyi fenségek császári és királyi szavukra kijelentik, ha a Tuileries kastélyt megszállják, vagy megtámadják, ha a legcsekélyebb erőszakot követik el, a legkisebb sértést okozzák a királynak, a királynénak, a királyi családnak... a fentnevezett királyi fenségek példás bosszút állnak és örökre emlékezetessé teszik a napot, Páris városát a katonai megtorlásnak és a teljes megsemmisítésnek szolgáltatva ki."

Ez a fenyegetés fölkelésre bírta Párist és Franciaországot a király, a külföld cinkosa ellen és a harag nagyszerű lendületével augusztus 10-én bevették a Tuileries-t: így felelt Páris népe Brunswick hercegének arcátlan röpiratára.

A francia királyság az árulás jegyében végezte be napjait, míg a francia nép gyakorlatlan hadserege Valmynál megsemmisítő csapást mért az emigránsokra és az idegen csapatokra, amelyek abban a biztos tudatban léptek francia földre, hogy puszta megjelenésük elég lesz a győzelemhez.

A koblenzi hazaárulók azt hitték, elég lesz megjelenniök Franciaországban, hogy megfutamítsák a Forradalom seregeit és fölkeltsék a nép lelkesedését. Az elszenvedett hatalmas vereség után azonban megkísérelték, hogy összeesküvéssel érjék el azt, amire a fegyverek erejével nem voltak képesek, t. i. az új forradalmi rend elpusztítását.

A külföld ügynökei

Már 1792 augusztus 10-én, amikor a köztársaság kikiáltása közelinek látszott, Marat óva intette a népet a külföld ügynökeitől és így írt:

„Óvakodjatok a reakciótól, ismétlem, az ellenség nem fog kímélni benneteket, ha megfordul a kocka." És hozzáfűzte: „Senki sem irtózik nálam jobban a vérontástól, de ha tengernyi vér kiontását akarjuk megakadályozni, sürgetlek benneteket: ontsunk ki néhány cseppet!"

Újra olvasva e sorokat, önkénytelenül eszünkbe jut, ha a spanyol köztársaság 1936 július 17 előtt bíróság elé állítja és elítéli Francót és cinkosait, tízezrekre menő férfi, asszony és ártatlan gyermek halálát kerülte volna el.

Marat a bátorság és egyszersmind az éleslátás példáját adta, amikor fölfedte a külföldnek a nemzet ellen szőtt összeesküvését, amely az események folyamán a napvilágra került.

D'Antraigues gróf Veronában, Provence grófja oldalán, mintegy rendőrminiszteri szerepet töltött be és Franciaországban besúgók és följelentők egész hálózatát építette ki. Ezek a besúgók, hála a korrupciónak, mindenhová behatoltak, még a Jóléti Bizottság irodáiba is. Sőt, az angol kormány pontos útbaigazításokat adott megbízottainak. Az angol ügynökök feladata volt a lőszertárak, az élelmiszerraktárak fölgyujtása, stb... Ráadásul ezek az ügynökök parancsot kaptak, hogy az asszignáták hitelét rontsák és csak olyan pénzt fogadjanak el, amelyen a király képmása van.

Könnyen megérthetjük, milyen cél vezette Franciaország ellenségeit. Gyakorlatban az asszignáták hitelét a nemzeti javakká nyilvánított egyházi kincsek adták. Ezekhez csatolták később a Korona és az emigránsok javait.

Ez a pénzrendszer a földbirtokok nagymértékű kicserélődését és a földbirtokosok számának tekintélyes megnövekedését eredményezte és való-

ságos földbirtok-forradalmat idézett elő, melynek következményeit nem lehetett többé kiküszöbölni.

Míg az akkori Gestapo ügynökei tevékenyen működtek Franciaországban, a Forradalom ellenségei kiterjesztették a korrupció és provokáció hálózatát.

Perrégaux bankár, Bonaparte későbbi szenátora, a Becsületrend parancsnoka és a Banque de France kormányzója, biztosította az összeköttetést az angol kormány és azok között, akiket *pourris* (rothadtak) néven emlegettek.

Az angol kormány óvatosnak mutatkozott az országunk ellen irányuló közvetlen beavatkozásban, előrelátásból az ötödik hadoszlop megalakításának volt híve és a Nyugat-Franciaországban föllángoló lázadások hátterében állt. A lázadások vezetőit gazdaságilag és politikailag az az Anglia támogatta, amely hagyományaihoz híven, nemrég Casao-Besteiro és Miaja államcsínyét sugalmazta s karolta föl a spanyol köztársaság ellen.

Anglia akkori és mai magatartása igazolja Sztálin elvtárs 1927-ben megjelent cikkét:

> „Az angol kapitalizmus a legkegyetlenebbül elfojtotta és el fogja fojtani a népi forradalmakat.
>
> A XVIII. sz. végén kirobbant nagy francia forradalom óta a jelenlegi kínai forradalomig, az angol burzsoázia az emberiség fölszabadításáért indított mozgalmak ellenfeleinek első sorában volt és ott van ma is.
>
> De az angol burzsoázia nem szeret a saját kezével harcolni: mindig többre becsülte azt a háborút, melyet más kezek vívtak helyette."

Azonfölül a külfölddel folytatott háború mellett a vendée-i lázadás is a fiatal köztársaság vállára nehezedett. Bár a nyugati megyékben az adott helyzet következtében könnyebben alakulhatott meg egy „királyi-katolikus" hadsereg, mint

bárhol máshol, mégis a külföld kezét kell látnunk a köztársasági hatalom ellen irányuló felforgató törekvésekben.

Összeesküvés és korrupció

A külföldi összeesküvés támaszpontokat keresett Franciaországban és meg is találta a személyes korrupcióban. Akadtak emberek, akik, miután a forradalmat szolgálták egy ideig és fejlődése bizonyos szakaszáig, habozás nélkül megalkudtak a külföldi reakcióval.

„1793 július és augusztus hónapjaiban, a legnagyobb belső és külső veszély idején előbb a Jakobinus-klubban, majd a Konvent szószékéről leleplezik az üzletemberek egy csoportját, mely a saját szakállára folytatott nyerészkedés útján tesz kísérletet a hatalom megszerzésére. Hozzáfűzik, hogy ezek az üzletemberek behatolnak a bizottságokba, mindenhová, ahol hatalmat lehet gyakorolni és hasznot húzni, de nemcsak a vagyonukat növelik, hanem a külföld, Pitt és Koburg utasításait követik. Az ügynökök közreműködnek a monarchia restaurációjának előkészítésében."[1]

A külföld ügynökeivel kapcsolatban álló parlamenti „rothadtak" neveit is emlegették. Bűnös tevékenységük rövidesen a nyilvánosság elé került és a vétkesecket bíróság elé juttatta.

Míg Delaunay, Angers képviselője, az államnak vagyonokba kerülő Indiai Társaság — mint amilyen ma a Transatlanti Társaság — üzletein nyerészkedett, Fabre d'Eglantine, képviselő és költő, Delaunay-val versengve üzérkedett és bakancsokat adott el a hadseregnek, hogy piszkos adósságait kifizethesse és színésznőket tarthasson ki: Caroline Remyt, majd Morenay-t.

[1] Albert Mathiez: A parlamenti korrupció a terror korszakában.

Akárcsak ma, ebben az időben is fontos szerepet játszottak az asszonyok a korrupció és az összeesküvés cselszövéseiben, melyeket az Első Köztársaság alaposan megszenvedett.

Egy köteshírű szállító, d'Espagnac ex-abbé, Beaufort asszony volt grófnő szeretője, ügyeinek támogatójául egy Julien de Toulouse nevezetű képviselőt nyert meg. A képviselővé választott volt kapucinus, Chabot, a bankár Frey testvérek húgát veszi feleségül; az osztrák fivérek II. József császárnak voltak a szállítói és a „rothadtak" segítségével a Köztársaság szállítói és bankárai lettek.

Basire képviselő, Chabot barátja, és Palm d'Aelders bárónő, a holland kormány fölbérelt kalandornőjének szeretője, szintén a megvesztegetettek között szerepelt. A Danton pátriájából való Courtois, Aube képviselője, ökröket szállít a hadseregnek, de nem teljesíti a megállapodás feltételeit. Courtois szoros kapcsolatban állt Choiseul hercegnővel.

A „rothadtak" közül említsük meg Rivère és Poultier nevét, akik nemzeti javak birtokába jutottak vaucluse-i küldetésük során; Barras-t és Fréron-t, akik Marseille-ben és Toulon-ban emigránsok bútorait és ezüstneműit tulajdonították el. Említsük meg Tallien-t is, Thérésa Cabarrus, Fontenay márkinő: egy spanyol bankár lányának szeretőjét, későbbi férjét. Emeljük ki a liège-i Robert-t, Páris képviselőjét, aki rum-üzletekből fizette ki adósságait, továbbá Hérault de Séchelles-t, Marie Antoinette régi pártfogoltját, akit Jóléti Bizottságbeli társai azzal gyanúsítottak, hogy idegen érdekeknek adta el magát.

Ezeket a „rothadtak"-at Danton védelmezte a legelkeseredettebben. Ő maga sem kerülte el a gyanú árnyékát, mivel azzal vádolták, hogy gazdag földbirtokos lett Aube-ban és Páris környékén, bár 1789 előtt semmije sem volt.

A történelmi emlékek eszünkbe juttatják, hogy ma is hasznos volna számadást követelni a közéleti férfiaktól.

1936 júniusában, a Népfront győzelme után, parlamenti csoportunk határozati javaslatot nyujtott be vizsgálóbizottság kiküldése céljából, hogy fölülvizsgálják azoknak a politikusoknak a vagyoni gyarapodását, akik szegényen kezdték közéleti pályafutásukat és tekintélyesen meggazdagodtak. Sajnos, az akkori kormány nem tartotta szükségesnek, hogy ilyen jellegű határozatot hozzon, pedig a Parlament a legkisebb nehézség nélkül hozzájárult volna. Ezért a mai „rothadtak"-nak az a fölbecsülhetetlen előnyük is megvan a tegnapiakkal szemben, hogy gonosztetteik titkát és hasznát megőrizhetik.

A megvesztegetettek fölhasználásával és a megvesztegetést súlyosbítva működtek a külföld közvetlen ügynökei. Pereira, Dubuisson, a belga Proli, Desfieux, a Frey-testvérek és fő munkatársuk, a dán Diedrichsen. Hozzájuk csatlakozott Guzman, Spanyolország grandja, bankember és kém, Trenck, porosz báró, Boyd, angol bankár, aki a vád szerint Pittel levelezett, és végül de Batz báró.

Az árulás és vesztegetés közepette a Jóléti Bizottság, élén a jakobinus Robespierrel és Saint-Juste-tel, a legvégső eszközökhöz nyúlt, hogy megvédje a Köztársaságot.

Lenin így világítja meg a jakobinusok munkáját:

> „A polgári történészek a jakobinizmusban bukást, a proletariátus történészei az egyik legmagasabb csúcsot látják, amelyet az elnyomott osztály a fölszabadulásáért vívott harcban elért. A francia jakobinusok a legjobb példát adták a demokratikus forradalomra és az ellenállásra az uralkodók ellenforradalmi koalíciójával

szemben. Nem adatott meg nekik a teljes győzelem, legkivált azért nem, mert a XVIII. századi Franciaországot a kontinensen maradi országok övezték és azért sem, mert hiányzott a materiális alapja a szocializmushoz: a bankok, a szindikátusok, a gépesített ipar és a vasutak.

A XX. századi jakobinizmus Európában, Európa és Ázsia határán, a forradalmi osztály, azaz a proletariátus uralmát jelenti és szövetségben a szegényparasztsággal, valamint a szocializmus materiális alapjainak birtokában, nemcsak olyan rendkívüli dolgokat teremthet, mint a XVIII. századi jakobinusok, hanem mindenütt a dolgozók biztos győzelméhez vezethet.

A burzsoázia tulajdonsága, hogy gyűlöli a jakobinizmust. A kispolgárság tulajdonsága, hogy fél tőle. A munkások és az öntudatos dolgozók hisznek abban, hogy az elnyomott osztály forradalmi úton magához ragadhatja a hatalmat, mert ez a jakobinizmus lényege, a válságból kivezető egyetlen út, az egyetlen menekülés a zűrzavarból és a háborúból."

Hazaáruló tábornokok.

A francia forradalomnak a tábornokok árulásával is szembe kellett néznie. Elsősorban Dumouriez-re gondolunk, az Ancien Régime tisztjére, XVI. Lajos bérencére és az új eszmék, valamint a Forradalom szociális változásainak ellenségére.

Mint a girondista kormány külügyminisztere, 1792-ben kísérletet tett az események ütemének meggyorsítására. Kísérlete a háborúhoz vezetett, mivel ez volt a király óhaja. Ő maga abban a kalandor tervben reménykedett, hogy hasznot húz a háború viszontagságaiból.

Mint a köztársasági csapatok parancsnoka Valmynál, 1792 szeptember 20-án ahelyett, hogy fölhasználná a győzelmet, tárgyalásokba bocsát-

kozik a poroszokkal, megszakítja az ellenségeskedést és a poroszokat hagyja elvonulni anélkül, hogy az üldözést megszervezné. Néhány héttel később a Tuileries kastély egyik titkos szekrényében megtalálják Dumouriez és Mirabeau árulásának bizonyítékait.

Dumouriez hívei közé tartozott a megvesztegethetőségéről közismert d'Espagnac ex-abbé, de ő maga is kötött szabálytalan megállapodásokat, ami megvesztegethetőségének tanujele. A Jóléti Bizottság azzal vádolta, hogy a Köztársaság érdekeivel ellentétes politikát folytatott Belgiumban és Hollandiában. Amikor vád alá került, Danton ezekkel a szavakkal vette védelmébe:

„Igaz, nem tiszteli a Konventet, tudatlanok és gonosztevők bandájának nevezi. De ő az egyetlen katonai szakértőnk. Tartsuk meg, ám helyezzük felügyelet alá!"

1793 április 1-én a hadügyminiszter és négy biztos érkezett a seregekhez, hogy tudtul adja Dumouriez elmozdítását. Ezt kérdezték tőle: „Lafayette példáját akarja követni, akit nyiltan elítélt?" Mire a tábornok így felelt: „Megtagadom az engedelmességet, de azt is csak a zsarnokságnak tagadom meg."

A biztosokat és a minisztert az osztrákoknak szolgáltatta ki, de hála a Konvent Lille-ben és Valenciennes-ben tartózkodó megbízottai közbelépésének, a katonák nem követték a hazaáruló tábornokot. Dumouriez az angol kormány kegydíjasaként fejezte be életét.

Egy másik tábornokot, Custinet, aki ugyancsak összeesküdött a Konvent ellen és Poroszországgal tárgyalt, leleplezték, letartóztatták, és 1793 augusztus 27-én halálra ítélték. Houchard tábornokot, aki beosztottjai, Jourdain és Hoche segítségével visszaverte az osztrákokat a hond-

schoote-i csatában, szintén halálra ítéltek és kivégezték, mert a parancsal szemben megtagadta az offenzíva megindítását.

Meg kell emlékeznünk, hogyan bántak az árulásra gyanús tisztekkel a spanyol háború idején. 1793 decemberében a spanyol csapatok bevették Collioure-t és Port-Vendres-t; az a feladat maradt hátra, hogy elzárják a Languedocba vezető utat az ellenség elől.

A Konventnek oka volt rá, hogy kételkedjék a tábornokok köztársasági hűségében s ezért a pireneusi hadsereghez küldte két megbizottját, Milhaud-t és Soubrany-t, akik forradalmi katonai törvényszéket állítottak föl. Ez a törvényszék halálra ítélte Ramel tábornokot, aki Port-Vendres-t kiszolgáltatta és a súlyos mulasztásokban vétkes Bernède és Gegnioux tábornokokat; továbbá halálra ítélte Guerard de Montarnal de la Prade alezredest és de la Croix de Plaindal kapitányt: mindketten ellenforradalmárok és királypártiak voltak. A forradalmi törvényszék elé idézték Delattre tábornokot is, aki Collioure-t föladta és d'Oust volt hadtestparancsnokot, aki Collioure-t élelem nélkül hagyta, valamint Chaillet de Verges ex-márki dandártábornokot.

A tisztogatások után újra megnövekedett a katonák bizalma és 1794 május 1-én kiűzték a spanyol seregeket a francia köztársaság földjéről.

De nemcsak Custine, Houchard és a pireneusi sereg áruló tábornokai tapasztalták a forradalmi igazságszolgáltatás szigorát. Hosszú azoknak az árulóknak, vagy szabotázson ért tiszteknek a sora, akiket elítéltek és a nemzet parancsára, jogos önvédelmül, kivégeztek.

Bárki idegen, aki semmiféle rokonszenvet sem táplált a forradalmi Franciaország iránt, azt mondhatta volna: „Mit érhet a francia hadsereg Lafayette, Dumouriez, Custine és legjobb tábornokai

nélkül!" De Hoche, Marceau és a Forradalom más tábornokainak győzelmei csattanós választ adtak az effajta rágalmakra.

Paul Faure, aki köztudomásúan nem rokonszenvezik túlzottan a Szovjetunióval, kicsit hasonló szellemben kérdezhette néhány hazaárulló szovjet tábornok kivégzése után, hogy mit érhet még a Vörös Hadsereg. De menjünk tovább és csak arra szorítkozzunk, hogy a történelem feleleteire és leckéire emlékeztessünk.

Egyébként a Konvent egyik tagja, a katonai állomány megtisztítását követelve, joggal mondhatta egy napon:

> „Tegyétek a sansculotte-okat a hadsereg élére! Talán gyakorlatlanok lesznek és elkövetnek néhány hibát, de nem lesznek hazaárulók."

Láttuk Spanyolországban, hogy alakult ki a tűzkeresztségben az új katonaság, hogyan tartotta sakkban a hadászat szakértőit és a győzelmet is megszerezte volna, ha nem működik az ocsmány benemavatkozási politika, mely Hitler és Mussolini terveinek kedvezett.

Marie-Joseph Chénier így nyilatkozott a Konventben a tábornokokra háruló feladatról:

> „Ha a közjó forog kockán, elegendő egy tábornok elmozdításához, ha csak a gyanú árnyéka hull rá. Nem is működhet helyesen, ha nem élvezi a köz bizalmát."

Ezért tette volna jobban Paul Faure, ha a Vörös Hadsereg helyett azzal a ténnyel foglalkozik, hogy a *cagoulard*-ok ügyébe keveredett Duseigneur tábornok urat szabadlábra helyezhették, ami csöppet sem járul hozzá a francia hadsereg erejének növeléséhez.

A jakobinusok logikusan végrehajtották történelmi küldetésüket, amikor erőszakkal zúztak össze minden, a szabadság ellen irányuló szövetkezést és minden összeesküvést, ami a Köztársaságot fenyegette. De ha másfél évszázada összeesküdtek a francia Forradalom ellen, amely a feudális világot összetörte, ma még nyomósabb ok készteti valamennyi ország reakcióját, hogy mindent elkövessen a Szovjetunió ártalmára.

Sztálin elvtárs 1937 március 3-án a Bolsevik Párt Központi Bizottságának teljes ülésén kifejtette ezt a problémát:

„Milyen tényeket hagytak számításon kívül, vagy nem vettek egyszerűen figyelembe elvtársaink?

Elfelejtették, hogy a szovjet hatalom még csak a föld egyhatodrészén diadalmaskodott, a többi öthatodrész a kapitalista államok kezében van. Elfeledték, hogy a Szovjetuniót kapitalista gyűrű veszi körül.

Szokás nálunk kapitalista gyűrűről beszélni, de a kérdés komoly megfontolását általában elhárítják maguktól. A kapitalista gyűrű nem szóvirág, nagyon is igaz és fölöttébb kellemetlen valóság. A kapitalista gyűrű fogalma azt jelenti, hogy létezik egy ország, a Szovjetunió, amely megteremtette a szocialista rendet, rajta kívül viszont létezik számtalan burzsoá ország, ahol a kapitalista élet forma uralkodik. Ezek körülveszik a Szovjetuniót és lesik az alkalmat, hogy megtámadják és elpusztítsák, vagy legalábbis hatalmát aláássák és meggyöngítsék.

Elvtársaink megfeledkeznek erről a lényeges tényről. Pedig elsősorban ez határozza meg a kapitalista gyűrű államai és a Szovjetunió között kialakult kapcsolatokat.

Vegyük szemügyre a burzsoá államokat. A naiv lelkek azt hiszik, hogy ezek csak baráti

kapcsolatokat építenek ki egymás között, egy és ugyanazon típusú államokról lévén szó. De ezt csak a naiv lelkek hiszik. A valóságban ezeknek az államoknak a kapcsolatai távol állnak a jószomszédság fogalmától. Köztudomású, mint a kétszerkettő, hogy a burzsoá államok egymás nyakára küldik kémeiket, szabotőreiket, kémelhárítóikat és néha még merénylőiket is. Ezek feladata, hogy behatoljanak az állami intézményekbe és vállalatokba, ott szabotázst készítsenek elő és szükség esetén fölrobbantsák ezeknek az országoknak a „hadtápvonalát", hatalmuk aláásása és gyöngítése céljából. Ime, ilyen a jelenlegi helyzet, de ilyen volt a múltban is. Vegyük például I. Napoleon korának európai államait. Az akkori Franciaország hemzsegett az orosz, német, osztrák, angol kémektől és és kémelhárítóktól. Angliában, a német államokban, Ausztriában, Oroszországban viszont nem kisebb számban működtek a francia kémek és kémelhárítók. Az angol ügynökök két ízben követtek el merényletet Napoleon ellen és többször szítottak fölkelést a vendée-i parasztok között Napoleon uralma ellen. Mi is volt Napoleon uralma? Burzsoá kormányzat, amely eliojtotta a francia forradalmat és csak a nagypolgárságnak kedvező eredményeket őrizte meg. Magától értetődik, hogy Napoleon kormányzata sem maradt adósa szomszédainak és működésbe hozta kémelhárítását. Ez volt a helyzet hajdan, százharmine évvel ezelőtt, ez a helyzet ma is, százharmine évvel I. Napoleon után. A jelen pillanatban Franciaország és Anglia hemzseg a német kémektől és kémelhárítóktól, az angol-francia kémek és kémelhárítók viszont szintén működnek Németországban. Az Amerikai Egyesült Államokban nyüzsögnek a japán kémek és kémelhárítók, Japánban az amerikaiak.

Ez a burzsoá államok kapcsolatainak törvénye.

Azt szeretném tudni, vajjon a burzsoá államok miért tanúsítanának finomabb maga-

tartást, jobb szomszédságot a szocialista szovjet államok, mint a hozzájuk hasonló típusú, burzsoá államok iránt? Miért küldenének kevesebb kémet, szabotőrt, kémelhárítót, merénylőt a Szovjetunió nyakára, mint a velük egynemű burzsoá államokba? Honnan gondoljátok ezt? Marxista szempontból nem volna helyesebb inkább azt föltételezni, hogy a burzsoá államoknak kétszer és háromszor annyi szabotőrt, kémet, kémelhárítót és merénylőt kell a Szovjetunió hátországába küldeniök, mint bármelyik más burzsoá államba? Nem eléggé világos, hogy amíg a kapitalista gyűrű létezik, léteznek nálunk is szabotőrök, kémek, kémelhárítók és merénylők, akiket az idegen államok ügynökei küldenek országunk hátbatámadására?

Mindezt elvtársaink elfelejtették és nem készültek föl kellőképpen. Ezért érte teljesen váratlanul néhány elvtársunkat a japán és német titkosrendőrség, a trockista kémek és kémelhárítók tevékenysége."

A Gestapo munkában

A Szovjetunióban könnyen megszabadulnak a fasizmus számlájára dolgozó kémektől és ügynököktől. A trockista-bucharinista árulókat ugyanazzal a határozottsággal és tetterővel tették ártalmatlanná, mint amely a nagy francia forradalom jakobinusait lelkesítette. De amíg a szocializmus országában az árulók fölötti győzelem biztosítva van, ugyanezt nem lehet elmondani Franciaországról.

Spanyolországban Franco tábornokai játszották az ocsmány hazaáruló szerepet, nálunk Franciaországban, jelentős személyek, dicséretet és szerencsekívánatokat nyerve, védelmezik a haza ellenségeinek politikáját.

Ha valaki fényt akarna deríteni a külföldnek országunk és a szabadság ellen szőtt összeeskü-

vésére 1939-ben, páratlanul megbélyegző fölfedezéseket tehetne. Vannak franciák, akik gyűlölik a haladást, gyűlölik a népet és készek megismételni Saint-Mihiel polgármesterének tettét, aki 1792 szeptember 3-án, mint „a rend és a béke barátja" fogadta Brunswick hercegét és a megtorló csapatoknak megjelölte a nemzeti fölszabadulás programjához hű hazafiak hajlékát.

Az árulásnak ugyanezt a munkáját hajtották végre a köztársasági Spanyolországban a trockista kémek és a Gestapo egyéb ügynökei, akik Franco számlájára tevékenykedtek.

A nép mindig drágán fizeti meg a közhatalom engedékenységét az ilyen nyomorultak iránt.

Ma, amikor fasiszta ügynökök szemünk láttára terjesztik Franciaországban a hitlerista röpiratokat, amikor a P. S. F., a halálfejes párt, a *Mein Kampf* utasításainak megfelelően Franciaország elszigetelésére irányuló politikát folytat; amikor szabadlábra helyezik a polgárháborúra bujtogató *cagoulard*-okat, a hitleri Németország és Mussolini Olaszországának cinkosait, joggal követeljük, hogy a mai köztársaságiak ne feledjék el atyáink leckéjét a bátorságról és az éleslátásról.

Ami ránk, kommunistákra, vonatkozik a francia forradalomnak az árulókkal és a külföld zsoldjában álló összeesküvőkkel vívott harcából, emlékezni fogunk arra a leckére, amit Danton híres jelmondata ad az optimizmusról és a bátorságról: „Bátorság, megint csak bátorság, mindig csak bátorság." Emlékezni fogunk Robespierre példás megvesztegethetetlenségére is. Amikor annyian keverednek többé-kevésbbé piszkos ügyletekbe és a korrupció egyesek szemében, hogy úgy mondjam, bevett szokás, pártunk egyik legfőbb erejét harcosainak tisztaságából és önmegtagadásából meríti.

Végül a francia Forradalomnak a külföld összeesküvésével vívott küzdelmeinek tanulmányozásából levonjuk a tanulságot: közös frontba kell tömörítenünk az egész nemzetet, nehogy politikailag kapitulálnunk kelljen a nemzetközi fasizmus előtt, amely már földünkön szervezi ötödik hadoszlopát!

Fontolják meg, mit ír ebben a kérdésben Farinacci, a Fasiszta Tanács tagja, a *Regime Fascista* 1939 május 28-i számában:

„Adhatunk egy szívből jövő, hasznos tanácsot azoknak a külföldi honfitársainknak, akik leginkább vonzódnak az anyaországhoz. Szinleljenek hűséget és az adott pillanatban keltsenek zavart az ellenség soraiban. Száz ember, aki hátbatámadja az ellenséget, többet ér, mint ezer sorkatona. Hiába, a háború, háború ..."

Küzdjünk a hazaárulók ötödik hadoszlopa ellen! Ők a koblenzi emigránsok bűnös munkáját folytatják, — mi, kommunisták, hívek maradunk a Forradalomhoz, nagy őseink tanításához. Mikor annyi szószátyár és annyi gazember fecseg jakobinizmusról, a tények megmutatják, hogy a jakobinusok igazi örökösei a kommunisták, akik Marx, Engels, Lenin, Sztálin zászlója alatt harcolnak az emberiség felszabadításáért.

Jacques Duclos,
a Képviselőház alelnöke,
a Francia Kommunista Párt titkára.

Jegyzet. Kevéssé ismeretesek a nagy francia forradalom alatti emigrációra vonatkozó adatok. Ebben a kérdésben hasznos útbaigazítást ad a Pare de Montreaubeli Történelmi Múzeum listája az emigránsokról, melyet a Nemzeti Birtokok Közigazgatási Nyomdája adott ki 1794 ben. Ez a lista három kötetből áll és több, mint ezer oldalra terjed. A Forradalom alatti külföldre emi-

grált nemesek, magasrangú főpapok, gazdag földbirtokosok, nagypolgárok 33.000-nél is több névvel szerepelnek rajta.

Sok olyan névvel találkozunk, melyet ma országunk nagykapitalista hatalmasságai és a fasizmus támaszai viselnek.

Egyebek között a következő nevek fordulnak elő:

6 izben Clermont-Tonnerre
5 „ Isnard
8 „ a Polignac grófok, hercegek, nemesek
7 „ Montaigut
4 „ Moustier
14 „ Montalembert
3 „ Saint-Pern
1 „ Grandmaison

Találkozunk még a Verne, Mallet, Schneider, Tardieu és Flandin nevekkel.

Végül a koblenzi hazaárulók névjegyzékén a de la Rocque név negyvenszer szerepel.

A FELVILÁGOSODÁS ÉS A MODERN GONDOLKOZÁS[1]

„A »Philosophie des lumières«... a lángeszű francia materialisták csoportjának világnézete. Ők tették a századot *francia századdá*, annak ellenére, hogy a franciák minden szárazföldi és tengeri csatában vereséget szenvedtek az angoloktól és németektől. *Francia századról* beszélhetünk már a francia forradalom előtt is, amelynek eredményeit mi, akik kimaradtunk belőle: németek és angolok, még ma sem honosítottuk meg teljesen magunknál."[2]

Így írt 1892-ben Engels, Marxnak, a történelmi materializmus lángeszű megalapítójának munkatársa, a XVIII. század francia materializmusáról. A reakció mindent megtett, hogy bűvészi fogásokkal elterelje a figyelmet a felvilágosodás századának uralkodó eszméiről. Szóvivői általánosságban nagyon is hangoztatják az eszmék szerepét a történelemben, de mintha mit se tudná-

[1] A francia eredeti címe: La philosophie des lumières et la pensée moderne. Megjelent a Cahiers du Communisme 1939. júliusi számában.

[2] Ha külön nem adjuk meg a forrást, Engels-idézeteket lásd a „Szocializmus útja az utópiától a tudományig" bevezetésében. Marx-idézeteket a „Jegyzetek a francia materializmus történetéhez" című tanulmányban, Marx—Engels: „Filozófiai tanulmányok" 128—138. old. francia kiadás.

nak erről a szellemi mozgalomról, amely a XVIII. századot *„a francia századdá"* tette.

Ezzel szemben a mi pártunk a Forradalom százötvenedik évfordulójának ünneplése közben megemlékezik a „lángeszű francia materialistákról" is, a Forradalom előkészítőiről.

Engels szerint „a XVIII. század francia filozófiai materializmusa volt a francia forradalom világnézete". Hozzátehetjük: döntő lépés volt azon az úton, amely a dialektikus materializmushoz, és az utópisztikus szocializmuson keresztül, a tudományos szocializmushoz vezetett.

Érdemes tehát megismernünk a felvilágosodás történelmi szerepét. Keletkezése és fejlődése kétségbevonhatatlanul mutatja, hogy tudományos téren is csak mi, kommunisták vagyunk igazi örökösei és továbbfejlesztői, e szavak történelmi értelmében.

I. A középkor ideológiája

Lenin ezt írja „A marxizmus három forrása és három alkotórésze" című művében:

„Európa egész újabbkori története folyamán s különösen a XVIII. század végén Franciaországban, ahol döntő harc játszódott le minden középkori limlom ellen, az intézményekben és az eszmékben uralkodó hűbériség ellen, a materializmus bizonyult az egyetlen következetes filozófiának, mely hű maradt a természettudományok minden tanításához, ellenségesen állt szemben a babonákkal, az álszenteskedésekkel, stb." [3]

Hogy megérthessük a felvilágosodást, nagy vonalakban ismernünk kell a feudalizmust kifejező eszméket és ideológiai rendszereket.

Az obskurantizmus, amely a középkor külön-

[3] Lenin: Válogatott művek, I. kötet, Szikra kiadás, Budapest, 1948, 66. old.

böző — korábbi, vagy későbbi — korszakaihoz való visszatérést hirdeti, „harmonikus szellemi egységet" vél bennük felfedezni. Pedig a középkorban is ellentétes áramlatok küzdenek, az eszmék nyelvére fordítva a gazdasági és társadalmi átalakulásokat. De az egész feudális rendszer ellen egyre hevesebb harcot találunk, minél közelebb kerülünk a renaissancehoz.

Ennek az ideológiának középpontjában a vallás áll.

Engels szerint „a feudalizmus nagy nemzetközi szervezetét a római katolikus egyház alkotta. Egységes politikai keretet adott, minden belső viszály ellenére, az egész feudális Nyugat-Európának; éppolyan élesen elkülönült a görög eretnekségtől, mint a muzulmán országoktól. Isteni tekintély diadfényével övezte a feudális intézményeket".

Valóban, a katolikus egyház nemcsak a természetet, hanem a társadalmat is Istennel igazolta. Vallási hit és feudalizmus kölcsönösen feltételezik egymást.

A mi mai obskúrantistáink valósággal önkívületbe esnek a középkor „erős hitének" láttán. Elvesztett menyországukat kívánják vissza, újra pokollá szeretnék változtatni a földet, hogy ne hatolhasson be az emberek tudatába az értelem világossága. A vulgármaterialisták és a még vulgárisabb u. n. „pozitivisták" mindebben csak „az emberi hiszékenységet" látják és szellemeskednek a szeplőtlen fogantatás dogmája fölött.

A történelmi materializmus mutatja meg a vallás világi, anyagi eredetét és ennek a ténynek gyakorlati tanulságát. Marx szerint a vallás bírálatának alaptételét így fogalmazhatjuk meg: „a vallás az ember műve, nem az ember a vallás műve". Az ember teremtette Istent, a meghatározott létfel-

tételek között élő ember. A vallás nem más, mint a világ sajátos tükröződése az emberi tudatban. És a tudat azért tükröz vissza képtelen módon, mert képtelen világot tükröz.[1]

„A visszatükrözött világ: a társadalom. Az ember *rosszul érzi magát benne; — elnyomatásban él, nem valósíthatja meg igazán* önmagát a szívtelen valóság közepette, hiszen a társadalmat nem az ő kedvéért, az ő boldogsága kedvéért rendezték be. Nem fejtheti ki valójában emberi lényét, számára minden csupa *nyomorúság*. Valóban, siralom völgyében él."

Ilyen körülmények közt az embernek *illúziókra van szüksége*. Ezekről gondoskodik a vallás. Diesfénnyel övezi a siralmak völgyét. Művirágokkal borítja el láncait, megvigasztalja, *lényének földöntúli megvalósulásával* áltatja.

„A vallási nyomorúság — írja Marx — egyrészt a valóságos nyomorúság kifejezése, másrészt tiltakozás a valóságos nyomorúság ellen. A vallás az elnyomott teremtmény sóhaja, a szívtelen világ lelke, a szellemietlen civilizáció szelleme. Egyetlen szóval: a nép ópiuma."

Az ópium, mondják, „mesterséges mennyországot" teremt. A vallás ingyen kínálja a képzeletbeli mennyország álmát, ahol majd minden jóra fordul.

A marxizmus a legkövetkezetesebb ateizmus: ugyanakkor meghaladja a vulgáris ateizmust, amely mindent elintézettnek vél, ha egyszer „bírálatunk tárgyává tettük az égieket". A vallás a valóságos világ kísérteties visszfénye, ki kell tehát mutatnunk róla, hogy *illúzió*.

„A vallás bírálata minden bírálat alapja."

A vallás természetéből következik, hogy ellene harcolva, közvetve az ellen a világ ellen is har-

[1] Jegyzetek a hegeli jogfilozófia bírálatához. 184. oldal.

colunk, amelynek párlata. De a marxizmus szerint a világ elleni *közvetett* harcnak *közvetlenné* kell válnia. A vallás illúzió, olyan világban jön létre, amelyben az embernek *szüksége van illúziókra*. Nem elég tehát lelepleznünk az illúziót, meg kell szüntetnünk „az illúziók szükségletét"; ebből a célból át kell alakítanunk a világot. „Ha azt követeljük, hogy szabaduljunk meg illúzióinktól, azt is követelnünk kell, hogy szabaduljunk meg attól *az állapottól, amely szükségessé tette az illúziókat*." Nem szorítkozhatunk csupán az égiek bírálatára: többre van szükség.

„A bírálat — írja Marx — leszaggatja a láncokról a művirágokat, de nem azért, hogy az ember dísztelen, vigasztalan láncokat hordjon, hanem azért, hogy eldobva őket, megízlelje az eleven virágot. A vallás kritikája azért veszi el az embertől illúzióit, hogy illúzióktól mentesen, éretten gondolkozzék, cselekedjék és alakítsa világát, hogy végre valóságos középpontja: önmaga körül forogjon."

Így „alakul át a mennyek bírálata a föld bírálatává ...". A vallás képtelensége elleni küzdelem most már küzdelem az ellen a világ ellen is, amelynek képtelensége a vallási hiedelmeket táplálja. Egyúttal leleplezhetjük ezzel egy bizonyos hangoskodó antiklerikalizmus természetét is. Némelyek arra buzdítják a munkásokat, hogy csodálattal szemléljék a képzeletbeli mennyei seregek ellen végbevitt hőstetteiket, nehogy észrevegyék, mennyire ki vannak szolgáltatva valóságos földi hatalmaknak, többek között magának az Egyháznak is. Meg nem alkuvás az égben, München a földön: ez az ő jelszavuk. Ezzel szemben mi, kommunisták, az ég bírálatát kiegészítjük a föld bírálatával, a bírálatot a tettel: hívők és hitetlenek egységén munkálkodunk a világ képtelensége elleni harc jegyében. A „kinyújtott kéz" politikájának

leghevesebb ellenzői viszont azonnal az égbe menekülnek, amint helytállásra van szükség a földön.

A középkori egyház Istennel igazolja a társadalmat és az államot, Istenből vezeti le tudományát is. Minden tanítása az „isteni eredet dicsfényében" részesül. Az alapvető hitelveket, a dogmákat Isten nyilatkoztatta ki; ez a tény megdönthetetlen érv igazságuk mellett. A mindentudó Isten kinyilatkoztatta tudásának egy részét; ő csak örök igazságokat közölhetett. Olyan kérdések tekintetében, amelyekről kinyilatkoztatás szól, semmiképpen sem szerezhetnénk teljesebb, vagy eltérőbb tudást. Egy feladatunk marad: megfelelő módon kell értelmeznünk a kinyilatkoztatott igazságok foglalatát, a Szentírást, hiszen örök időkre ez tartalmazza a tudomány alapjait. Az igazság megtalálására alkalmas módszer nem a *tények*, hanem a *szövegek* tanulmányozása.

Az Egyház nemcsak saját hierarchiáját, hanem a szellemi életet és a tudományos tevékenységet is feudális mintára szervezte meg. Akárcsak a feudális társadalom, a tudomány is örökérvényű, hiszen Istenen alapul.

A középkor a görög gondolkozás örököse, bár nem ismerte teljesen a görögök tudományát. Az araboknak köszönheti a legnagyobb ókori filozófus és tudós, Aristoteles, műveinek — igaz, nem túlságosan pontos — ismeretét. Szent Tamás nozzáidomította az Egyház és a középkori világ szükségleteihez. Ettől fogva Aristoteles tudományos tekintetben egyenértékű a kinyilatkoztatással. Itt is elsősorban a szövegek tanulmányozása az igazság megismeréséhez vezető módszer. *A régi szövegek értelmezése* tehát minden téren a középkori tudomány alapvető módszere.

Akárcsak a társadalomnak, a tudománynak is megvan a maga hierarchiája. Áthidalhatatlan válaszfalak emelkednek a társadalomban az emberek

között és elválasztják őket tudásuk megítélésének kérdésében is. Mindkét esetben isteni eredet diesfénye szentesíti a választalakat. Isten ruházta föl a hűbérurakat földi javakkal. Így a tudományban is vannak olyanok, akik „az ég különös kegyelme folytán" részesülnek az igazságban. Ezeket hívják tekintélyeknek: pl. az Egyház, Szent Tamás, Aristoteles, stb. Az igazság bizonyítása céljából sok évszázaddal előbb írt szövegeket kell magyarázni, ám a kommentárok nem a szövegek és a tények összevetésén alapulnak, hanem íróik tekintélyéből merítik érvényüket. A tekintélyekre való hivatkozás módszere gyakorlatilag megakadályozza a tudomány fejlődését. A régi tudományt eleve különbnek tekinti az újnál.

A kollégiumokban a XVII. századig Aristoteles fizikai művét tanulmányozták a fizika-órákon. A jezsuiták szabályai szerint a professzor még csak saját magyarázatokkal sem kísérhette. Az előírás értelmében a legnagyobb tekintély, t. i. Szent Tamás Aristoteles-kommentárjait kellett használnia. Ám magát Szent Tamást is hivatott kommentátorok magyarázták. Így a fizikaoktatás tulajdonképpen kommentárok és kommentátorok láncolata volt. Ezért olyan könyvízű a középkor tudománya, szemben az eredeti aristotelesi tudománnyal. Napjainkban az opportunistáknál találhatjuk meg a tekintélyelvi gondolkozást. A marxizmus egyes, a megváltozott társadalmi körülmények folytán ma már nem alkalmazható tételeibe kapaszkodnak, csak azért, hogy gátat vessenek a marxista tudomány fejlődésének és a proletariátus forradalmi mozgalmának.

A görög tudomány öröksége képviselte a középkoron belül a világi elemet, a „természetes ismeretforrást", vagyis az értelmet, szemben a „természetfeletti ismeretforrással", a kinyilatkoztatással. Kettejük között állandó surlódás állt fenn, de

ezen az ellentéten belül a természetes ismeretforrást alá kellett rendelni a természetfeletti ismeretforrásnak, a világi eredetű filozófiát a teológiának, Isten és az isteni dolgok tudományának. „Philosophia est ancilla theologiae", a filozófia a teológia szolgálója — íme a kor alapvető elve. Következőképpen igazolták: az emberi ész saját erejéből sohasem juthatott volna el a kinyilatkoztatott igazságokhoz. Ám Isten egyik tökéletességéből, igazmondó voltából következik, hogy az emberi ész hitelt érdemel, midőn néhány kinyilatkoztatott igazságra saját erejéből rájön; ha eltérő eredményre jut, bizonyosan eltévelyedett. Az ész feladata az, hogy minél több bizonyítékot boesásson a teológia rendelkezésére. Hinni kellett abban, hogy a Nap, a mozdulatlan Föld körül forog; hogy négy elem van s ezek közül kettő, a levegő és a tűz, felfelé mozog, mert belső természetük így kívánja, a másik kettő, a víz és a föld pedig, hasonló okból lefelé kívánkozik, — hinni kellett a teremtés ószövetségi elbeszélésében stb. Mindez olyan örök és érinthetetlen igazságnak számított, mint az Oltáriszentség tana.

„A Renaissance koráig a tudomány az Egyház alázatos szolgálója volt; nem volt szabad átlépnie a hit által megállapított határokat. Ezért nem is létezett egyáltalában tudomány." (Engels.)

A hivatalos tudomány korlátolt ismeretanyagból élt és mindig újból tisztáznia kellett álláspontját a hittel szemben. Végeérhetetlen okoskodásokba merült s mivel itt *új tartalomra* nem találhatott, kifinomult és túlfinomult *formailag*. Az iskolákban tanított hivatalos filozófia, a *skolasztika*, üres formalizmussá fajult, amelynek groteszk vonásait Molière örökítette meg.

Ám ez a tudálékos ideológia nem uralkodott kizárólagosan. Mellette egészen a XVIII. századig *titkos tudományok* virágzottak: az alkémia,

az okkultizmus, a mágia és a varázslás. A társadalom egészében barbár babonák terjesztették a sötétséget, amelyben az enciklopédisták az elnyomás legmegbízhatóbb szövetségesét ismerték fel. A sötétséget, nem a skolasztika értelmi kifinomultságát kívánja vissza az új középkorra áhítozó reakció. A középkorinál is sötétebb barbárságot szeretne a fasizmus rákényszeríteni az emberiségre. Keresztényellenességének is abban találhatjuk meg egyik okát, hogy a keresztény erkölcs haladást jelentett a középkor elejének még nagyobb barbárságához képest. A náci fajelmélet azért támadja Szent Tamást, mert túl nagy helyet hagyott az észnek.

A középkor nem volt egyetlen nagy éjszaka, de a tudományos megújhodás teljesen csak a XIV., XV. és XVI. században bontakozott ki. Ekkor „következik be a tudomány nagy újjászületése; újra művelik a csillagászatot, a mechanikát, a fizikát, az anatómiát, a fiziológiát; a tudomány fellázad az egyház ellen." Rést törnek a középkori ideológián. Lassanként, hosszú folyamat eredményeképpen létrejönnek az *új eszmék;* újjászületik *a filozófiai materializmus.*

II. A XVIII. századi francia materializmus kialakulása.

A XVIII. századi francia materializmusban két áramlat egyesül. Az egyik angol eredetű és Francis *Bacon* nevéhez fűződik. A másik Descartesból indul ki. Marx és Engels mindig figyelmeztetett a XVIII. századi filozófiának kettős forrására. Ez a felismerés igen fontos. Egyrészt a reakció éppoly kevéssé akar tudni Descartes materializmusáról, mint az enciklopédisták materializmusáról, másrészt a „mennyeket ostromló" álforradalmárok, akikről már beszéltünk, közön-

séges skolasztikussá fokozzák le Descartes-ot, csakúgy, mint ellenlábasaik, az Egyház szóvivői. „Bátran nevezhetjük — írja Bayet — a rend oldalán álló embernek. Konzervatív vallási tekintetben, konzervatív politikai tekintetben, némely vonatkozásban elfogultabb, mint sok középkori gondolkozó, mint sok jezsuita.“ Ezt a gondolatot egyszerűen a jezsuiták barátainak „munkáiból“ írhatta ki.

Bacon szembefordul a középkor könyvízű tudományával: „A természet nagy könyvéből kell tudásunkat merítenünk.“

Marx így foglalta össze Bacon tanítását:

„Minden tudomány a tapasztalaton alapul; úgy jön létre, hogy érzékszerveink adatait észszerű, módszeres vizsgálatnak vetjük alá. Az észszerű módszer legfontosabb műveletei a következtetés, az elemzés, az összehasonlítás, a megfigyelés és a kísérletezés.“

Bacon szerint „a mozgás az anyag legősibb, legfontosabb és legbensőbb tulajdonsága ...“ Marx kimutatja, hogy Bacon látja a mozgás teljes fogalmát, nem értelmezi pusztán helyváltoztatásként, mechanikus mozgásként. Már itt „megtaláljuk a materializmus sokfelé ágazó fejlődésének csíráit“. Bacon materializmusa Hobbes-on keresztül jut el Locke-hoz. „Hobbes rendszerbe foglalta Bacon-t, anélkül, hogy bizonyítékot talált volna Bacon alapvető tételére, amely szerint ismereteink és fogalmaink érzékleteinkből alakulnak ki. Locke találta meg a bizonyítékot »Essay on the human understanding« (Tanulmány az emberi értelemről) című művében.“ Locke annak kimutatására vállalkozott, hogy minden emberi fogalom a tapasztalatból származik. Ő már a XVIII. század fia. Műve a felvilágosodás filozófiájának egyik közvetlen forrása.

---

[*] „Mi a racionalizmus?“ 77. old.

Az a gondolat, hogy minden ismeret az érzéki világ adatai alapján az érzékszervek közvetítésével keletkezik, nagyjelentőségű felfedezés. Először is szakítást jelent a misztikus ismeretelméletekkel. Isten létezése mellett többek között azt az érvet hozták fel, hogy az emberrel vele születik Isten fogalma. Descartes szerint a teremtmény tudata a végtelen lény fogalmában teremtőjének bélyegét viseli magán. A velünkszületett fogalmak elmélete a feudális intézmények igazolására is szolgált. Az emberek egyenlőtlenségéről állítólag velünkszületett érzés tanuskodik; tehát az egyenlőtlenséget Isten akarta.

Fogalmaink tapasztalati eredetének bizonyítása egyúttal megcáfolta a velünkszületett eszmék elméletét és halálos sebet ejtett a teológián s a metafizikán. Részint ebben rejlik Locke *„Tanulmány az emberi értelemről"* című művének alapvető jelentősége. Condillac Locke tanítását meghonosította Franciaországban, következetesebben kifejlesztette és igen népszerűvé tette. Hadd említsük meg, hogy a burzsoázia később felhasználja a *velünkszületett fogalmak elméletét* a kapitalista tulajdon igazolására. Minden emberrel veleszületik, mondják, a tulajdon fogalma, a tulajdon ösztöne. Ebből következnék, hogy a kapitalista tulajdon természeti törvényen alapul és ezért szent és sérthetetlen.

Az a fejlődési vonal, amelyet Angliában Bacon és Locke nevei jelölnek meg, Franciaországban Descartes-tól vezet a materialista tudósok és filozófusok csoportjához.

Descartes mindenestől elveti a középkori tudomány egész mesterkélt rendszerét, mind *fogalmait*, mind *módszerét*. Az *„Értekezés a módszerről"* lángeszű bírálattal dönti meg a skolasztika épületét. A szabad tudományos vizsgálódás elvét szegezi szembe a tekintélyekre való hivatkozás módszeré-

vel; elvileg is igazolja álláspontját a *Discours* közismert első mondataiban: „Az értelem az a képesség, amely leginkább közös minden emberben." Ez azt jelenti, hogy a tudományos igazság elvben mindenki számára hozzáférhető: nem „mennyei segítség" fedi föl előttünk, hanem bárki által elsajátítható módszer. Szabályainak kifejtésére vállalkozik Descartes. Nem természetfölötti úton jutott el hozzájuk, mondja. A tényleges szaktudományi felfedezések elemzése vezette rájuk. A módszer szabályait a tudományos kutatás bevált gyakorlatából vonja le. Az *Értekezés a módszerről* véglegesen nélkülözhetővé teszi a tudományos ismeret számára „az isteni eredet diesfényét".

Descartes ezután világmagyarázatát, *fizikáját* dolgozza ki, amely a modern fizika előfutára. Ő is még Istennek tulajdonítja a világ teremtését: bebizonyítja Isten létét. Filozófiájának ezt a részét hívják *metafizikának*. Ám Isten nem játszik semmiféle szerepet materialista *fizikájában;* „itt az anyag az egyetlen szubsztancia, a létezés és megismerés egyetlen alapja" (Marx).

Descartes-nál a tudomány éppen készül teljesen szakítani a teológiával, hogy nyíltan szembeforduljon vele.

III. A feudalizmus „az ész törvényszéke" előtt.[6]

A descartesi, továbbá a newtoni fizika és az angol materializmus kettős fejlődésének eredményeként elérkezett az idő a felvilágosodás döntő és végleges támadására a középkori ideológia maradványai ellen. A feudális társadalom elméleti alapelveinek bírálata átesap az összes feudális intézmények elleni küzdelembe. Harc folyik a teo-

[6] Lásd ehhez J. Solomon cikkét a Cahiers du Communisme márciusi számában. (A XVIII. század francia materializmusa).

lógia, a metafizika, a vallási hit rendszere ellen, a társadalmi és politikai elméletek ellen, amelyeknek igazolására szolgált mindez. A felvilágosodás filozófiája megcáfolta a teológiát és a metafizikát; ezzel eltűnt az isteni eredet diesfénye, amellyel az Egyház a feudális intézményeket övezte. Megmutatkozott igazi, profán eredetük: kiderült, hogy a tudatlanságra és a barbárságra támaszkodtak. Az enciklopédisták leleplezték az intézmények embertelenségét, fáradhatatlanul harcoltak a *fanatizmus*, a *türelmetlenség*, az *igazságtalanság*, a *barbárság*, stb. ellen. Nemcsak tudományos téren, hanem politikai és — részint — társadalmi értelemben is vallották az emberek egyenlőségét. Nem szorítkoztak a bírálatra és a cáfolásra; a régi világképpel újat állítanak szembe: a materializmus világképét. La Mettrie-nél, Helvétius-nál és d'Holbach-nál különösen jól látható a két áramlat egyesülése a francia materializmusban.

„A franciák — mondja Marx — új életet leheltek az angol materializmusba, közelebb hozták az emberhez, ékesszólóan képviselték. Eddig száraz rendszer volt, hiányzott belőle a könnyedség; a franciák szalonképessé teszik."

Filozófusaink számtalan pamfletje, regénye, tanulmánya nem merül ki a teológia és a metafizika cáfolatában, a vallásos hit helyébe állított tudományos magyarázatok kifejtésében. Az ideológiai harc szolgálatába állítják minden irodalmi tehetségüket, behízelgő ékesszólásukat, a szatíra nagyszerű fegyverét, könyörtelen iróniájukat, szellemük minden finomságát. Elszánt harcosok módjára támadnak és nem hagyják válasz nélkül az ellenség egyetlen támadását sem. Ragyogó vitatkozó-készségük halomra dönti az ellenség érveit, feltárja tudatlanságát, gyűlöletességét és nevetségességét.

A felvilágosodás ebben a tekintetben is a Renaissance, Montaigne és Rabelais, Descartes és Pascal szellemét örökölte.

Az 1637-ben megjelent *Értekezés a módszerről* nemcsak azért remekmű, mert kérlelhetetlen logikájú új gondolatokat fejez ki, amelyeknek teljes értelmét még Voltaire sem fogta föl és amelyeknek gazdagságát csak a mai tudomány fényénél láthatjuk, hanem minden ellentmondást eleve megsemmisítő iróniája folytán is; gondoljunk arra, hogy a skolasztikát ügyes esellel saját gondolkozási formájának vértezetében győzi le, új tartalmat állítva helyébe. Descartes ezt írja a skolasztikusokról:

Bölcselkedési módszerük nagyon kényelmes a középszerű szellemek számára, hiszen megkülönböztetéseik és alapelveik homályossága lehetővé teszi, hogy mindenről olyan bátran beszéljenek, mintha értenének hozzá és fenntarthassák álláspontjukat igen éleselméjű és hozzáértő emberekkel szemben is, anélkül, hogy hibát lehetne találni gondolatmenetükben. Egy vakhoz hasonlíthatnám őket, aki úgy kíván egy jószemű emberrel egyenlő feltételek mellett megküzdeni, hogy teljesen sötét verem mélyére csalja."

Mi is ismerünk napjainkban ilyen skolasztikusokat, „finom megkülönböztetések" mestereit.

1656-ban és 1657-ben írja meg Blaise Pascal a „Levelek egy vidéki barátomhoz" című művét, a világirodalom egyik legnagyobb vitairatát. Ez a jezsuiták ellen irányuló nagyszerű pamflet leleplezi képmutatásukat, *opportunizmusukat* és bármilyen romlottság igazolására kieszelt *kazuisztikájukat.*

A hetedik levélben, amely „szándékunk irányításának módszeréről" szól, Pascal jezsuitája ezt mondja: „...ha nem tudjuk megakadályozni a tettet, legalább megtisztítjuk a szándékot; az eszköz vétkes jellegét kiegyenlíti a cél tisztasága."

Nem emlékeztet-e bennünket ez a gondolatmenet egyesekre, akik „tiszta indítóokaikra" hivatkoztak egy bizonyos szavazásnál; azt mondták, nem a lényeget, csak az eljárási módot helyeselték. Nem jut-e újból érvényre az ilyen megkülönböztetésekben a *belső fenntartás* elmélete, amelyet Pascal a nyolcadik levélben úgy jellemez, hogy *„egészen halkan mondjuk ki az igazságot, ám a hazugságot jó hangosan"*.

1697-től fogva Pierre Bayle *Történelmi és kritikai szótára* a legfőbb fegyver a türelmetlenség, a fanatizmus és a metafizikai rendszerek ellen. Megláthatjuk benne az átmenetet a felvilágosodáshoz.

XVIII. századbeli filozófusaink módszerére jellemző példa a Candide. Voltaire itt nevetségessé teszi azt a filozófiai állítást, hogy világunk, azaz valójában a XVII. és XVIII. század társadalma, a lehetséges világok legjobbika, és következésképpen minden a lehető legjobban van elrendezve benne, hiszen „minden a legjobban van elrendezve a lehetséges világok legjobbikában". A rossz, még a legnagyobb rossz is, eszerint mindig *a lehető legkisebb rossz*.

Hasonlóan szellemes szatírát ír a fatalizmus ellen Diderot, aki egyaránt nagy volt, mint tudós és mint író, „Jacques le Fataliste" című művében. Bármi is történik, Jacques úgy találja hogy „ez meg volt írva a sors könyvében". Érthető, miért szereti oly kevéssé néhány kritikus, helyesebben egykori kritikus XVIII. századi filozófusainkat.

Az ész nevében fognak a vallási elméletek bírálatához.

„Ha Luther és Calvin a mi korunkban születtek volna — írja Voltaire — nem keltenének több feltűnést, mint a scotisták és a thomisták. Mi ennek az oka? Egyszerűen az, hogy ma már felvilágosultabbak az emberek."

„Csak barbár korokban fordulnak elő varázslók, megszállottak, kiközösített királyok, alattvalók, akiket egyházi tanítóik felmentenek hűségesküjük alól."

Ugyanakkor az erköles nevében bírálják az Egyházat.

Helvétius ezt írja:

„A papság érdeke, akárcsak minden más testületé, a hely, az idő és a körülmények szerint változik. Sohasem fogadhat el tehát olyan erkölcsöt, amely szilárd elveken alapul. Arra van szüksége, hogy az erkölcsi törvények homályosak és ellentmondóak legyenek, hiszen állandóan módosítania és a mindenkori helyzethez alkalmaznia kell elveit."

„A papnak önkényes erkölcsre van szüksége, hogy ma áldását adhassa arra a cselekedetre, amelyet holnap megvetendőnek nyilvánít."

„Jaj a nemzetnek, amely reábízza polgárai nevelését."

Mégis eljött az az idő, midőn a gazdag polgárság gyermekei nevelését az Egyházra bízta, az erkölcsi nevelés szükségességére hivatkozva.

A XVIII. század filozófusai védelmükbe veszik a lelkiismereti szabadságot a türelmetlenség és a vallási üldözések ellen.

„Az üldözés nemcsak az evangéliumi szelídséggel és az emberiesség törvényeivel áll ellentétben — írja Diderot —, hanem az értelemmel és politikai józan ésszel is."

Am a papi rendről ezt mondja:

„Így lehetne meghatározni: néhány gazfickó által kezdeményezett összeesküvés az emberi nem szabadsága, boldogsága és nyugalma ellen."

E bírálat figyelemreméltó vonatkozása, hogy a filozófusok az Egyházzal és a papsággal szemben nemcsak az egyén és a társadalom, hanem a nemzet érdekére is hivatkoznak.

„Ha a pap érdeke összeegyeztethető lenne a nemzeti érdekkel — írja Helvétius —, a vallások támogatnának minden bölcs és emberséges törvényt."

Ez a feltevés ellentmond önmagának. Az egyházi testület érdeke mindig és mindenütt élesen elkülönül a közérdektől. A papi uralom, a régi zsidóktól fogva egészen a pápai államig, mindig megrontotta azt a nemzetet, amely alatta élt.

Diderot a Szent Bertalan-éjszakát nemcsak az erkölcs, hanem Franciaország érdekei nevében is elítéli. „Ez a szörnyű esemény — írja — hasznos polgárok tömegétől fosztotta meg Franciaországot."

Végül *Az apáca* szerzője így elemzi a pap helyzetét:

„Engesztelhetetlen harc folyik a szabadságra vágyó nép és a hatalomhoz ragaszkodó király között. A pap egyszer a király oldalán áll a nép ellen, máskor a nép oldalán a király ellen, ahogy éppen érdeke kívánja. Midőn megelégszik azzal, hogy az istenekhez fohászkodjék, olyankor közömbös számára a harc kimenetele."

A bírálat, amelyben a XVIII. századi filozófusok a teológiát, a metafizikát, az Egyházat, politikáját és erkölcsi színvonalát részesítették, hatalmas lépés az emberiség útján a Marx által megjelölt cél, az „ész kora" felé. Az ész korának eljövetele és ennek várt eredménye: az egész emberiség egyetemes boldogsága a XVIII. század filozófusainak tudatos célja.

Helvétius ezt írja:

„Ha elmondhatjuk, hogy az igazságosság az igazság testvére, akkor csak a természet lényegének és az ember valódi érdekeinek megismerésén alapuló törvények az igazán hasznosak. Minden olyan törvény, amely hazugságon, vagy koholt kinyilatkoztatáson alapul, szükségképpen káros. Nem

ilyen alapra fogja építeni a felvilágosodott ember a méltányosság elveit."

Rousseau, aki kimutatta a *Társadalmi szerződés*-ben, hogy a király nem isteni, hanem emberi jogon uralkodik, ezt írja az egyenlőtlenségről:

„... nyilvánvalóan ellentmond a természet törvényének, akárhogy is értelmezzük, ha a gyermek parancsol az öregnek, az ostoba irányítja a bölcset és maroknyi ember dúskálkodik a fölösleges javakban, miközben a sokaság a legszükségesebbet is nélkülözi."

A XVIII. század filozófusai az észszerű társadalomért és az észszerű államért harcoltak: ebben rejlik nagyságuk, koruk határain belül.

„Az igazi szabadság — írja d'Holbach — nem más, mint engedelmesség olyan törvények iránt, amelyek ellensúlyozzák az emberek természetes egyenlőtlenségét, azáltal, hogy egyaránt védelmezik a gazdagokat és a szegényeket, a hatalmasokat és az elhagyottakat, az uralkodókat és az alattvalókat. Ebből kitűnik, hogy a szabadság egyaránt javára szolgál a társadalom minden tagjának."

Ezek a gondolkozók, mint Engels mondta, az „eszményített polgári értelmet" hívják észnek.

„A francia forradalom megvalósította az «észszerű társadalmat» és az «észszerű államot» — — írja —, de az új intézmények csupán a multhoz képest voltak észszerűek, távolról sem abszolút értelemben."

Ma, midőn a reakciós polgári tudomány elkeni a felvilágosodás materialista jellegét, félreérthetetlenül meg kell mutatnunk, miben áll ez a materializmus.

A felvilágosodás gondolkozói *materialisták*, mert a világot az anyag mozgásával magyarázzák meg, semmi mással.

Materialisták ismeretelméletükben; azt vallják, hogy minden ismeret a valóságos világból ered az érzékelés útján.

Materialisták, mert a tudomány feltétlen értékét hirdetik.

Materializmusuk lényegében *humanista:* céljuk az ember boldogsága a társadalomban.

A materializmus különböző oldalai nem fejlődtek ki minden egyes képviselőjénél ugyanazzal a határozottsággal; egyikük sem juthatott túl történelmi helyzetén és a kor tudásának határain. Diderot a legkövetkezetesebb materialista közöttük.

Engels tanulságosan jellemezte a XVIII. századi materializmus és a társadalmi-politikai mozgalom kapcsolatának részleteit.

Kifejti, hogy valamennyi osztály közül elsősorban a polgárságnak állt érdekében a római katolikus egyház kiváltságai ellen irányuló harc. Több ponton került összeütközésbe a vallási intézményekkel. Először is érdekellentétben állt a feudalizmussal. Márpedig „ahhoz, hogy bármely országban meg lehessen indítani a feudalizmus ellen a részletekre menő támadást, előbb központi vallási szervezetét kellett lerombolni". Ezenkívül a polgárság felemelkedésével párhuzamosan bontakozott ki a nagy tudományos megújhodás.

„A tudomány fellázadt az Egyház ellen. A polgárságnak szüksége volt a tudományra s ezért csatlakoznia kellett lázadásához.

A jelt az egyetemek és a városi kereskedők adták meg. Hatalmas visszhangra kellett találniok — és találtak is — a falusi tömegekben, hiszen a parasztoknak még puszta létükért is mindenütt harcolniok kellett a világi és egyházi feudális földesurakkal."

Engels ezután rátér a három nagy döntő ütközetre, amelyben a feudalizmus elleni hosszú harc

összpontosult: a német reformációra, az angol forradalmakra és a francia forradalomra.

De az első két ütközetet vallásos jelmezben vívták meg.

„A nagy francia forradalom, a burzsoázia harmadik megmozdulása, elsőízben vetette el a vallási álöltözetet és kifejezetten politikai alapokra helyezkedett; új vonása az is, hogy csak az egyik küzdőfél, az arisztokrácia pusztulásával és a második küzdőfél, a burzsoázia teljes győzelmével ért véget."

Angliában a materializmus eleinte a kevesek meggyőződése volt, amely „tulajdonképpen maga is hozzájárult a polgárság vallásos érzületének megerősödéséhez". Új tanai „megbotránkoztatták a középosztály jámborságát"; mint filozófia, csak a műveltekhez és a felvilágosult, nagyvilági emberekhez kívánt szólni, nem érintette a vallást, amelyet elég jónak tartott a műveletlen tömegek, többek között a polgárság számára is. Hobbes-nak és követőinek materializmusa „arisztokratikus, ezoterikus tanítás maradt; a középosztály nemcsak mint vallásellenes eretnekséget gyűlölte, hanem gyűlölte polgárellenes politikai következményei miatt is".

A materializmus, mintán Angliából Franciaországba került, eleinte „egy arisztokratikus kisebbség meggyőződése maradt. Ám forradalmi jellege hamarosan megmutatkozott." A francia materialisták a vallás bírálatáról áttérnek a tudományos hagyományok és a politikai intézmények bírálatára. Megalkotják nagy művüket, az Enciklopédiát. Így válik a materializmus „az egész művelt francia ifjúság világnézetévé, így lesz a nagy forradalom kitörésekor az angol royalisták által alkotott elméletből a francia republikánusok és terroristák eszmei lobogója, az Emberi Jogok Kiáltványának ihletője". A Forradalom tette a materializmust a francia kultúra szerves részévé.

IV. A XVIII. század materializmusa és a modern materializmus.

A materializmust a XVIII. század természettudományai tették lehetővé. Ám ezek közül több majdnem teljesen hiányzott még. A kémia alig alakult ki. A fejlődéstudományok még nem is léteztek. A fajok evolúciójáról éppen csak kezdenek beszélni.

A XVIII. század materialistái nem is láthatták a természetet fejlődő egészként, hanem nagy gépnek tekintették, amely örökké körben forog és éppen ezért nincs is történelme. Engels ezzel kapcsolatban *metafizikus materializmusról beszél.* Ennek egyik sajátsága a *mechanisztikus* gondolkozásmód: szerinte a természet elsősorban a mechanika törvényeinek van alávetve. A XVIII. század filozófusai a természetet a mechanikán keresztül látták, mert ez volt koruk legfejlettebb tudománya.

Ezt a szemléletet alkalmazták a társadalom történetére is. A XVIII. századi materialisták nem látják meg az emberi társadalom fejlődési folyamatát. A középkor egyetlen hosszú éjszakának, a civilizáció teljes szünetének tűnik előttük. Úgy gondolták, hogy az egész mult „csak szánalmat és megvetést érdemel". Ehhez járul még, hogy történelemszemléletük nem materialista; általában úgy vélik, hogy az emberi cselekedeteket az eszmék vezérlik. Nem keresik az eszmék eredetét, megjelenésük okait. Mit sem tudnak a történelem tulajdonképpeni mozgatóerőiről.

Ezeket a gondolati korlátokat a XVIII. századi materializmus nem tudta áttörni.

Nézzük, milyen képet alkottak maguknak ők és tanítványaik, a forradalmárok, az eseményekről: itt is megnyilvánul történelemszemléletük fogyatékossága.

A XVIII. század filozófusai nem vették észre, hogy a feudális intézményeket a feltörekvő polgár-

ság szempontjából bírálják. Kritikájuk, mint láttuk, az Észre hivatkozott. Nem egyetlen társadalmi osztály, hanem az egész felszabadulni vágyó emberiség harcosainak tekintették magukat. Azt akarták, hogy a társadalmat és az államot az Ész alkossa újjá. Ezzel szemben a valóság az, hogy a francia forradalom a polgári társadalomhoz vezetett. Hatalmas haladást jelentett az emberiség történetében, de nem a burzsoázia az az osztály, amely önmagában az egész emberiséget is felszabadítja.

A polgári társadalom az osztályharc utolsó csatatere; nem szünteti meg az ember ember által való kizsákmányolását, de megteremti ennek anyagi és emberi feltételeit, a kapitalizmus lerombolására hivatott erőt. Igaza van Engelsnek: a történelem megmutatta, hogy az „Ész uralma", a XVIII. századi filozófusok jelszava, a burzsoázia uralmának felmagasztosítása.

„A XVIII. század nagy gondolkozói éppoly kevéssé jutottak túl a koruk által megszabott határokon, mint elődjeik."

A XIX. század folyamán a tudományos látókör kitágult a XVIII. századhoz képest. Kifejlődött a kémia és a biológia. A geológia és a darwinizmus megtanították a tudósokat arra, hogy a természet fejlődő egész, nem gépies örök körforgás. Mi már tudjuk, hogy mindennek történelme van: a naprendszernek, a földnek, a növényeknek, az állatoknak, az embernek és egyikük fejlődése sem áll külön, hanem beilleszkedik egyetlen hatalmas történelmi folyamat láncolatába.

A XIX. század első felében már nem áll a tudomány színvonalán az enciklopédisták materializmusa. Elkésett népszerűsítőit Marx és Engels *vulgármaterialistáknak nevezték*.

„A materializmus németországi népszerűsítői az 1850-től 1860-ig terjedő időszakban egyetlen tekintetben sem jutottak túl mestereik határain. A

természettudományok egész új fejlődésében egyszerűen csak új bizonyítékokat láttak a hit és a teremtés tana ellen: eszük ágában sem volt továbbfejleszteni az elméletet" (Engels: Ludwig Feuerbach II. fejezet).

A szaktudományok fejlődése teremtette meg a materialista elmélet továbbfejlesztésének feladatát. Hiszen a XVIII. század materialistái nem fejezték be művüket: nem alkalmazták következetesen a materialista szempontot a történelemre, a társadalom fejlődésének vizsgálatára.

Ezt a kettős feladatot oldotta meg Marx és Engels: az elsőt a *dialektikus materializmus*, a másodikat a *történelmi materializmus* megalkotásával. Ma bárki megtanulhatja *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának történetéből*, hogyan tette Marx és Engels ezt a két felfedezést, hogyan választotta külön a hegeli dialektika „ésszerű magvát", és milyen alapvető vonások jellemzik a dialektikus és történelmi materializmust.

Marx és Engels a XVIII. századi materializmus művét folytatta. Lenin ezt úgy fejezte ki, hogy „a dialektikus materializmus a materializmus korszerű formája". De Marx és Engels dialektikus módon fejlesztette tovább a felvilágosodás filozófiáját, vagyis egyben meg is haladta. A marxista dialektikus módszer nem állt meg a XVIII. századi materializmus határainál, amelyeket a tudomány akkori állapota elkerülhetetlenné tett. Elsőízben alkalmazta következetesen a materialista szempontot.

Egyedül a marxizmus oldotta meg ezeket a feladatokat, ezért kizárólagos örököse és folytatója a felvilágosodás filozófiájának. Nem is lehet másképp: a materializmus csak úgy állhat a modern tudomány színvonalán, ha dialektikus és csak egyetlen tudományos történelemszemlélet létezik: a történelmi materializmus, hiszen „egyedül alkalmazza

a dialektikus materializmus elveit a társadalmi élet jelenségeinek vizsgálatára, magának a társadalmi életnek vizsgálatára, a társadalom fejlődésének vizsgálatára."

E kiterjesztés következtében a társadalom történetének tudománya „a társadalmi jelenségek minden bonyolultsága ellenére... épp oly exakt tudománnyá lesz, mint amilyen a biológia: így válik lehetővé, hogy a benne felállított társadalmi fejlődéstörvények a gyakorlatban is beváltak." (Précis, 108. old.)

A gyakorlati alkalmazások összessége a tudományos szocializmus: „a szocializmus eddig az emberiség szebb jövőjéről szőtt álom volt, most tudománnyá lesz."

Marx és Engels többízben rámutatott arra, hogy a fejlődés a XVIII. század materialistáitól halad a szocializmus és a kommunizmus felé.

Az Anti-Dühringben Engels megállapítja, hogy „minden nagyobb polgári mozgalomnál mégis felfakadtak annak az osztálynak önálló megmozdulásai, amely a modern proletariátus többé vagy kevésbbé kifejlődött előfutára volt." Ezek a részben alaktalan osztálymegmozdulások visszatükröződnek elméletileg is. „A XVI. és XVII. században eszményi társadalmak utópikus leírásai, a XVIII. században pedig már kifejezetten kommunista elméletek. (Morelly és Mably.) Az egyenlőség követelését többé nem korlátozták a politikai jogokra, hanem kiterjesztették az egyének társadalmi helyzetére is, nemcsak az osztálykiváltságokat akarták megszüntetni, de magukat az osztálykülönbségeket is."[1]

Marx mondta, hogy a materializmus „polgáriasodása" a franciák érdeme; ez annyit is jelent, hogy

[1] Engels: Anti-Dühring. Szikra, Budapest 1948. 18. oldal.

a XVIII. századi materialisták központi érdeklődése az emberre irányul.

„Helvétius ugyan Locke-ból indul ki, de francia vonásokkal gazdagítja a materializmust. Elsősorban társadalmi vonatkozásában ragadja meg (lásd Helvétius: Az emberről). A fizikai képességek és az önszeretet, az élvvágy és a jól felfogott önérdek szerinte minden erköles alapja. Az emberek értelmi képességeinek természetes egyenlősége, a szellemi és az ipari haladás kapcsolata, az ember természetes jósága, a nevelés mindenhatósága, íme rendszerének főbb pontjai."

Később ezt írja Marx:

„Nem kell nagyon éleselméjűnek lennünk ahhoz, hogy megállapítsuk: a természetes jóság és az eredetileg egyenlő értelmi képességek, a tapasztalat mindenhatósága, a nevelés és a szoktatás szerepe, a külső körülmények hatása az emberre, az ipar nagy jelentősége, az élvezetekhez való jog egyenlősége: mindezek a materialista elvek szükségképpen a kommunizmushoz és a szocializmushoz vezetnek."

Ezt a kapcsolatot fejezi ki az elméletek történelmi összefüggése: Babeuf, Fourier közvetlenül a francia materializmusból indul ki. Helvétius tanítványa Bentham, Bentham-ből indul ki Owen, „az angol kommunizmus megalapítója". Ebben a formában ismeri meg a kommunizmust számüzetésének idején későbbi franciaországi népszerűsítője, Cabet.

Bár a francia materializmus sajátos vonása a társadalmi élet jelentőségének kiemelése, itt sem ismerik még fel a társadalom fejlődéstörvényeit. Ugyanezt mondhatjuk el az utópista szocializmus legnagyobb képviselőiről: Saint-Simon-ról, Fourierről, Owen-ről.

Engels ezzel kapcsolatban kiemeli a filozófusok és az utópisták alapvető rokonságát. Egyikük

sem ismeri fel, hogy osztályt képvisel. A filozófusok nem ismerik fel, hogy a polgárságot képviselik. Az utópisták nem ismerik fel, hogy a proletariátust képviselik.

Mindketten az egész emberiséget akarták felszabadítani. Mind az utópisták, mind a filozófusok a tiszta értelem és az örök igazságosság nevében gyakorolják bírálatukat és terjesztik elő reformjaikat. Ám Engels helyesen jegyzi meg, hogy egész világ választja el a XVIII. századi filozófusok és a XIX. századi utópisták „értelmét" és „örök igazságosságát". Közben ugyanis kifejlődtek a polgári világ ellentmondásai, nyilvánvalóvá lett zűrzavara. „A filozófusok nagyhangú ígéretei után a Forradalom diadalából kialakuló politikai és társadalmi intézmények kiábrándító és elkeserítő torzképekként hatottak."

E világ ellen emelnek vádat az utópisták. Fourier egyenesen lángeszű bírálatot gyakorol fölötte. De ugyanakkor azt hiszik az utópisták, hogy „a filozófusok elvein alapuló polgári világ" épp oly észszerűtlen és igazságtalan, mint a feudalizmus és a többi megelőző társadalmi forma, hogy „a tiszta értelem és a tökéletes igazságosság csak azért nem kormányozta eddig a világot, mert nem fedezték fel őket" és „ha eddig nem akadt lángész, aki megtalálta volna az igazságot, most sem a történelmi fejlődés eredményeképpen, hanem puszta véletlenből született meg az az ember, aki felfedezte és hirdeti. 500 évvel ezelőtt is születhetett volna s ezzel a tévelygés és a szenvedések ötszáz küzdelmes esztendejétől kímélte volna meg az emberiséget."

Homályban maradtak még a történelem mozgatóerői, a társadalom fejlődéstörvényei, a társadalmi kérdések keletkezésének és megoldásának módja. Világosságot itt csak a történelmi materializmus teremtett. Ez a tudományos módszer új

megvilágításba helyezte az egész történelmet, a társadalmi kérdés keletkezését és megoldását is. Engels kimutatta, hogy az utópista szocializmus szükségszerű volt a termelés és az osztályharc alacsonyabb fejlődési fokán; a további fejlődés tette lehetővé a tudományos szocializmus megalapítását.

A marxista tudományos szocializmus lehetővé teszi, hogy az ember ne csak a természetet, hanem saját sorsát is tudományosan megismerhesse.

Az Ész által kormányzott társadalom problémája is észszerű megoldásra talál. Marx és Engels óta tudjuk, mi akadályozza meg az Ész uralmát a társadalomban: nem más, mint az ember ember által való kizsákmányolása. Az Ész uralmának feltétele a kapitalizmus megszüntetése; egyetlen társadalmi erő alkalmas erre a feladatra: a proletariátus; egyetlen eszközt használhat csak: a hatalom megragadását forradalmi úton.

Addig az „Ész" csupán egy reá még nem érett társadalom hamis nimbusza. Az új forradalom után észszerű terv szerint fogják irányítani az emberek a társadalmat és az emberiség átlép majd „a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába."

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának történetéből megtudjuk, hogyan tette lehetővé a Lenin és Sztálin által az új körülmények között alkalmazott marxizmus a szocializmus megvalósítását a földgömb egyhatodrészén.

Ezzel adva vannak az ékesszóló XVIII. századi filozófusok eszményének, az emberi egyetemességnek észszerű megvalósítási feltételei. A filozófusok az egész emberiséget akarták felszabadítani, nem csupán egyetlen társadalmi osztályt. Az emberiség uralmát akarták; a burzsoázia uralma következett be. Marx és Engels ismerte fel, hogy az egész emberiség felszabadításának feltétele a proletariátus felszabadítása. A proletárforradalom és a szocia-

lizmus felépítése után a valóban emberi társadalom többé nem elvont fogalom, hanem valóság az *osztálynélküli társadalom* alakjában.

V. *A materializmus és a burzsoázia*

Amint a forradalmi proletariátus komolyan fenyegető hatalommá vált, a burzsoázia visszaemlékezik arra, milyen fontos szolgálatot tett egykor az Egyház és a vallásos hit a fennálló rend ügyének. Elhagyja forradalmár őseinek filozófiáját.

„A francia és a német burzsoázia számára nem maradt más hátra — írja Engels — mint hogy hallgatólagosan cserbenhagyja a szabadgondolatot, mint ahogy a tengeribeteg fiatalember lopva elejti a meggyujtott szivart, amelyet hetykén magával hozott a fedélzetre. A „szabad szellemek" sorra jámbor külsőt öltöttek, tisztelettel kezdtek beszélni az Egyházról, dogmáiról, szertartásairól és alkalmazkodtak is ezekhez, amennyire éppen elkerülhetetlen volt. A francia polgárok kezdték megtartani a pénteki böjtöt, a német polgárok izzadva figyeltek templomi törzshelyeiken a végeérhetetlen protestáns egyházi beszédekre. Nem értettek többé egyet a materializmussal. ‚Die Religion muss dem Volk erhalten werden' — mondták —, meg kell hagynunk a vallást a nép számára, máskép nem menthetjük meg a társadalmat a teljes, végső pusztulástól."

Franciaországban, különösen a kommün óta, a reakciós polgárság tervszerűen „feledkezik meg" a materializmusról. Modern materializmus, marxizmus? Egészen a legutóbbi évekig a filozófiai kézikönyvek és lexikonok a „dialektikus materializmusnak" még létezését sem említik.

Csak a vulgármaterializmusról, illetőleg a pozitivizmusról tudtak. Ezeket a tanokat cáfolták „diadalmasan" az egyetemeket egyre inkább benépesítő

reakciós filozófusok. Ugyanakkor a tudomány megvetését és többé-kevésbé misztikus szemléletet terjesztettek a művelt ifjúság körében, nehogy az ő. n. „magukra maradt elitek" sorsára jusson, amelyekben a reakciós történetírás a Forradalom sikerének döntő tényezőjét látta.

Sajnos, nem lehetett az enciklopédistákat egyszerűen száműzni az iskolák tantervéből. Így hát azt a módszert alkalmazták velük szemben, amelyet Diderot ír le *Les Bijoux indiscrets* című művében. Ollókkal és borotvákkal felszerelt törpékhez hasonlóan vagdalták a nagy emberek fejeit, hogy saját ízlésükhöz idomítsák őket.

„Emlékszem, hogy egyikük — egy nő — visszakövetelte orrát és kifejtette, hogy e tagja nélkül nem jelenhetik meg a társaságban.

„Úgyan kedvesem, — felelte a törpe — félrebeszél! Az orr, amelyet visszakíván, valójában elcsúfította. Hosszú volt, hosszú . . ."

Ez a hosszú orr, amelytől buzgólkodva meg akarták fosztani az enciklopédistákat, nem volt más, mint a *materializmus*. A szemelvényes kiadások letompították az eredeti művek élét, a XVIII. századi filozófusokról írt könyvek elfelejtették megmondani, hogy materialistákról szólnak.

Jellemző módon az ateizmus türelmetlen apostolainál, akikről már beszéltünk, ugyanezt a magatartást találjuk. Bayet professzor nemrég megjelent könyvében a XVIII. századból csak éppen a materializmust felejtette ki.

Amint kiélesedtek az imperialista korszak ellentmondásai, a kapitalizmus kiadta a jelszót: *misztika kell a népnek*. A náci fasizmus bebizonyította, hogy még több misztikára és még kevesebb értelemre van szüksége, mint a régi vallásoknak.

A kapitalista oligarchák számára nem képzelhető el nagyobb veszély, mint hogy a munkások megismerik a történelem törvényeit. Ezért akarja

kiirtani a fasizmus ennek az ismeretnek birtokosait, a marxistákat, ezért helyettesíti a marxista tanítást a *fajelmélettel*. Nincsenek osztályok, mondja, csak *fajok* vannak, nincs *osztályharc*, csak a *fajok harcolnak egymással*. Ez durva hamisítás. Nyilvánvaló, hogy a faj fogalma az osztályharcról akarja elterelni a figyelmet.

Elemi tudományos műveltség is elegendő annak megállapításához, hogy fajok, fajok közötti küzdelmek nem léteznek. Ám a fajelmélet hivatalos képviselője, Rosenberg, éppen ezért azt hirdeti, hogy nem szabad kutatni, mi is a faj; szerinte a fajok és a fajok közötti harc megismerésünk végső határát képezi; „ezen nem juthatunk túl" — mondja. A „fajon alapuló állam" tűzzel és vassal akadályozza meg, hogy túl lehessen jutni a fajon és rendszeresen szervezi meg az *obskurantizmust*. A demokratikus szabadságjogokkal együtt a tudománynak is el kell tűnnie, hogy átadja helyét a misztikának. A kapitalizmus fellázad a tudomány ellen.

Ez a misztika arra való, hogy az embereket a mesterséges tudatlanság, a határtalan hiszékenység állapotába helyezze. Vakon engedelmeskedő emberek kellenek, ám ugyanakkor olyanok, akik alkalmasak a háborúra. Ezért vad gyűlöletre nevel ez a misztika, nem valami szellemies párlatról van szó; a vér szagával kell mindent betöltenie. A nevelést új emberfajta *kitenyésztése* helyettesíti. A rendszer számára a *robotember* az eszményi ember; az *arja* csupán kirakatbábunak való. A faji lélek, a „*Rassenseele*", amelyet a nácik be akarnak oltani az emberekbe, nem más, mint rabszolgalélek és arra jó, hogy az ember minél hasonlóbbá váljék a *robot*-emberhez. Annyi pótszer után a német nagytőke most lélekpótlékkal kísérletezik.

Sötétségbe akarja borítani azt az országot, amelyben a francia felvilágosodás hatására kialakult a német felvilágosodás, az *Aufklärung*. Ez a

szó a német klasszikus filozófia és irodalom legnagyobb neveit idézi emlékezetünkbe, Kanttól és Goethetől Hegelig. Goethe mindig *több fényt* akart: ezek voltak utolsó szavai. A nácik *minél kevesebb világosságot és minél több sötétséget* akarnak. Így az *Aufklärung* nagy gondolkozóit is elhaligatják, vagy durván meghamisítják.

A forradalmi polgárság materialista volt. Szüksége volt a tudományra, vele együtt lázadt fel az Egyház ellen. Ma a proletariátusnak van szüksége a tudományra: ezért szövetkezik vele.

A XX. századi burzsoázia viszont azt hirdeti, hogy vallás kell a népnek. A rothadó kapitalizmus a misztika legbarbárabb formáiban, a vér és a faj misztikájában keres menedéket, újra sötétséget akar a lelkekben, hogy megmentse önmagát.

Rosenberg jól tudja, miért kell megtiltania a faj fogalmának feszegetését: kiderülne, hogy nem a „szőke, kékszemű, magastermetű árjáról", hanem a kapitalista oligarchia hazátlan esőcselékéről van szó. Németországban az a Hitler hirdeti a szőke, kékszemű, magastermetű árját, aki se nem kékszemű, se nem szőke, se nem magastermetű, még csak árja sem, egyszerűen azért nem, mert ilyesmi nem létezik. Ám Mussolini is a nagy északi árja faj nevében beszél és a japán kapitalisták is fajelméletet üznek.

A fasizmus nem helyezheti érvényen kívül azt a törvényt, hogy a lét határozza meg a tudatot. Hiába árasztja el XX. századi emberek tudatát a X. századi emberek életformájának színvonalán álló mesékkel, a XX. századi valóság törvényei ellen mit sem tehet. Hiába akarja az ipari proletariátusra a régi germánok lelkiségét erőszakolni; a munkások életformája: a kapitalista kizsákmányoltatás újjászüli proletárforradalmi öntudatukat, mindaddig, amíg meg nem szűnik. A fasizmus kíméletlen erőszakossága éppen onnan ered, hogy

a lehetetlent akarja megvalósítani. De ez a kíméletlenség gyengeségének jele, önmaga ellen fordítja a dolgozó tömegeket, annál inkább, minél élesebben kifejlődnek a kapitalizmus ellentmondásai, amelyeket a fasizmus nem old meg, hanem, ellenkezőleg, súlyosabbá tesz.

Hitler és cimborái megvalósították a földi poklot a nagytőke érdekében. De a nyomor és a háború ellen tiltakozó, megkínzott tömegek ezúttal nem az egektől várják a segítséget.

A materializmus, miközben a fennálló rendet féltő polgárság elfordult tőle, érintetlenül élt a francia nép széles rétegeiben. A forradalmi proletariátus élcsapata elsajátította a modern materializmust, a dialektikus és történelmi materializmust, amely a *Bolsevik Párt története* szerint „a kommunizmus és a marxista párt elméleti alapja".

Egyedül a kommunista pártok marxista pártok. A II. Internacionále pártjai nyíltan megtagadják a dialektikus materializmust, pedig nélküle — láttuk — történelmi materializmus sincs. Mivel egyedül a történelmi materializmus lehet csak a politikai akció tudományos alapja, ezért egyedül a mi pártunk tevékenysége alapul a tudományon. A mi pártunkban nem lehet szó arról, hogy döntő pillanatokban a legkülönbözőbb eredetű véleményeket kell összeegyeztetni és összehangolni. A mi pártunk elhatározásai a tényeknek és a néptömegek érdekeinek elemzése alapján határozzák meg a cselekvést. A mi tudományunk hosszú fejlődés eredménye és e fejlődés egyik legdöntőbb szakasza a felvilágosodás filozófiája volt. Ezért vagyunk örökösei és folytatói.

S még egy más ok miatt is. Egyedül a mi pártunk végzi el módszeresen azt a munkát, amely a XVIII. században az enciklopédistákra hárult. Egyedül a mi pártunk terjeszti a tömegekben a gazdasági, társadalmi és politikai kérdések tudo-

mányos ismeretét. A többiek, egyetlen kivétel nélkül, nem nevelni akarják a tömegeket, hanem, Descartes szava szerint, „egy kevés rezet és üveget kínálnak nekik aranyként és gyémántként". S ez még a legjobb eset.

Ugyanakkor egyedül a mi pártunk védi következetesen a tudományt az obskurantizmussal szemben; ezért rokonszenveznek velünk a francia tudomány és irodalom legjobb képviselői. A többiek nemcsak politikai téren engednek az agressziónak, hanem leteszik a fegyvert az obskurantista misztika előtt is. Nem hiába győzött München szelleme, a szellem is megélte a maga Münchenét.

A gyáva és szolgalelkű miszticizmus kifejezi egy osztály hanyatlását, amely már régen nem forradalmár. A kommunista párt, a társadalom élenjáró erőinek pártja, *a harcos értelem* pártja. A mi pártunkban él a legfranciább szellemiségnek, az enciklopédisták szellemiségének folytonossága. Igazi követőik vagyunk: örökségük pártunk kezében kibővül, eleven és cselekvő erővé lesz.

George Politzer
a filozófia rendes tanára.

A FRANCIA FORRADALOM ÉS A TUDOMÁNYOK[1]

A francia forradalom mélységesen kihatott minden emberi dologra, így a tudományokra is. Ha nem is történt a rövid forradalmi időszak folyamán különösen számos és jelentős tudományos felfedezés, a Forradalom elsősorban megvalósította a kutatási intézmények és a tudományos oktatás új szervezetét, másrészt kapcsolatot teremtett a tudományok és a nemzet érdekei között, harmadsorban pedig felszabadította a tudományos gondolkodást.

A modern természettudományok fellendülése három évszázaddal előbb kezdődött, az ipari és kereskedelmi burzsoázia kifejlődésével egyidejűleg és az egész feudális korszakon végighúzódó hosszú tespedésre következett. A XV. század arab orvosai, koruk legkiválóbb természettudósai, még nem haladtak túl azon, amit már az ókori emberek is tudtak, például a tizennyolc századdal előbb élt Aristoteles. A keresztény országokban a helyzetet még rontotta az egyház befolyása: a szerzeteseknek nagy szerepük volt az antik kultúra megőrzésében, de szinte semmit sem tettek hozzá. Ha egyáltalán beszélhetünk ebben a korban haladó természet-

[1] A francia eredeti címe: La revolution française et les sciences. Megjelent a Cahiers du Communisme 1939 júliusi számában.

tudományról, csak az alkimisták jöhetnek számításba, de ezek titokban dolgoztak, nehogy varázslás gyanújába kerülhessenek. A feudális társadalomnak nem volt szüksége tudományokra.

A XV. század végétől kezdve a helyzet másképp alakult. A polgárság meggazdagodásának alapjai: a nagy hajóutak, messzi országok felkutatása mind pontos csillagászati méréeljárásokat kívántak meg és alkalmat adtak az első csillagászati távesövek elkészítésére. Az egzótikus országokból nagyszámú, addig ismeretlen állatot és növényt hoztak, részint érdekességként, részint, mert valami hasznukat remélték; ugyanakkor a nagyítóüvegek egy másik alkalmazása, a kis mikroszkópok, megnyitották a tudományos vizsgálódások számára a parányi élőlények világát: mindez rövid időn belül a természettudományok hatalmas fellendülésére vezetett. Az alkimisták tanulmányai az új ipari gyakorlatban alkalmazható eljárásokat szültek: gondoljunk például az arany fonesorozására, amelynek XVI. századi felhasználása az amerikai spanyol gyarmatokon megvetette a spanyol király gazdagságának alapját.

A renaissance tudományos mozgalma a XVI. században indul meg, a következőkben bontakozik ki teljesen. Az új tudományok, különösen a csillagászat szükségletei alakítják ki a matematikát. A szaktudományok eredményei új gondolkozási formákhoz vezetnek. Hadd idézzünk kapásból néhány nevet: Gutenberg, Rabelais, Galilei, Descartes, Pascal, Newton. A fizika csak a XVII. század óta lett igazi tudomány. Egyetemeket, múzeumokat, állatkerteket és növénytani intézeteket alapítanak Európa számos városában. A tudósok társaságokba tömörülnek és itt közlik egymással felfedezéseiket.

A XVIII. században mindezt továbbfejleszti a burzsoázia egyre nyilvánvalóbb gazdasági hatalma. Az állattan és növénytan eddig fejlődött

már, hogy tapogatózva fel lehet állítani az élőlények rendszerét, amely mai ismereteinknek is alapjául szolgál. Végül a kémia igazi tudománnyá alakul és kibontakozik az alkimisták zavaros fogalmaiból. Nagyvonalú tudományos szintézisek készülnek. Buffon, még határozatlanul ugyan, felállítja az élet fejlődésének első elméletét. Az enciklopédisták koruk valamennyi ismeretének összegyűjtésére és értelmezésére törekednek, elérkezett az idő a materialista filozófiák kifejlődése számára. Mindezek iránt már széles közönség érdeklődik: a nemesség és a polgárság felvilágosodott köreiben sokan foglalkoznak szenvedélyesen fizikával és a többi természettudománnyal; fűvészkednek, különösen a Rousseau-rajongók; a jó társaság fizikai tanfolyamokra jár, pl. Nollet abbéhoz, aki elektromossággal és más érdekes jelenségekkel végez kísérleteket. Lavoisier, a jómódú birtokigazgató felfedezése veti meg a modern kémia alapját.

Nemcsak a politikában, hanem tudományos téren is időszerűvé vált a dolgok új rendezése a francia forradalom előestéjén. A tudományos intézmények nem voltak elegendők az új szükségletek ellátására és elmaradott jellegük akadályozta a tudományok fejlődését, ahogyan a politikai intézmények elmaradott jellege hátráltatta a gazdasági kibontakozást.

Találunk pl. Párisban egy Királyi Állatkert nevű, XIII. Lajos által alapított intézményt. Itt elevenen őrizték messzi országok érdekes állatait és növényeit. Az Állatkerthez tartozott az úgynevezett Királyi Természetrajzi Gyűjtemény; itt ugyanezekből az országokból való példányokat helyeztek el és osztályoztak. Működtek ugyan az említett intézmények keretében jó természettudósok, de túl kis számban voltak egyre növekvő feladatukhoz képest. Ehhez járult még, hogy az Állatkert irányítását a király természetesen udvaronczai közül kinevezett

felügyelőre bízta. Megtörtént, hogy a felügyelő jó természettudós volt: például Buffon gróf esetében elég hosszú időn át. De Buffon 1771-ben elhagyta állását és egymásután két tehetségtelen, tudatlan ember követte: Angivilliers gróf és La Billarderie gróf. Helytelen útra vezették az Állatkert és a gyűjtemény fejlődését: nem annyira az exakt tények szemléltetése, mint inkább a nagyvilági, bámészkodó sétálóközönség gyönyörködtetése lett a cél; pl. habozás nélkül megmásíttattak egyes növényeket és állatokat, hogy kellemesebb látványt nyujtsanak.

Az Állatkert természettudósai érezték, hogy valami nincs rendjén; de csak 1789-ben tudták megindítani a maguk kis területén a forradalmat, amely az Állatkertnek Nemzeti Természetrajzi Múzeummá való átalakításához vezetett. Valóságos kihívás adott erre alkalmat: meg kellett védeniök két munkatársuk kenyerét. 1789 júliusában takarékossági ötletek kidolgozásával bízták meg a pénzügyi bizottságot, amely, a régi rossz példát követve, megvizsgálta az állatkerti költségvetést és két szakértői állás eltörlését indítványozta, pedig ez amúgyis kevés volt. Az egyik veszélyeztetett állást a híres Lamarck, a fejlődéselmélet későbbi megalapítója töltötte be. Az érdekeltek a Nemzetgyűlés előtt tiltakoztak és utaltak arra, hogy okosabb lenne a teljesen fölösleges felügyelői állás eltörlése és nagyobb megtakarítást is eredményezne, hiszen a felügyelő évenként nem kevesebb mint 8000 livre fizetést kapott. Az állatkerti természettudósok engedélyt kértek arra, hogy reformtervezetet készítsenek intézetük átalakítására. 1789 augusztus 5-én összegyültek a terv kidolgozására és, bár a felügyelő megjelent a király képviseletében, mégis maguk közül választottak elnököt a kiváló zoológus, Daubenton személyében. A második ülésen La Billarderie felügyelő nem mert többé beszélni; a harmadik üléstől kezdve nem mert többé megjelenni. A természet-

tudósok egymásközött maradtak és megküldték az illetékeseknek a kidolgozott tervezetet, ami ott egy ideig elakadt. Csak a Konvent rendelte el megvalósítását 1792 júliusában. Így alakult meg a Nemzeti Természetrajzi Múzeum. Itt nem volt többé kinevezett felügyelő: megszüntették az egyenlőtlenséget, amely eddig az állatkerti természettudósok között fennállt; valamennyien egyaránt professzori címet nyertek. Magukat egészítették ki ezentúl választás útján és maguk közül választották igazgatójukat. A tananyagot megháromszorozták: a már 1789 előtt fennálló három tanfolyamhoz, a kémiaihoz, növénytanihoz és anatómiaihoz hét továbbit csatoltak: nevezetesen állattant, összehasonlító anatómiát, ásványtant, geológiát stb. A múzeum a bámészkodók sétahelyéből igazi tudományos intézménnyé fejlődött. Résztvett a köznevelés munkájában, amelynek a Konvent oly nagy jelentőséget tulajdonított, azonkívül megbízták természetrajzi gyüjtemények megszervezésével a megyék újonnan alapított központi iskolái, a mi „lycée"-ink ősei számára.

Látjuk, a Múzeum keletkezéséhez vezető reformot a Konvent valósította meg. A nagy forradalmi akció szakaszait figyelhettük itt meg kicsiben, az állatkerti természettudósok többéves harcát a királyi felügyelői hatáskör ellen. Az eredmény jelentékeny hasznára vált a természettudományoknak. Ám itt sem fukarkodtak rágalmaikkal a forradalom elvi ellenségei. Hanotaux művében, a *Francia Nemzet Történetében* Caullery nem átallotta azt írni, hogy „nem a forradalmon múlt", ha a természettudományok nem pusztultak el. Most látjuk, hogy valójában a legnagyobb szolgálatokat tette nekik.

Ugyanez a szerző azt is szemére veti a forradalomnak, hogy megszüntette az *Académie de Sciences*-t, az Ancien Régime egy másik intézményét, amelyet még Colbert alapított 1666-ban. A Konvent valóban hozott 1793 augusztus 8-án egy

rendeletet, amely feloszlatta az összes akadémiákat, irodalmi és tudományos társaságokat; könyvtáraikat és gyűjteményeiket a közvagyonhoz csatolta. De el kell ismernünk, hogy ezt a rendszabályt eléggé megmagyarázza az *Académie de Sciences* multja és szervezete. Tagjainak nem voltak egyenlő jogaik, sőt különböző osztályokba voltak sorozva, ezek közül néhány még felszólalási joggal sem járt. Az Ancien Régime alatt az első osztály működvelő nagyurakból, a király által kinevezett udvaroncokból állt; csak ezek lehettek elnökök vagy alelnökök. A forradalom eltörölte az akadémiát és jól tette. Különben 1795-ben újjászervezték a mai *Institut de France* alakjában, az új és egészségesebb alapokon nyugvó Természettudományos Akadémiával együtt.

De a tudományos élet régi keretei nem elégítették ki többé az élet-halálharcban álló és mindenféle kérdéssel szembekerülő új rendszer szükségleteit. Katonai szempontból salétromra volt szüksége; új ágyúöntési eljárások, új fegyverek kellettek, tökéletesíteni kellett technikai felfedezéseket, amelyek egyszer már beváltak a gyakorlatban, például a katonai léghajózást és a Chappe-féle optikai távirót. A kereskedelem szükségletei a súly- és mértékrendszer egységesítését követelték, általános érvényre emelték a tizes rendszert, új mértékrendszert teremtettek. Maga a méter meghatározása, amely a földgolyó nagyságviszonyain alapult, új csillagászati mérőeljárásokat kívánt meg. Ezek és még más kérdések a kutatások egész sorozatához vezettek. Itt csak a súly- és mértékrendszer egységesítésének munkájáról akarok beszélni.

Ezt az egységesítést 1789-ben számos panaszfüzet követelte, hiszen a különböző vidékeken különböző mértékegységek viselték ugyanazt a nevet, sőt, bizonyos egységek nem a tizes rendszer szerint osztódtak, és ez bonyolulttá tette a számításokat.

Mindez sok bizonytalanságra és időpazarlásra vezetett a kereskedelemben. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés már 1789-ben elfogadott egy egységesítési tervezetet. Arra törekedtek, hogy a reform ne korlátozódjék a francia határokra (ugyanezt az egyetemességi igényt fejezte ki az Emberi Jogok Kiáltványa is), sőt, ezért olyan mértékegységeket akartak választani, amelyeknek meghatározása minden ember számára egyaránt érvényes. Egy bizottság, amelynek a nagy Borda, Lagrange, Laplace, Monge és Condorcet voltak tagjai, alapegységül a negyvenmilliomod földi meridián tízmilliomod részeként definiált métert vette. Az 1791 március 30-i törvény elrendelte a szükséges csillagászati műveleteket, elsősorban Dunquerque és Barcelona szélességi különbségének megállapítását. Ezt a munkát két csillagász: Décambre és Méchain 1792-től 1799-ig végezte el. A III. évi germinal 18-i törvény, anélkül, hogy megvárta volna ennek az eljárásnak befejezését, meghatározta a méterrendszer valamennyi egységét és Lefèvre—Gineau fizikus megállapította a kilogramm viszonyát a különféle használatos súlyegységekhez. A munka befejezése után a direktórium felhívhatta az összes civilizált nemzeteket, hogy vegyenek részt a rendszer végleges felállításában. Ebben az időpontban csatlakozott Spanyolország, Dánia, Sardinia, Toscana és az olasz testvérköztársaságok. Tudjuk, hogy azóta a világ majdnem minden nemzete átvette a méterrendszert használhatósága miatt s így siker koronázta a forradalmároknak azt a vágyát, hogy az egész emberiség számára dolgozzanak.

Mindez a tudománynak a közjó iránti érdeklődését mutatja. A polgári, ipari fejlődésnek technikusokra is volt szüksége. Így alapították meg 1794-ben egyrészt az Ecole centrale de Travaux Publics-et, amely később az Ecole Polytechnique nevét vette fel és sok kitűnő tudós, katonatiszt és

mérnök került ki belőle, másrészt a Conservatoire des Arts et Métiers-t.

Ez utóbbi intézmény gép- és munkaeszközgyűjteményének magja az a gyűjtemény volt, amelyet a híres Vaucanson tervező a királyi kormányzatnak hagyott örökségül. Miután különböző hozzájárulásokkal gyarapodott, a Konvent a III. évi vendémiaire 12-én alapító határozatában a Conservatoire des Arts et Métiers-nek adományozta. A határozat szövege szerint a feltalált vagy tökéletesített eszközök és gépek eredeti példányait a Konzervatóriumban kell elhelyezni és ugyanott magyarázó előadásokat kell rendezni a tudományok és mesterségek szempontjából hasznos szerszámok és gépek szerkesztéséről és használatáról. Ebből a célból három demonstrátort és egy rajzolót helyeztek oda, gépészmérnökök kis gyakorlati iskolájával együtt. Láthatjuk, milyen közvetlen érdeke fűződött ehhez az alapításhoz a hatalmon lévő burzsoáziának és a születő proletariátusnak.

Említsünk meg néhány, részben vagy teljesen tudományos célból alapított intézményt: a *Mértékhivatalt*, a *Bibliothèque Nationale*-t, az *Ecole Normale Supérieure*-t, több orvosi főiskolát. A tudományos oktatás kifejlesztésére irányuló törekvés a középfokú oktatás szervezetét is áthatotta. A megyék központi iskoláiban több helyet kaptak a konkrét tudományok, mint az Ancien Régime kollégiumainak tantervében, ezzel szemben csökkent a latin és a görög jelentősége. Már láttuk, hogyan szervezték meg a Múzeum közreműködését a konkrét tudományos oktatásban. Felszólították, hogy készítsen gyűjteményeket a központi iskolák számára. S még ezek után azzal rágalmazzák a forradalmat ellenségei, hogy kijelentette: nincs szükség tudósokra. A köztársaságnak szüksége volt tudósokra, hiszen irányító osztályának, a polgárságnak szüksége volt rájuk; s ezt a tények bizonyítják.

Ne felejtsük el, hogy a tudományos alapítások idején a Forradalom válságos helyzetben volt: háborút kellett viselnie egy koalíció ellen, hátában a vendée-i és girondista felkelőkkel. De a montagnard-ok által irányított Konvent higgadt biztonsággal katedrákat, gyűjteményeket, könyvtárakat alapított. Annyire igaz az, hogy a néphatalom a legnagyobb veszély közepette sem téveszti szem elől a tudomány és a művelődés szempontjait. E példát követte az 1871-es kommün, az 1918-as szovjet hatalom és a spanyol kormány három harcos éve.

A Forradalomnak gyakran szemére vetik ellenségei a nagy kémikus Lavoisier halálát. Igaz, ez minden bizonnyal vesztesége volt a tudománynak. De ne felejtsük el, hogy Lavoisier nemcsak kémikus volt, hanem mindenekelőtt a királyság gazdasági igazgatója s ebben a minőségében keményen sanyargatta a népet. És másrészt hány igen kiváló tudós töltött be fontos tisztségeket: Monge, a matematikus, miniszter volt; két kémikus: Fourcroy és Guyton de Morveau a Konvent tagjai: élvonalbeli tudósok, mint pl. Lagrange, Berthollet, Vauquelien, Haüy, Jussieu, Brogniart, Lacépède és sokan mások hűségesen szolgálták a köztársaságot. Bichat-t, az anatómust 20 éves korában nevezte ki a Konvent a párisi orvosi főiskola professzorává és ez a választás annyira szerencsés volt, hogy Bichat még hátralévő rövid életében teljesen új alapokra fektetett több tudományt. Külön említsünk meg három nagy természettudóst: Lamarck-ot, Cuvier-t és Geoffroy Saint-Hilaire-t. Láttuk, hogy az első 1789-ben másodrangú állást töltött be a Királyi Állatkertben és még ezt a megélhetését is veszélyeztették. A Forradalom nevezte ki múzeumi professzorrá, a Forradalom teremtette meg lángeszű alkotómunkájának anyagi feltételeit. A sokkal fiatalabb Cuvier-t és Geoffroy Saint-Hilaire-t ifjú koruk ellenére helyezte a Konvent a Múzeum ka-

tedráira. Ez a három természettudós szabta meg a XIX. század elejének egész tudományos fejlődését. Ha csak azt vesszük tekintetbe, hogy egyedül az élettudományok terén kétéves fennállása alatt professzorrá nevezte ki a forradalmi kormányzat ezt a három embert és Bichat-t, el kell ismernünk, hogy nagy szolgálatot tett a biológiának.

Igazságtalanságot követnénk el, ha elfelejtenénk, hogy amint anyagilag a Forradalom tette lehetővé Lamarck és Geoffroy Saint-Hilaire számára a későbbi fejlődéselméletek kifejlesztését, a Forradalom teremtette meg ennek erkölcsi feltételeit is. Tudományos és objektív értelemben az élő fajok evolúciójának elmélete, mai meggyőződésünk szerint az emberi szellem egyik legszebb és legszilárdabb vívmánya, lehetővé vált már a XVIII. század folyamán, hiszen ekkor elég adat gyűlt már össze az állati és növényi életformákról. Buffon határozatlan körvonalaiban, Diderot a maga teljességében sejtette meg ezt a gondolatot. De túlságosan nyilvánvaló volt ellentéte a fennálló renddel és a vallási előítélettel. Buffon a Sorbonne teológiai karának intelmére visszakozni kényszerült. Midőn Lamarck 1809-ben szilárdabb tudományos alapot adott ugyanennek az elméletnek, még mindig sok társadalmi ellenszenvbe, makacs értetlenségbe ütközött. De legalább nem állt szemben egy hivatalos hatalommal, amely személyes biztonságában fenyegethette volna. Közben ugyanis a francia forradalom kivívta a gondolatszabadság győzelmét.

A francia forradalmat az ész hatalmának jegyében vitték véghez. Kiszabadította a tudományokat egy meghaladott társadalmi rendszer bilincseiből, egyetlen törekvésben egyesítette a tudományt és a nemzetet. Napjainkban a fasiszta reakció egyszerre, egyforma szenvedéllyel teszi kérdésessé a tudomány értékét és 1789 eszméit: ime egy haldokló világrend gyengeségének bizonyítéka.

Amint a nagy francia forradalom idején, ma is diadalmaskodni fog a multnak akadályain a tudomány és a nép egységfrontja, meg fogja valósítani nagy forradalmáraink álmát az emberi testvériségen, a szabadságon, a tudományon alapuló társadalomról.

Marcel Prenant
a Sorbonne tanára.

A FRANCIA FORRADALOM ÉS A SZÉPMŰVÉSZETEK[1]

A francia forradalom százötvenedik évfordulójának szerény megünneplése nem különbözik módszerében a hasonló történelmi megemlékezésektől. A művészi dokumentumok segítségével idézhetjük fel ezt a kort is, amely Goethe szerint „a világtörténelem új szakaszát" nyitja meg.

A legtöbb művészettörténész elhallgatja vagy félreismeri ezeket a dokumentumokat, pedig ugyanannak a belső erőnek tanúi, amely megnyilatkozott a nagyrészt még ma is élő emlékművekben és intézményekben.[2]

A Forradalom művészei természetesen éltek a Forradalom előtt is és utána is; csupán ezért a

[1] A francia eredeti címe: La revolution française et les beaux-arts. Megjelent a Cahiers du Communisme 1939 júliusi számában.

[2] A forradalmi periódusról egyetlen forrásmunkánk van: François Benoit: „A francia művészet a Forradalom és a Császárság idején". Sajnos, összekeveri a Császárság és a Forradalom alkotásait. Nem választja külön azokat az alkotásokat, amelyek a Forradalom szellemében keletkeztek, azoktól, amelyek ellene irányulnak. Kívánatos lenne ezt a területet marxista módszerrel s a marxista kutatás már eddig is elért eredményeinek segítségével megvilágítani. F. Benoit már 1897-ben panaszkodott a rendelkezésére álló adatok szegénységéről és töredékes jellegéről. De erőfeszítése figyelemreméltó.

XVIII. ill. a XIX. században tárgyalják őket életrajzi adatuk alapján. Másrészt egyetlen művészettörténet sem vette tekintetbe az egyes műalkotásnak és az azt meghatározó gazdasági és történelmi feltételek egészének kapcsolatát s így elhallgatják a művészi fejlődés iránya szempontjából döntő éveket.

Következetesen félreismerik az új társadalom, a XIX. század művészeinek nemcsak élményforrásaiban és külső sorsában, hanem még technikájukban is kimutatható befolyását. Mégis sor került sok téves és hamisan általánosító vélemény revíziójára; közvetve el kellett ismerni a francia forradalom jelentőségét a szépművészetek alkotómunkája és fejlődése szempontjából.

A szépművészetek helyzete a Forradalom előtt

Egészen a Forradalmat megelőző és előkészítő évekig a francia társadalomnak a művészetet befolyásoló és irányító része, vagyis az udvar, a nemesség és néhány nagypolgár a művészetet hatalma jelének, kényelme tartozékának és élvezeti eszközének tekintette, a művészeket pedig a lakájoknál kevésbbé bennfentes és kevésbbé befolyásos szolgáknak.

Csak a Királyi Festészeti és Szobrászati Akadémia, vagy az Építészeti Akadémia tagjai számíthattak hírnévre és gazdag megrendelőkre. A hivatalos társaságok csak a személyes tekintélyüket féltékenyen őrző mesterek régi tanítványai előtt nyitották meg kapuikat. Az egyéntől beilleszkedést kívántak s így nem fejlődhettek ki szabadon sajátos képességei.

A társadalmi megbecsülés hiánya, a mesteri cím és a megélhetés kivívásának többé-kevésbbé megalázó feltételei összefüggtek a művészek fogyatékos műveltségével, ami ártott művészi kibontako-

zásuknak is és elzárta előlük a különleges mesterségbeli tudásukon kívüli világot. Még egy másik zsarnok is uralkodott rajtuk: a divat. A Forradalom előtt csak a Királyi Akadémia szalonjában kiállító művészek reménykedhettek sikert. A nagy Akadémián kívülálló művészek csak az Académie de Saint-Luc és az Académie de Jeunesse révén állíthattak ki. De még a Saint-Luc esetében is feltétel volt a tagság: a céhhez kellett tartozni. A közönséget természetesen az ismert nevek vonzották; a beérkezettek ellenszegültek minden újításnak, minden kísérletezésnek azon az irányon kívül, amelynek érvényesülésüket köszönhették. Innen származik a legtöbb XVIII. századi művész száraz egyhangúsága. Édeskés arcképfestők, sikamlós illusztrátorok, kapualji díszlettervezők ragyogó és fáradhatatlan ügyességgel szipolyozták ki a maguk modorát; üres könnyedségük ma is megtévesztően hat.

Egyébként a Forradalom előtt nem voltak még múzeumok. A művészek csak mestereik műtermében sajátíthatták el technikai tudást, mestereiken kívül csupán kisszámú, régi és külföldi művészt ismertek, akiknek alkotásait néhány műkedvelőnél láthatták. Csak a Forradalom tette lehetővé, hogy a művészek az eddig udvari, egyházi, kolostori és magángyűjteményekben felhalmozott műkincsek példáján közvetlenül elsajátíthassák a történelmi fejlődés tanulságait.

A filozófusok és az enciklopédisták befolyása erkölcsileg javított a művészek helyzetén. Több elismerésre, megbecsülésre tettek szert az írók révén, az esztétikai elméletek divatjával kapcsolatban.

Az először Rómában, később Görögországban tett archeológiai felfedezésekből esztétikai elméletek alakultak ki, amelyeknek ellentmondásai a társadalom belső feszültségét tükrözték. Valamennyien szembehelyezkedtek a XVIII. század elsőpelt ízlésével s így erre a feszültségre utaltak,

amelyet mesterséges, ideológiai úton akartak megoldani, természetesen eredmény nélkül.

Ma üresnek tűnnek az antikvitás mintaszerű értékének hirdetői és naturalista tagadói között fellángolt viták, amelyet archeológiai téren Winckelmann és Caylus, filozófiai téren Gessner és Kant kezdeményeztek s Quatremère de Quincy és Emeric David dolgoztak ki esztétikai rendszerekké, de annakidején éleshangú, gazdag irodalmuk éppoly jelentős volt, mint az enciklopédista körök kísérletei a javak termelésében és az ember társadalmi életében rejlő törvényszerűség megállapítására. Itt is megnyilvánul a forradalom előtti idők érdeklődése a művészet problémái, különösen társadalmi jelentősége, nevelő szerepe és civilizációs küldetése iránt: ez a társadalom a művészeket elvben már egyenrangú tagokként fogadta be.

Csak a Forradalom hozhatott szabadságot a művészeknek, művészetet a tömegeknek; csak a Forradalom tette lehetővé a művészi sokoldalúság, érzékenység és tudatosság kifejlődését. Így újjáhobhatott csak meg az ember alakító és kifejező ereje, a XIX. századi alkotók nagyságának titka.

A forradalom művészeti intézményei

A Forradalom előtti idők könyveiben még határozatlanul, de ugyanakkor nagyvonalúan kialakult egy szemlélet a társadalom és a művészetek kapcsolatáról, valamint a művészet szerepéről, a művészek életének rendezéséről. Ez a szemlélet élt azokban is, akikre az a súlyos feladat hárult, hogy az Ancien Régime korhadt szerkezetét az Emberi és Polgári Jogok Kiáltványának szellemében újjal cseréljék fel.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1790 decemberében felelős művészeti bizottságokat szervezett a műkincsek felügyelete céljából, hasonlóan a volt

egyházi javak kezelésére kinevezett bizottságokhoz. Az 1791 augusztus 21-i rendelet megszüntette a Királyi Akadémia szalonjának kiváltságát és egyaránt biztosította a kiállítási jogot a francia és az idegen művészek számára. Befejeztette a Sainte-Geneviève templomot és Nemzeti Pantheonná alakíttatta.

A Törvényhozó Nemzetgyűlésnek egy érdeme volt ezen a téren: megóvta az elhanyagolt műemlékeket a pusztulástól és a nyerészkedőktől.

De a művészképzésre és a közízlés kialakulására legnagyobb hatással a Konvent tevékenysége volt. Egyrészt múzeumokat alapított, másrészt megszervezte a szakoktatást.

Az a gondolat, hogy a mult remekműveit a közönség rendelkezésére kell bocsátani, már a XVIII. században megszületett: az Enciklopédia hangot is adott ennek. De nem járt sikerrel sem Lenormant de Tournehem 1750-es, sem d'Angivilliers 1775-ös kezdeményezése. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1791 július 26-án elrendelte a tudományos és művészi szempontból értékes műemlékek összegyüjtését a Louvre és a Tuileries területén és utat mutatott a Konventnek, amely 1792 szeptember 27-én kimondta a Louvre átalakítását múzeummá. A II. év brumaire 28-án (1793 november 18) nyílt meg a közönség előtt.

Ez az első *„Louvre"* távolról sem volt tökéletes. Sok mű hiányzott belőle: ezeket a különböző királyi kastélyokban felejtették. Elégtelen volt a rendelkezésre álló térség is; sok helyet foglaltak még el a régi királyi udvar élősdi intézményei. Csak 1794-ben, a régi Akadémia kiűzése után, foglalhatta el végre ennek termeit. A III. év floréal havában hozzátartozott a *„Salon Carré"*, az *Infánsnő kertje*, az *Apolló-csarnok*, az *Antik-Galéria* és a nagy vízparti csarnok.

Igazgatása először egy *„Múzeumi Bizottság"*

kezébe került; ennek neves festőtagjai közül megemlítjük Vincent-t és Regnault-t. Később a II. év nivóse 27-től kezdve a Múzeumi Konzervatórium vette át; elnökévé a tulajdonképpeni kezdeményező, Louis David javaslatára Fragonard-t nevezték ki. A múzeumi tisztviselőknek nem volt helyes fogalmuk a múzeum feladatáról. Ezenkívül művészi elfogultságból szándékos hibákat is követtek el. A múzeumalapítás mégis jelentős eredményekkel járt, mind a közízlés fejlesztése, mind a művészképzés szempontjából.

A múzeum az V. évben a „*Musée centrale des Arts*" (A Művészetek Központi Múzeuma) nevet vette fel. Rajta kívül a Konvent műve még a Luxemburgi csarnok és Versailles-ban a „*Musée spéciale de l'École française*".

A remekműveknek egyetlen országos intézményben való összegyűjtése Alexandre Lenoirnak, az eddig egyházi és magántulajdont képező műkincsek egyik felügyelőjének gondolata. Lenoir gyüjtötte össze a Petits-Augustins-utcai volt „Margit királynő zárdában" az „*Emlékművek Múzeumának*" magját, amelynek új nevét a Konvent adta 1792 október 18-i határozatában. A forradalmi időszámítás IV. évében a „*Francia Régiségek és Műemlékek Múzeuma*" nevét vette fel és bár a Központi Múzeum (a Louvre), a Pantheon és a Saint-Denis Múzeum javára többízben megcsonkították, állandóan gyarapodott. Végül is 1811-ben több mint 500 időrendi sorrendben csoportosított műemléket találunk benne.

Ha a központi intézményeken kívül még a „*kerületi múzeumok*" alapítására is gondolunk, ami az 1794 január 21-i rendelettel lépett életbe, akkor értjük meg igazán ennek a művészetterjesztő vállalkozásnak teljes jelentőségét. Toulouse kapta az első ilyen múzeumot: az 1793 december 12-i rendelet alapította a „*Museum du Midi de la Ré-*

publique"-et: 1795 augusztusában nyitották meg. A VIII. év fructidor 14-i konzuli határozat általánosságban is meghozta ezt a rendszabályt és így alakult meg a tizenöt festészeti gyűjtemény Lilleben, Nancy-ban, Strassbourg-ban, Dyjon-ban, Lyonban. Marseille-ben, Toulouse-ban, Bordeaux-ban, Nantes-ban, Rouen-ban, Caen-ban, Rennes-ben, Bruxelles-ben, Mayence-ban és Genève-ben. Nemsokára sorra került Grenoble és Montpellier. Valamennyi múzeumot kezdettől fogva állami ajándékokkal bővítették ki.

A művészoktatás terén a Forradalom egyszerre konzervatív és demokratikus szerepet töltött be. Eltörölte az akadémiákat, de megtartotta legfőbb jellemvonásukat, a szakosított oktatást. Másrészt széles társadalmi rétegekre terjesztette ki a rajztanítást, beillesztve azt az *Ecoles Centrales* (központi iskolák), különösen az *École Centrale des Travaux Publics* (Közmunkák Központi Iskolája) tantervébe; ez utóbbinak az építészet is tárgyai közé tartozott. Nyilvános művészeti főiskolák, például a *festészeti és szobrászati szakiskola*, az *építészeti szakiskola*, helyettesítették ezentúl az akadémiákat. Továbbra is fennmaradtak egyes magániskolák, sőt újak is születtek; esti tanfolyamokat szerveztek.

Végül az állam a művészet szervezeti kérdései iránt is érdeklődött s ennek tanujelét adta 1793 júliusában a *Commune des Arts* (Művészeti Tanács) megalapításával, amelyben Davidnak volt nagy szerepe. Ezzel megszűnt a kiváltságos művész fogalma. A Tanácsot a Konvent feloszlatta és a II. év ventôse 1-én, Sergant vésnök alapításával, a *Népi és Köztársasági Művészeti Társasággal* helyettesítette. E hó 11-én a nemzeti választmány tagjai megalakították a *Művészek Forradalmi Klubját*. Ezeknek az egyesületeknek székhelye a Louvre volt. Befolyásukat növelte az állami támo-

gatás és egyes tagjaik, pl. David, Sergant, Wicard, Chaudel, Prud'hon, Gerard, Topino-Lebrun, Isabey, stb. tekintélye.

A III. év fructidor 5-én a Konvent, régebbi szándékát megvalósítva, megalapította a „Tudományokat és művészeteket fejlesztő társaságot"; ebből lett később az *Institut National*. Ugyanaz a szakosztály foglalkozott a szépművészetekkel, mint amelyik az irodalommal.

A *Népművelési Bizottság* irányította és ellenőrizte a különböző szervezetek működését egészen 1795 szeptemberéig. Tagjai között szerepel David, Guyton, Morveau, Thomas Lindet, Grégoire, Mathieu, Lakanal, Clootz. Állandó támogatást kapott a Konventtől, a Jóléti Bizottságtól és a párisi községtanácstól: gondoskodó figyelmük egészen a szakmai részletekig mindenre kiterjedt.

„Valósággal megdöbbenünk a csodálattól — jelenti ki F. Benoit — a forradalmi kormányzat annyira különböző területeken, legkülönbözőbb módon kifejtett tevékenységének láttán. Köztudomású, hogy a thermidor utáni időben hirtelen sokan csatlakoztak ahhoz a véleményhez, amely sajátos megvilágításba akarja helyezni a Hegypártot, mintha ez lett volna a jelszava: »Irtsuk a tudósokat, húnyjon ki a szellem fénye, tűnjenek el a művészetek.« Elég egy pillantást vetnünk a tényekre, hogy kitűnjék e vádak tarthatatlansága. Hiszen Mathieu éppenséggel azt hirdette, hogy a művészetekkel, a tudományokkal és a filozófiával szemben a Forradalomnak kötelességei vannak: mindent meg kell tennie értük!"

Ez az elvi állásfoglalás méltóan fejezi ki annak a szerepnek a felismerését, amelyet a művészetek a mindennapi élet kultúrájában betöltenek; ebből az ihletből táplálkozott a Forradalom minden nevezetes kezdeményezése művészeti téren. Alapjukra építettek — ezt hangsúlyoznunk kell —

a későbbi kormányok, jogtalanul kisajátítva a kezdeményezés dicsőségét. Napoleon ezen a téren is többízben hivalkodott olyan művek és ötletek megvalósításával, amelyek létüket valójában a Forradalomnak köszönhetik.

A Forradalom és a művészek

Már az eddigiek is mutatják — gondoljunk az idézett nevekre —, milyen lelkesedéssel fogadta a legtöbb művész, köztük a legnagyobbak, a Forradalmat. Megértették, hogy az „Emberi Jogok Kiáltványa" új életlehetőséget teremtett számukra. A forradalmi kormányzat másképpen is megmutatta, hogy gondjukat viseli. Pénzjutalmakat tűztek ki a Szalonban kiállítók számára. A II. év floréal havában nagy verseny keretében 442.800 livre-t osztottak ki.

De a művészek nemcsak egyéni és szakmai érdekből csatlakoztak az új rendhez. A Forradalom olyan emberek számára, akiket már sajátos tevékenységük is kifinomult érzékenységgel, minden emberi dolog iránti fogékonysággal ruhazott fel, a megrendeléseken, a megélhetés biztosításán túl mást is jelentett: a szabadság perspektíváját.

A XVIII. század közepetáján olyan alkotók, mint Vien és elsősorban David, mozgalmat indítottak a budoárok üres esztétikája ellen, amelyben elmerültek a divatos történetek, de az a veszély fenyegetett, hogy David-ék legfőbb ihletője, az antikvitás szerelme, terméketlen és élettelen megmereveduléshez vezet. Csak a Forradalomból fakadtak aztán az igazi megújhodás erői.

A hősi eszményekre vágyó, nagy tettek lázában égő alkotók megtalálták benne a legszebb látványt, amit az élet igazi művésznek nyújthat: az emberek felszabadulását lesték meg arcukon, mozdulataikban, magatartásukban, a szolga-

ságot álcázó divatos allegóriák helyett. A nagy Forradalomnak köszönhetik a legnagyszerűbb feladatot: új emberi rend megjelenítését. A felszín hamis látszatai és a torzító hatású nevelés által emelt mesterséges válaszfalak ellenére a forradalmi időszak művészetében benne rejlenek már a XIX. század gazdag fejlődésének csírái.

Nézzük előbb a kérdést emberi oldaláról. Hogyan foglaltak állást a művészek a Forradalom nagy eseményeivel és fontosabb szereplőivel szemben?

Akik ki akarták fejezni szembenállásukat, azok kivándoroltak: pl. Danloux, Páris, Ménageot, Mme. Vigée-Lebrun. Ezzel szemben Vien, David, Isabey, Gérard, Regnault, meg a kisebb technikai tudásúak, a csak festők közül Greuze, Fragonard, Hubert Robert és Prud'hon nem érdekből csatlakoztak.

A Forradalommal senki sem azonosította magát annyira, mint Louis David. 1748-ban született, 41 éves korában érte a Forradalom első hire. Férfias ihlete, amely addig a nagy antik példákon erősödött meg, a Forradalomban magához méltó, nagy tárgyat talált. *A fiatal Bara halála*, az arcképek közül *Lepeletier de Saint-Fargeau*, *Gérard konventi képviselő családja körében* és legfőképpen a brüsszeli múzeumban őrzött, *Marat meggyilkolása* az antik forma és a forradalmi tartalom mély és tanulságos dialektikus kölcsönhatását mutatják. David volt a nagy forradalmi ünnepélyek: a Voltaire halála, Toulon bevétele, Viala és Bara meggyilkolása évfordulóin rendezett emlékünnepek fáradhatatlan tervezője is. A Császárságot is támogatta; számüzetésben halt meg Brüsszelben, 1825-ben.

Prud'hon (1758—1825), aki tíz évvel fiatalabb volt Davidnál és kétségtelenül a festészeti romanticizmus egyik előfutárának tekinthető, rajongó

szenvedéllyel festi meg *Saint-Just arcképét* és magának Saint-Just nek ajándékozza. Thermidor után menekülni kénytelen és egy ideig almanachcímlapok illusztrálásából él. 1799 után ismét kegyben állott.

Fragonard kisebb szerepet játszott a Forradalom idején. 1732-ben született, 1794-ben szinte semmin sem dolgozik, de részt vesz a nemzeti választmány ülésein és a Művészeti Bizottság elnöke.

Greuze (1725—1806), Diderot barátja, öregen is lelkesedéssel üdvözli a Forradalmat, amely feloszlatja az őt eddig háttérbe szorító Királyi Akadémiát. Megfesti Condorcet, Dumouriez, Robespierre, Théroigne de Méricourt arcképét.

Az Ancien Régime neveltjei közül lett még néhány művész a Forradalom nagy személyiségeinek arcképfestője, vagy ünnepélyeinek díszlettervezője: Ducreux (1733—1796), Boze, Colson le Père (1733—1803), Robert Lefèvre (1756—1830), Hennequin (1763—1833); ez az utóbbi különben meggyőződéses jakobinus volt. Néhányan hivatalos tevékenységet folytattak a bizottságok, múzeumok és iskolák életében, pl. Duplessis (1725—1802), Hubert Robert (1733—1808), Moreau (1741—1814), Vincent (1746—1816), az ifjabbik Lagrenée (1740—1821), Gamelin (1735—1803).

Mások, bár nem állították művészetüket az események és irányítóik szolgálatába, mégis társadalmi elismerésre találtak, vagy éppen megkönnyítette pályafutásukat a művészetpártoló forradalmi kormányzat támogatása: így pl. Regnault (1754—1829), Isabey (1767—1855), Gérard (1770—1837), Gros (1771—1835), Swebach (1769—1823), új irányukkal együtt ebben a nagy korszakban fejlődtek ki. Boilly (1771—1823) korai hírnévre tett szert, bár műve, a *Marat diadalmenete* több technikai tudásról, mint élményszerű közvetlenségről tanuskodik.

Sokan arcképekkel és csoportokat ábrázoló metszetekkel lettek népszerűek, pl. Monet, Alix, Levachez, Descourtis, Allais, Coqueret, Coppia és Debucourt.

Kevesebb szobrász játszott szerepet a Forradalomban, mint festő; kevesebbet is ihletett meg közülük. Chaudet (1763—1810) és Bosio (1768—1846) inkább a Császárság korához tartozik. De Pajou (1730—1809) és Chinard (1756—1813) a Forradalom emberei. Houdon (1741—1828), minden idők egyik legnagyobb szobrásza, páratlan belső igazságú képmásokat készített a forradalmi időszak nagy személyiségeiről is, akárcsak előbb a filozófusokról és az enciklopédistákról.

A szorosan vett forradalmi korszaknak nem volt sem ideje, sem alkalma az építkezésre. Az építészek, akik nagyobbára klasszicista nevelést kaptak, a századvég formai klasszicizmusába próbálnak új életet lehelni. De a technikai eszközök elégtelensége — a fémszerkezet bevezetésének hatása még nem érezhető művészi tekintetben — elzárja az építészet elől az új társadalmi osztály lendületét kifejező, észszerű utat. A XIX. század elején ismét egyetlen ember diesőségének szolgálatára és a nagy mult ünneplésére kell szorítkoznia s így megmarad hideg múzeum-íze.

Összefoglalás

Nem akarjuk tovább nyujtani ezt az amúgyis szükségszerűen száraz és egyhangú, vázlatos ismertetést.

Pedig hasznos lenne jobban feltárnunk a Forradalom művészeinek életét, hogy időtálló emberi jelentőségéhez méltóan értékelhessük oly kevéssé ismert termékenyítő hatását ezen a téren.

A művészek társadalmi színvonalának emelkedése, a múzeumok alapítása, az oktatás kifej-

lesztése és demokratizálása, a kiállítási szabadság — mindez jelentős mértékben átalakította a művészek életfeltételeit, új irányt szabott érdeklődésünknek és lehetővé tette a technikai kísérletezést, a XIX. század gazdag fejlődésének alapját. Az új gazdasági körülmények közé került közönség pedig kifejlesztheti ízlését a múzeumok tartalmain.

Láttuk: a Forradalom jelentősége a művészet fejlődésében nem oly elhanyagolható, amint azt a legtöbb műtörténész szándékos hallgatása el szeretné hitetni. Éppen ellenkezőleg: a Forradalom érdemei jelentősek, annyival is inkább, mert olyan kevés idő és lehetőség állt rendelkezésre. Ezen a téren is időtálló művet alkotott: mint a többi forradalmi intézmény esetében, itt is csupán meg kell szabadítanunk alkotásait a kapitalista költöttségektől, amelyek végső fokon úgy sem árthattak nekik.

Ma, midőn a fasiszta rendszerek, a kapitalizmus beteges elfajulásai, kiüldözik a művészeket és megsemmisítik műveiket, bensőleg meg kell újítanunk magunkban őseink 1789-es és 1793-as kulturális szenvedélyének nagy példáját. A Kommunista Párt, a francia forradalmárok legjobbjainak hivatott örököse, szintén méltó helyet szán a művészeknek abban a nevelő munkában, amellyel a munkásosztályt előkészíti a szocialista társadalomra.

Joseph Billiet
a Nemzeti Múzeum tanársegéde.

TARTALOM

Maurice Thorez: A százötvenedik évforduló . . . 5
Jean Bruhat: A francia forradalom és a néptömegek 11
Étienne Fajon: A munkásosztály az 1789-es forradalomban 32
Paul Bouthonnier: A parasztok a forradalomban . 49
Jacques Solomon: A forradalom pénzügyei . . . 73
Gabriel Peri: A forradalom és Európa 106
Jacques Duclos: A külföld összeesküvése a francia forradalom ellen 124
George Politzer: A felvilágosodás és a modern gondolkozás 146
Marcel Prenant: A francia forradalom és a tudományok 179
Joseph Billiet: A francia forradalom és a szépművészetek 190

7.— Ft

TUDOMÁNY ÉS HALADÁS

A Szikra nagysikerű könyvsorozata

Minden kötete egy-egy magyar vagy külföldi tudós alapvető munkáját tartalmazza, közérthető előadásban

1. Rudas László: Marxizmus és természettudomány
2. Marcel Prenant: Darwin
3. Andics Erzsébet: Munkásosztály és nemzet
4. Georges Sadoul: Az atom titka és hatalma
5. Molnár Erik: A szocializmus történetéből
6. J. B. Haldane: A marxizmus filozófiája és a tudományok
7. Szabó Árpád: Sokrates és Athén
8. Sz. I. Vavilov: Isaac Newton
9. Alexits - Fenyő: Matematika és dialektikus materializmus
10. N. A. Dobroljubov: Orosz realizmus (Goncsárov, Turgényev és Osztrovszkij)
11. James S. Allen: A monopolkapitalizmus és a béke
12. Ch. Hill: Az angol forradalom 1640.
13. Thomson-Klingender: Marxizmus, költészet, művészet
14. Clark: A vadembertől a civilizációig
15. Labérenne: A világok keletkezése
16. Politzer: A filozófia alapelemei
18. M. Cornforth: Tudomány az idealizmus ellen
19. Timirjázev: Mi a darwinizmus?
20. F. Konsztantinov: Az egyéniség és a tömegek szerepe a történelemben
21. T. D. Liszenko: A biológiai tudomány állásáról
22. Albert Soboul: A francia forradalom 1789—1799
25. M. Thorez: Tanulmányok a francia forradalomról (1789)

ELŐKÉSZÜLETBEN:

17. M. Prenant: Biológia és marxizmus
23. S. Lilley: A történelem, az ember és a gépek
24. Lukács György: Marx és Engels irodalomelmélete

SZIKRA KIADÁS